

„SULTAN JAHJA“ U MAKEDONIJI

Onaj dio Balkanskog poluotoka, koji je bio pod dominacijom Turske, i u 16. i u 17. stoljeću živo je interesirao Zapad. Naročito u Rimu na papinskom dvoru se neprestano planiralo kako da se tamošnje stanovništvo digno na ustanak i da se na taj način oslobodi od turske vlasti, koju bi onda u tom dijelu Evrope zamijenio jedan zapadni apsolutistički vladar ili njih više.

U vezi toga i to specijalno za prvu polovicu 17. stoljeća imamo ogromno mnoštvo izdate a još više neizdate arhivske gradnje, koja nas detaljno upućuje u takve pokušaje i nastojanja, koja su bila dosta nerealna i neizvediva.¹⁾

1.

U ovom vremenskom periodu imamo veliki broj planova, izrađenih od raznih ličnosti, koje su se iz raznolikih pobuda bavile ne samo mišlju o oslobođenju balkanskih naroda od Turaka nego i čak osvajanjem same turske imperije i Carigrada. Među svima ovim brojnim fantastima i avanturistima svakako prvo i najznačajnije mjesto zauzima t. zv. „sultan Jahja“,²⁾ koji je za sebe tvrdio da je sin sultana Mehmeda III (1595—1603), da je po smrti očevoj izbjegao i sam namijenjenu mu pogibiju, te je po Tomiću onda primio kršćanstvo i dobio ime Aleksandar³⁾ i pobjegao sa turskog teritorija

¹⁾ Gl. za to opširnije: J. Tomić, Sastanak i dogovor srpskih glavara u Kućima 1614. god. radi ustanka na Turke, Beograd 1901; Isti, Pečki patrijarh Jovan i pokret hrišćana na Balkanskom poluostrvu 1592.—1614., Zemun 1903 i J. Radonić, Rimska kurija i južno-slovenske zemlje od XVI do XIX veka, SAN, Posebna izdanja, knjiga CLV, Beograd 1950.

²⁾ Jahja je arapsko ime, koje se uvelike upotrebljava u Istočnjaka (V. Catualdi, Sultan Jahja dell'imperial casa ottomana od altrimenti Alessandro conte di Montenegro ed i suoi discendenti in Italia, Trieste 1898, 15).

³⁾ Mavro, savojski vojvoda, u svom pismu od 16. II. 1650. godine, kaže da je sultan Jahja inače nazvan na krštenju „Alessandro Conte de'Monti Neri“ (V. Catualdi, o. c., 594), što nije tačno, jer je prozvan Simeon, kako piše Levaković. Inače je i sam Jahja naveo 1609. godine da je ime Simeon dobio na krštenju (K. Horvat, Nekoliko podataka o sultanu Jahiji iz vatikanskoga arhiva, Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva XV, Zagreb 1913, 184). To je ponovio i 18. IX. 1613. godine pismeno u Rimu, kada je još izjavio da se je uz sultan Jahja iz Carigrada zvao i Aleksandar Komnen iz Drinopolja (d'Adrianopoli), knez Crne Gore (Conte de Montenegro o de Monte Negri), Simeon Helenin (Simeone d'Ellena) i Marko Pilatto (ovo je zadnje brisano, ali se daje na dokumentu čitati) /V. Catualdi, o. c., 568, 569/.

u Evropu. U točnost ovoga su bili uvjereni njegovi savremenici, a napose njegov biograf⁴⁾ fra Rafael Levaković⁵⁾). O Levakoviću je najviše pisao I. Kukuljević Sakcinski pa ipak o njegovu životu, radu i spisima nam je dao vrlo malo podataka, pogđjegdje čak i netočnih. Tako n. pr. on uopće nezna uz ostalo i za ovaj rukopis o životu „sultana Jahje“⁶⁾, koji Levaković nije dovršio, t. j. on nije opisao zadnje godine Jahje kao ni njegov konac.⁷⁾

Međutim nas ovdje zanima o Levakoviću samo ono, što je u neposrednoj vezi s ovim avanturistom.⁸⁾ Stoga ćemo o njemu iznijeti sumarno jedino ono što karakterizira još više lik i rad „Jahje“. Levaković je oko 1622. ili 1623. godine stigao u Rim⁹⁾, gdje se je 1631. godine upoznao sa „sultanom Jahjom“ u kući svoga prijatelja Tonka Mrnavića, bosanskog biskupa, kako to sam opisuje u navedenoj biografiji „Jahje“. Naime ovaj avanturista, koji je tada stanovao kod Mrnavića, razbolio se je i biskup ga je liječio.¹⁰⁾ To je onaj isti Mrnavić (r. 1580 — u. 1637?), koji je falzificirao historiju sa težnjom da bi što više proslavio svoju porodicu, koju je dovodio u vezu sa Nemanjićima, kraljem Vukašinom, Matijom Korvinom, Skender-begom i Petrom Berislavićem.¹¹⁾ Sada si možemo predstaviti kako su jedan na drugoga djelovali, a napose Jahja na Mrnavića, koji je još 1627. godine napisao dva historijska spisa. Prvi je kratka historija Bosne, za koju iznaša način kako da se otme od sultana, a drugi je raspravljanje kako da se Balkanski poluotok i Carigrad oslobodi od Turaka i kako da se iza toga balkanske zemlje razdijele na razne kraljevine, u kojima bi postali kraljevi kršćanski knezovi, članovi t. zv. kršćanske lige, pomoću kojih bi se ovaj podhvat trebao izvesti.¹²⁾ Levaković je stekao za vrijeme razgovora sa Jahjom najbolje mišljenje o njemu i čak se je sa njime sprijateljio.¹³⁾ Sada je „sultan“ počeo ovome fratru u najvećem povjerenju otkrivati mnoge stvari iz svoga burnoga života, a ovaj je bilježio i sastavio prvo jednu grubu skicu, te je konačno sve

4) B. Desnica prvo Levakovića pogrešno titulira „biskup Ohridski“ i kaže da je ovaj napisao „u formi biografije, jedan fantastičan splet istina i laži, koji je ipak poslužio kao izvor za sve kasnije radnje o toj tajanstvenoj ličnosti“ (Sultan Jahja, Novo Doba, Split 1932, božićni broj). No ovo je i suviše smjelo Desnićino zaključivanje, jer nije uopće bazirano na provjeravanju savremenih izvora o Jahji.

5) J. Tomić, Sastanak... 18, 19.

6) Gl. za to I. Kukuljević Sakcinski, Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. veka, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku IX, Zagreb 1868, 285—312.

7) V. Catualdi, o. c., 3.

8) J. von Hammer smatra da je on bio valjda grčki pustolov (Geschichte des Osmanischen Reiches II, Pesth² 1834, 767), o čijoj inače djelatnosti ništa nezna i ne piše.

9) I. Kukuljević Sakcinski, o. c., Arkiv... IX, 286.

10) V. Catualdi, o. c., 453, 454.

11) St. Stanojević, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka II, Zagreb, 897.

12) K. Horvat, Novi historijski spomenici za povjest Bosne i susjednih zemalja, Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini XXI, Sarajevo 1909, 354—367.

13) Po jednoj izjavi od 2. V. 1647. Levaković je bio u najintimnijim vezama sa „Jahjom“, koga se ovdje zove „conte di Monte Negro“, te I. Dujčev pogrešno misli da bi ovaj „conte“ možda mogao biti predstavnik mletačke grane Crnojevića (II Cattolicesimo in Bulgaria nel sec. XVII, Orientalia christiana analecta 111, Roma 1937, 99).

sredio i original zadržao za sebe¹⁴⁾, dok je jedan primjerak u prepisu predao Jahji da mu učini zadovoljstvo, kako sam to kaže. Budući da Levaković nije imao vremena da dade čitavi prepis i opatu Leonardu Fabroniju, rezidentu francuske kraljice majke na papinskom dvoru u Rimu, koji ga je zadužio što mu je dao mnoge pojedinosti o „sultanu”, to je smanjio taj spis i sastavio ga svojom rukom u kratkom izvodu.¹⁵⁾ Taj pregled pod naslovom „La vita¹⁶⁾ del Serenissimo Sultan Jachia Principe Catholico della Casa Ottomana” je posvetio omeve Fabroniju.¹⁷⁾ Na insistiranje Luke Fabronija, Leonardovog brata, koji je i sam znao detaljno mnoge pojedinosti o „sultanu”, Levaković je napisao ponovo jedan kratki pregled do 1640. g. Šest godina kasnije Levaković je isto tako ukratko opisao sve što se je dogodilo u vezi sa „sultanom” od 1640. do 1646. godine.¹⁸⁾

Iz svega ovoga vidimo da mi imamo 3 vrste ovih Levakovićevih „Vita”. Prva vrst opisuje događaje do blizu 1630., druga do 1640., a treća do 1646. godine, t. j. zapravo od 1640. do 1646. godine.

Interesantno je gdje se svi ovi Levakovićevi rukopisi danas nalaze. Poznato je već otprije da su 2 rukopisa ovih „Vita”, čuvani isprva u arhivu t. zv. „conti di Belgrado”, bili kasnije pohranjeni u diplomatskom arhivu grada Udina u Italiji. O tome nas obavještuje V. Catualdi, koji je uglavnom i obradio na osnovu podataka iz tih primjeraka život ovog pustolova velikog formata. Međutim oba ova rukopisa premještena su iz onog arhiva u t. zv. „Biblioteca civica di Udine”, gdje sam ih i ja pregledao. Jedan rukopis nosi naslov „La vita del Ser^{mo} sig.^e sultano Jachia principe cattolico fù figlio 2.do Genito di Mahomet Terzo Imper.^{re} di Constantinopoli. Descritta dell' Illmo, e R^{mo} Padre il Pad. Frà Raffaele Leuacouich Teologo G^{rale} di Propaganda Fide, fù vescovo di Samandria, poi arcieu.^o d'Ocrida”¹⁹⁾, a na str. 1 istoga toga manuskripta piše: „La vita del Ser^{mo} sultan Jachia Principe Catholico della Casa Ottomana. Scritta diffusamente Dal Padre Fra Raffaele Leuacouich Croato Theologo Generale Padre dell' Ordine de' Minori Osservanti della Prouincia di Bosna, Croatia, e poi dal medesimo ristretta in compendio In Gratia dell' Illmo, et Rev.^{mo} Monsig. Abbate Leonardo Fabroni Residente della Christianissima Regina Madre In Roma.”²⁰⁾ Sa ovim rukopisom se je poslužio Catualdi, koji je pojedina mjesta iz ove biografije reprodukovao u bilješke svoga djela, kako sam to kaže.²¹⁾ Ali tom

¹⁴⁾ Levaković je po svoj prilici sve to dovršio iste 1631. godine i stoga je razumljivo što su su tu opisani samo događaji do oko 1630. godine, kako se to uostalom može i razabrati iz kopije pisma Luke Fabroni-a od 14. III. 1646. godine, upućenog prvom sekretara toskanskog velikog vojvode. Naime tu se navode i ta „Vita”, sa kojima se je uvelike poslužio baš Fabroni radi nekih podataka o „Jahji” (V. Catualdi, o. c., 570—577).

¹⁵⁾ V. Catualdi, o. c., 454.

¹⁶⁾ Čudna je zato konstatacija J. Tomića, koji kaže da se ne može doznati odkuda Levakoviću podaci za život sultana Jahje (Sastanak..., 19, bilj. 41), kada ovaj sam to objašnjava u ovom životopisu.

¹⁷⁾ V. Catualdi, o. c., 325.

¹⁸⁾ Kaptolski arhiv u Splitu (KAS) — Ormar B-Ostavština Ivana Luciusa Br. 528, str. 95—102a.

¹⁹⁾ Biblioteca civica di Udine (BCU) -Ms 1091, tomo 2°.

²⁰⁾ BCU-Ms 1091, tomo 2°; V. Catualdi, o. c., 325.

²¹⁾ o. c., 325.

prilikom se nije držao točno reda teksta ovog manuskripta i on je za svoje citate pojedine tekstovne pasuse naprosto ispreturao. Inače ova biografija ima brojne naslove, koji nam općenito govore što se u redosljedu teksta radi. Oni idu od str. la pa sve do str. 63a²²⁾, a sam rukopis se svršava sa str. 66a.²³⁾ Samo ovdje treba o tome spisu primjetiti ovo. Sve do str. 58a, t. j. uključivši naslov i poglavlje „Minacciando il Turco à Venetiani, uiene per negotiar col Papa” i riječ „danni” na toj strani, je ovaj rukopis pisan jednom rukom iz kraja 17. ili početka 18. stoljeća i nalazi se u jednoj ukoričenoj teki. Iza toga dolazi ponovon izraz „danni” (str. 59), pisan sada rukom iz 19. stoljeća, te se onda ovim istom rukopisom nastavlja preostali taj tekst od strane 59 pa sve do 66a.²⁴⁾ Svakako se vidi da ovdje manjka drugi dio originalnog rukopisa ili savremenog prepisa, koji je nadoknađen prepisom iz 19. stoljeća, na osnovu nepoznatog rukopisa.

²²⁾ Evo ih redom: Dell Educ. ^{ne}, e Fanciulezza di sultan Jachia (1a), Dell'Infermità de Varolli di Sultan Jachia (2), Della Fuga di sultan Jachia (3), Dell'arriu di sultan Jachia in Thessalonica e del suo Battesimo (3a), Della Disciplina, e studij di sultan Jachia-ricuuti dell'Abbate Nilo (4a), Come sultan Jachia parti col suo Eunuchio vestito di Deruigio passò in Asia (4a), Come sultan Jachia tentò di mettersi in possesso dell'Imperio, e fù scoperta la congiura (5), Come sultano Jachia parti di Constantinopoli e torno in Staraplanina(6), Come il sultano si rissolue d'andar in Alemagna (6), Come il sultano Jachia venne a Praga in corte cesarea (7), Come il sultano uiene à Fiorenza (8), Il sultano passa in Seruia, conosce Bessarione-et l'arciuescou di Herzegouina (15), Di quello, che Bessarione, e Vergo fecero per il sultano (16), Come il sultano parti del Vergo con Bessarione, imparò li posti, e il modo di fanone, e delibero d'andar in Christianità (18), Come il sultano uene a Venetia (19), Come il sultano tornò in Turchia, et arriu à Cratouo (20), Il sultano s'abboca con Vergo, et altri amici-con sultano, e rissolue andar in Polonia (21), Il sultano torna con pericoli, e lungo Viagio in Turchia (24), Parte da Abasà, e tornando alle montagne, raduna i Gnezi (28), Conferisce alli Gnezi, lascia li contrasegni, e parte per Vienna (28a), Il sultano entra nel Mar negro con 860 Barchi (32), La Trapesunda combattuta è presa (33a), Orazione fatta da sultano all'esercito cosacco (36), Lamento del sultano contro Coniecpolski (38a), Il consiglio de Cosacchi di far sultano rè della Russia (39), L'istesso dissero tutti gli altri Cosacchi, e si . . . pregandolo, che si incoronasse Ré di Russia (39a), Trouo in Germania in arme, uà in Amsterdam troua li amici (42a), Arriua à Praga, e persuado dalli amici scriue al Valestain (44), Li risponde il Valestain, e lo prego d'abbocarsi seco (44a), Va, e tratta con Valestain con familiarità grande (45), Il Giuditio del Valestain della persona del sultano, e la promessa (46), Parte per Napoli, arriua à Fiorenza (47), Il Mansfeld manda à Napoli à trattar col sultano (50a), Il sultano uà à Torino (53), Vn capitano Cosacco uenuto in Piemonte racconta quanto di sopra ho scritto de Cosacchi (45), Il sultano mi (sic! S. A.) mostra la scritta di Cosacchi, et un trattato fatto da lui sopra il governo delli Imperii Orientali (55), Il sultano per andar in Leuante, uà à Messina (56a), Facendo Camerata con certi Greci, fù da uno di loro conosciuto, che con li compagni di termino tradirlo (57), Parte da Piemonte, e uà in Croatia (58a), Minacciando il Turco à Veneriani, uiene per negotiar col Papa (58a), Si ferma in Roma, scriue in Inghiltera, riceue lettere da Leuante, scriue a Pellegrini nel Ospitale della Santissima Trinità (59a), Torna di nouo à Roma, e agiusta negotij particolari (61a), Giungie in Ancona, e si ferma dell'alcuni mesi aspetando l'imbarco (63), Passa in Albania e score diuersi luoghi della provincia (63a).

²³⁾ Završava ovako:„... onde a Venezia incognito arriuò (dovde irna i V. Catualdi, o. c., 476), e quindi successe tutto ciò, che ogn uno potrà comprendere nell' legger il tomo che segue, nel quale sono le lettere, i Decreti, e le scritture piu importanti raccolte per chiara testimonianza di tutta la storia, e di ciò, che successe negli ultimi anni della vita eroicha di questo gran Principe”.

²⁴⁾ BCU-Ms 1091, tomo 2°.

Interesantan je i drugi rukopis, koji se nalazi također u ovoj biblioteci²⁵⁾ u obliku knjižice pod naslovom „Vita dell' ser^{mo} Sultan Giachia Prencipe della Casa Ottomana”. To bi bio kao original sa ovakvim originalnim naslovom, a na koricama ove knjižice je rukom iz 1885. godine napisan drugi naslov „Vita del serenissimo sultano Jachia della casa Ottomana, scritta dal Padre fra Raffaele Levacouich”. Ovo torzo-djelce uopće nema paginacije, iako Catualdi navodi da ima 46 folija²⁶⁾, a takođe nema ni one podjele na poglavlja.

Treći rukopis ove biografije koji sadrži 5 poglavlja, a svako poglavlje ima svoj naslov²⁷⁾, nalazi se u kaptolskom arhivu u Splitu među ostavštinom historičara Ivana Luciusa, rodom iz Trogira²⁸⁾. To je onaj životopis, koji je sastavljen 1646. godine, t. j. onome sažetom pregledu, koji je sezao do 1640. g., dodao je 1646. Levaković s istom kratkoćom sve ono što se je dogodilo 1640. pa do 1646. godine. Ovaj se rukopis nešto razlikuje od onog udinskog rukopisa (Ms 1091), koji je isto tako napisan 1646. godine, i po zadnjim navedenim naslovima²⁹⁾, a još više u samom tekstu, te nema završetka, kako ga to ima ovaj iz gradske biblioteke u Udinama. Naime splitski počinje sa „Habitaui il Sultano”, a završava sa „tenuto per Kesegia”, dok onaj iz Udina počinje isto tako, a završava sa „della vita eroicha di questo gran Principe”.³⁰⁾

Svakako ovdje treba naglasiti da onaj zadnji dio iz djela o životu „sultana Jahje”, koji se nalazi u Luciusovoj ostavštini, izgleda da je prije pisan rukom ovog našeg velikog historičara nego možda Levakovićevom. Nadalje treba konstatirati da je ovaj splitski rukopis vrlo važan i dragocjen izvor, kako će se to tokom ove radnje najbolje moći uočiti.

Levakovićeva „Vita”, koja opisuje život i rad „Jahje” i koja su dosada u cijelosti ostala neizdata, izgledaju kao jedan fantastično-avanturistički roman, pun inače stvarnih i točnih činjenica, jer se ove mnoge mogu provjeriti originalnim arhivskim dokumentima, ukoliko se i oni odnose ili govore o ondje navedenim događajima, pojedinim osobama i t. d.

Mi ćemo se ovdje poslužiti tom biografijom samo za ono, što se odnosi na Makedoniju, budući da je baš „Jahjin” boravak i rad u ovoj zemlji slabo ili bolje rečeno vrlo malo poznat. Naravno da ne ćemo mimoići ni ostale izvore, ukoliko su nam dostupni. Time ćemo moći dobiti još jasniju sliku u vezi „Jahje” sa Makedonijom kao i tamošnjim prilikama, događajima i ličnostima.

²⁵⁾ Ms 1093, fasc. 6.

²⁶⁾ V. Catualdi, o. c., 325.

²⁷⁾ Evo ih: Il sultano si ferma a Roma, scriue in Inghilterra, riceue Lettere da Leuante, scriue a Peregrini nell'Hospedale della Santissima Trinita, parte (95); Torna di nuouo a Roma, et agiusta negotij particolari (96); Giongione in Ancona, e si ferma per alcuni mesi aspettando l'imbarco (96a); Passa in Albania, e con uarij casi scorre diversi Luoghi per le Prouincie (97); Va per Constantinopoli, e per causa di Beglerbei della Gręcia ritorna in Tessalonica (120a).

²⁸⁾ Ormar B, Br. 538. Prepis cijele Luciusove ostavštine, pa tako i ovog rukopisa, iz 50-tih godina 20. stoljeća nalazi se pohranjen u Arhivu Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu pod sign. XXIX (str. 114—121) i XXX (str. 1—14).

²⁹⁾ Tako udinski rukopis ima samo 4 zadnja poglavlja, a ne 5 poput onog splitskog!

³⁰⁾ BCU-Ms 1091, tomo 2°, str. 66a.

„Sultan Jahja”, koji se je rodio 26. X. 1585. godine u Magneziji kao sin sultana Mehmeda III i Grkinje Jelene, kćeri Jurja (Đorđa) Komnena iz Trapezunta (Trebizonda), na turskom zvane sultanija Lalparè, kako to piše Levaković, spasio se je na čudan od sigurne likvidacije iza smrti svoga oca i to zaslugom eunuha Mehmeda,³¹⁾ rodom iz Melnika (Pirinska Makedonija), dok je u Carigrad objavljeno da je dječak Jahja mrtav.³²⁾ Ovdje mi ne ćemo ulaziti u to, koliko je tu istine, nego ćemo, slijedeći opet Levakovića, odmah preći na to, kako je „Jahja” prvi puta došao u Makedoniju. Naime onaj eunuh, „sultanija” i njezin otac Đorđe i „Jahja” stigli su nakom raznih peripetija u Moreju.³³⁾ Nakon što su 7-godišnjeg „Jahju” krstili u Solunu, gdje je primio ime Simeon, odveden je u planine „di Azomatos”.³⁴⁾ Ondje je ostao sve do svoje 14 godine.³⁵⁾ Tada pa je onaj njegov eunuh odveo u Staru Planinu,³⁶⁾ te se je nekoliko mjeseci zadržao kod grada Nevrokopa³⁷⁾ u Pirinskoj Makedoniji. Zatim su Jahja, koji je uz turski i grčki jezik sigurno znao i „slavenski”,³⁸⁾ i njegov eunuh Mehmed išli preobučeni kao derviši ili muslimanski redovnici, kako piše Levaković,³⁹⁾ čas u jedan čas u drugi grad, te su, kako sada navodi onaj rukopis iz 17. stoljeća, stigli u Štip,⁴⁰⁾ koji je baš tada slavio uspon na prijestolje Ahmeda I (1603—1617), tobožnjeg brata Jahje,⁴¹⁾ nasljednika umrlog sultana Mehmeda.

Želeći da se na svaki način osveti Ahmedu, nastojao je mladi Jahja da se udruži sa njegovim protivnicima. Iako je eunuh Mehmed bio protivan ovim planovima, ipak je u Jahjino ime započeo pregovore sa sinom Piri paše, koji se je prije nekog vremena ponovno pobunio protiv turske carevine. Izloživši cilj svoje misije mladome begu, uspio ga je nagovoriti da izrazi

³¹⁾ O njemu (Astà Meémett) priča Jahja pri saslušanju u vojvodskoj palači u Firenci 20. i 23. IV. 1609. godine (K. Horvat, Nekoliko podataka... , Vjesnik... XV, 183, 186, 189).

³²⁾ V. Catualdi, o. c., 332, 337, 339.

³³⁾ Sam Jahja je izjavio 20. IV. 1609. da je iz Moreje otišao u Miclo, gdje je sa majkom ostao godinu dana. Zatim su sa eunuhom Mehmedom krenuli u Makedoniju u grad Seres, gdje je naučio grčki. U Makedoniji je Jahja ostao oko 9 godina, a majka mu se je iza jednomjesečnog boravka vratila u Tesaliju (K. Horvat, o. c., Vjesnik... XV, 183).

³⁴⁾ Tu je ostao s opatom Nilom, koji ga je podučavao i stao nazivati Konstantin, prešućujući druga dva imena: sultan Jahja i Simeon, kako piše o tome opet Levaković (V. Catualdi, o. c., 347).

³⁵⁾ V. Catualdi, o. c., 344, 347, 348.

³⁶⁾ T. j. Balkan (Gl. Meyers Lexikon I, Leipzig⁷ 1924, 1384).

³⁷⁾ a ne „Negrocopo”, kako to Levaković piše (V. Catualdi, o. c., 348).

³⁸⁾ On je, kako sam kaže u pismu od 18. IX. 1643. godine, znao turski, grčki, „ill-rico”, njemački, arapski, talijanski, latinski i francuski (V. Catualdi, o. c., 568). Dakle ipak ne „govori dvanaest jezika”, kako to to donosi B. Desnica (o. c., Novo Doba, Split 1932, božični broj).

³⁹⁾ V. Catualdi, o. c., 438. I rukopis 17. stoljeća, koji je bio vlasništvo Catualdija pod naslovom „Cenni storici sulla vita del sultano Jachia” opisuje kako su obojica ovako obično putovali (V. Catualdi, o. c., 325, 348, 349).

⁴⁰⁾ Po jednim izvorima iz 17 stoljeća to je „Stepie”, t. j. Istib (turski), a po drugima „Scopea” ili „Siopia” (V. Catualdi, o. c., 355, 356, 355). No svakako je to Štip.

⁴¹⁾ Catualdi stavlja da je to bilo 1604. godine (o. c., 31).

svoju odanost Jahji⁴²⁾ i da obeća da će ga vjerno slijediti u njegovim podhvratima, kako se vidi iz onog navedenog manuskripta iz 17. stoljeća. Da bi se „sultan” mogao sjediniti sa glavinom vojske buntovnog paše, uputio je njegov sin Jahji pratnju od 3000 konjanika pod zapovjedništvom kapetana Balabana.⁴³⁾ U pratnji ove konjice sada se je „sultan” uputio sa njom ka zavijutku Strumice⁴⁴⁾ prema Vardaru, gdje je Jahja naišao na vojsku od 6000 konjanika i 3000 strijelaca, koja je po nalogu carigradskog dvora krenula da se bori sa četama sina Piri paše. U sukobu većina je pobijedila manjinu, Balaban je pobjegao, a Jahja ranjen, ostavljen od svojih i proganjan od neprijatelja, pješice je prešao na drugu stranu Vardara. Ondje je našao sklonište kod jednog seljaka — Turčina, koji je vjerovao da Jahja pripada regularnoj vojsci. Nakon što se je oporavio od zadobivenih rana dobio je od ovoga seljaka magarca i stigao je do jednog manastira, koji je pripadao monasima sv. Vasilija. Tu je uvjerio igumana, koji mu je uskoro izliječio rane, da je sultanov paž. U međuvremenu su onoga mladoga bega, Piri pašinog sina, kod koga je bio eunuh Mehmed, njegovi vlastiti vojnici izručili zapovjedniku sultanove vojske, koji ga ubije, a Jahja pak, bojeći se da će biti kad tad prepoznat, odluči da krišom pobjegne iz onoga manastira. I konačno obučen u proste haljine krene prema Solunu, koji je bio odavle udaljen 2 dana hoda. U tom gradu posjeti svoju majku, koja je bila zabrinuta, jer nije imala nikakvih vijesti od njega. Kada je dobio nešto novaca od nje, krene na put da iznova pokuša sreću i da prvo potraži eunuha Mehmeda, koji se je nakon likvidacije onoga bega, sklonuo u Melnik, gdje ga je i našao, kako piše u onom rukopisu iz 17. stoljeća.⁴⁵⁾ Ondje su se Jahja i Mehmed preobukli u dervise i krenuli u Malu Aziju, koja se je pobunila protiv Carigrada, kako nas sada obavještava Levaković.⁴⁶⁾

3.

Nas neće interesirati, što je dalje radio Jahja u Maloj Aziji, zatim kako se je prebacio preko Bospora i prispio u Bugarsku i na planinu Balkan, gdje se je oprostio sa svojim vjernim eunuhom, koji ga uslijed starosti više nije mogao pratiti, ali mu je savjetovao da pode u Njemačku radi ostvarenja svojih planova. Isto tako preći ćemo preko toga kako se je ponovno vratio u Solun, gdje ga je majka opet opskrbila novcem, te je preko Sofije i Moldavije stigao u Krakov, a onda u Prag njemačkom caru Rudolfu II.⁴⁷⁾ Iz Praga je na poziv toskanskog vojvode,⁴⁸⁾ koji se je zanašao osvajanjem Le-

⁴²⁾ Catualdi piše da je Jahja čekao na tok ovih pregovora u Trlicu, mjestu, koje leži nekoliko kilometara sjeverno od Talinskog jezera (o. c., 32, 357), t. j. u Egejskoj Makedoniji.

⁴³⁾ U ovom rukopisu 17. stoljeća stoji da je ovim odredom zapovjedao uz Balabana i Vergo iz Grebena, koji su ga odveli do Larse (V. Catualdi, o. c., 358), što ne stoji, jer je Jahja Verga upoznao tek mnogo kasnije (V. Catualdi, o. c., 358, bilj. 32 d).

⁴⁴⁾ U istom manuskriptu iz 17 stoljeća piše: „Sbramissa” (V. Catualdi, o. c., 358).

⁴⁵⁾ V. Catualdi, o. c., 348.

⁴⁶⁾ Levaković, La vita.. (V. Catualdi, o. c., 361).

⁴⁷⁾ Levaković, o. c. (V. Catualdi, o. c. 361—372).

⁴⁸⁾ Cosimo II, sin Ferdinanda I Medicia, veliki vojvoda od 1609. do 1621. godine (Meyers Lexikon 8, Leipzig⁷ 1928, 138).

vanta, stigao u Firencu (1609),⁴⁹⁾ gdje je stao razvijati svoje planove. Odayle je čak pozvan i u audijenciju papi u Rim, a onda se je iz toga grada vratio natrag u Firencu, da ondje nastavi sa svojim planiranjima, za koje su se zainteresirali i drugi evropski dvorovi.⁵⁰⁾ U Firencu⁵¹⁾ ove iste 1609. godine je stigao kapetan Ivan „Daničić“⁵²⁾ sa fra ili kaluđerom Damjanom⁵³⁾ Sr-

⁴⁹⁾ Ovdje je preko tumača Jahja bio preslušan u vojvodskoj palači o svome porijeklu i životu u dva navrata i to 20. i 23. IV. 1609. godine (O tom opširni arhivski materijal daje K. Horvat, Nekoliko podataka, Vjesnik XV, 181—193).

⁵⁰⁾ Levaković, o. c. (V. Catauldi, o. c., 361—390).

⁵¹⁾ Opis pregovora, koje su ondje na toskanskom dvoru vodili Daničić i Damjan, sadrži „Trattato con il P. Caloire, et con il cap. Damiano Dincich di Macedonia. . . 10 settembre 1609“ (Državni arhiv u Firenci (DAF) — Archivio Mediceo filza 4275, str. 408) — „Trattato con il P. Caloire et con il capitano Damiano Dan (i) cich di Macedonia. In Firenze sotto di 18 settembre 1609“ (Arhiv Srpske Akademije Nauka u Beogradu (ASAN) — Zaostavština J. Tomića (ZJT) XXXI, f. 6; J. Tomić, Pečki patrijarh. . . , 133, bilj. 380).

⁵²⁾ I dok Catauldi piše da je Ivan Daničić (Danicich) „erzegovese“ (o. c., 173), t. j. Hercegovac, iz izvora vidimo da je on iz Slanog (kraj Dubrovnika), gdje je porodica „Dinicich“ imala svoju kuću (J. Radonić, Dubrovačka akta i povelje III/1, SAN, Beograd 1939, 274, 301, 315, 316). Inače ga se u jednom pismu iz Torina od 18. VII. 1609. zove „capitano Giovanni Danicich Raguseo“ (Državni arhiv u Veneciji (DAV) — Senato Secreta III-Dispacci Savia — 1609—31, br. 29), t. j. Dubrovčanin. Interesantno je da ga Ruvarac I. smatra za „Jovana Danića“ (O pečkim patrijarsima od Makarija do Arsenija III (1537—1690), Zadar 1888, 108), a J. Tomić ga zove Daničić, te o njegovom radu i djelovanju daje dosta podataka (gl. J. Tomić, Sastanak. . . 39; Isti, Pečki. . . , 110, 111, 123, 127, 128, 133, 135—137). No zato nezna da je 1626. godine kapetan „Juan Dinicich“ bio u Madridu kod španjolskog kralja u vezi oslobodjenja Bosne i Albanije od Turaka (Biblioteca Apostolica Vaticana (BAV) — Vat. lat. 13513, str. 267: Copia della carta del Re Catolico al Vescovo di Scutari, Madrid 1. I. 1626).

⁵³⁾ Još 1597. godine posli su Rim iz Dubrovnika dva srpska kaludjera Damjan Pavao. Oni su uputili papi spis, u kome ga mole da im pošalje vojsku sa zapovjednikom, koji će se zajedno sa Grdanom i ostalim glavarima Crne Gore, Dukadajnske zemlje i drugih zemalja dogovoriti o oslobodjenju od Turaka i postati njihov vladar (K. Horvat, Novi historijski spomenici. . . Glasnik. . . XXI, 55—58). God. 1599. ponovno je bio došao u Rim brat (frater) Damjan, koga su takodjer poslali patrijarh Jovan i mitropolit Besarion. Damjana je sada papa Klement VIII vrlo lijepo primio, saslušao i pročitao pisma, koja su mu ona dva crkvena dostojanstvenika poslali, te im je uputio sa svoje strane svoj list u vezi njihovog prelaza na katoličku vjeru (A. Theiner, Vetera monumenta Slavorum Meriodionalium historiam illustrantia, II Zagrabiae 1875, 92, 93). U izvorima iz početka 17. stoljeća 1606. g. nailazimo na „fra Damiano da Pechia, sacerdote serviano“, a 1607. pak imamo „fra Damiano Bosnese, prette Serviano“, koji boravi od kraja 1606. g. u Napulju (J. Tomić, Gradnja za istoriju pokreta na Balkanu protiv Turaka krajem XVI i početkom XVII veka I, SAN, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda II odelenje, knjiga VI, Beograd 1933, 363, 406, 455). Iste 1606. godine pak patrijarh Jovan sa vojvodama, knezovima i glavarima „nelli regni di Bosna, Seruia, Albania et Ducato di Potenza“ su poslali kao svoje izaslanike u Graz nadvojvodi Ferdinandu fra Dominika Andrijaševića i „Damiano Caluiero“. Ova dvojica („otac Damian kaluđer“) su predali i pismo vojvode Grdana barunu Gvidu Khislu, generalu Hrvatske Vojne Krajine, koji je na njega i odgovorio (J. Fiedler, Versuche der türkisch-südslavischen Völker zur Vereinigung mit Österreich unter Kaiser Rudolf, II, Slavische Bibliothek oder Beiträge zur slavischen Philologie und Geschichte II, Wien 1858, 293—295). Od 1606. do 1612. g. govore nam izvori i o djelatnosti (don ili fra) Damjana Ljubibratića u Italiji i Španiji (O tom opširnije gl. J. Radonić, Dubrovačka akta i povelje III/1, 155, 156, 182, 300, 301, 305; J. Tomić, Gradnja. . . I, 490, 491, 524, 527, 529, 549, 547, 555, 562, 563; D. Kamber, Pismo crnogorskih i albanskih prvaka papi Pavlu V (26. IV, 1608), Croatia Sacra, god. 2, Zagreb 1932, 288, 289; J. Tomić, Pečki. . . , 133, 127; Isti,

binom (Serviano), koji su ondje u ime vojvode⁵⁴) Grdana,⁵⁵) pečkog patrijarhe⁵⁶) i ostalih vojvoda, knezova⁵⁷), glavara i kršćanskih naroda⁵⁸) Srbije, Bosne, Makedonije,⁵⁹) Bugarske, Hercegovine i Albanije pregovarali sa Jahjom kako da se oslobode tiranskog ugnjetavanja njegovog nevjernog „brata” (t. j. sultana).⁶⁰) Tom prilikom je „Mardarije” t. j. Damjan⁶¹) savjetovao Jahji da pođe u Srbiju, jer će naći sve te narode spremne da mu se stave na službu kao i sam Alipaša⁶²) iz Bosne, kako to piše Levaković.⁶³)

Sastanak.. 52, 53; V. Vinaver, Dominik Andrijašević, Godišnjak istoriskog društva Bosne i Hercegovine X, Sarajevo 1959, 379, bilj. 89).

Oko 1613. ponovno se navodi u Napulju svećenik Damjan, za čiju je djelatnost već otprije znala mletačka vlada i zato ga i nadzirala/ DAV-Senato Secreta III-Dispacci di Napoli—Vallerio Antelmi 1613—1614 — No 29, br. 8—16. IV. 1613 (Pismo N. bez datuma kao prilog). Prema svemu ovome izloženom na osnovu izvora možemo zaključiti da se ovaj Damjan zvao i Ljubibratić, za koga kaže netačno Tomić da mu je Petar Andrić bio rođjak (Pečki., 136), a za drugog brata V. Vinaver naprosto samo piše „Gavril, brat Damjanov”/Dominik..., Godišnjak.. X, 377/. Nadalje je fra Damjan bio kaludjer reda sv. Vasilija/J. Tomić, Gradja., I, 555/, a ne pravoslavni monah iz Trebinja, kako piše V. Vinaver, koji govori o njegovoj akciji krajem 16. stoljeća kao i o saslušavanju na sudu u Dubrovniku (Dominik., 371, 372, 377—379/. Naime taj” monaco di Trebigne” se je zvao „Damasceno”, a ne „don Damiano Gliubibratić”/J. Radonić, Dubrovačka akta.. III/1, 188, 189, 300, 301/. Damjan svakako je bio rođjak vojvode Grdana i brojnih kaludjera u Peći. U izvorima ga se zove čas kaludjer a čas fratar i svećenik srpski. Jedno je točno da mi sada o njemu dosta znamo, a ne kako piše J. Radonić „nažalost, malo”/Rimska kurija..., 9/. O radu kaludjera „Damjana” ili „Damjana Ljubibratića” pisao je dosta J. Tomić/Sastanak... 30, 33, 39, 52, 53, 55; Isti, Pečki..., 80, 84, 99, 116, 117, 123, 127, 133/. Inače bi trebalo ovu ličnost točnije obraditi nego što je to danas učinjeno, i dati joj ono mjesto, koje joj pripada u radu na pokretu za oslobodjenje naroda na Balkanu od Turaka.

⁵⁴) O značenju izraza vojvoda gl. F. Iveković — I. Broz, Rječnik hrvatskoga jezika II, Zagreb 1901, 737.

⁵⁵) On je bio plemenski glavar i nikšički vojvoda, koji je u drugoj polovici 16. stoljeća digao hercegovačka i crnogorska plemena na ustanak protiv Turaka. Krajem 16. i početkom 17. stoljeća Grdan nastavlja sa svojom akcijom, te traži pomoć od Zapada, koji ga u njegovom nastojanju za oslobodjenje od Turaka slabo podupire/Enciklopedija Jugoslavije 3, Zagreb 1958, 617/. God. 1613. je po V. Vinaveru Grdan smijenjen/o. c., Godišnjak X, 380/, a spominje se da je još živ 1620. godine /K. Horvat, Novi historijski spomenici..., 345/.

⁵⁶) Jovan/1592 — u. 14. X. 1614/. O njemu opširno gl. J. Tomić, Pečki patrijarh Jovan, 1—142, a onda i Enciklopedija Jugoslavije 4, Zagreb 1960, 533, 534.

⁵⁷) O značenju toga pojma gl. opširno Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika/RjA/V, Zagreb 1898—1903. 110—114. Još o tome gl. i B. Djurdjev, O knezovima pod turskom upravom, Istoriski časopis SAN I, Beograd 1949, 132—166; M. Vasić, Knežine i knezovi timarlje u zvorničkom sandjaku u u XVI vijeku, Godišnjak istoriskog društva Bosne i Hercegovine X, 247—252, 276, 277.

⁵⁸) Pod ovim su pojmom uključeni i Makedonci.

⁵⁹) Od 15. stoljeća ovo ime, koje na geografskim kartama 16. i 17. stoljeća obično označuje teritorij od Soluna pa do iza Skopja, obuhvaća u pisanim izvorima i današnju Bugarsku, Srbiju, Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu/N. Vulić—D. Anastasijević, Makedonija (i Stara Srbija), St. Stanojević, Narodna Enciklopedija... II, 639, 647).

⁶⁰) ASAN—ZJT XXI G 151 — Prepis pisma Jahje vojvodi Grdanu, drugim vojvodama i t. d. — 27. VII. 1611; J. Tomić, Pečki..., 135, 136.

⁶¹) Svakako izgleda da je pogriješio Levaković, kada je dao Damjanu ime Mardarije, kako je to dobro uočio i J. Tomić/Sastanak... 22, bilj. 58/. Naime u izvorima se svugdje spominje samo ovaj prvi, a kod Levakovića ovaj drugi i to samo ovdje i više nigdje drugdje.

⁶²) Po svemu izgleda da ovaj paša tada uopće nije upravljao Bosnom!

⁶³) Levaković, o. c./V. Catualdi, o. c., 394/.

Po odlasku Damjana iz Firence o njemu se u gradu nije više ništa čulo,⁶⁴⁾ a Daničić je bio zatvoren u Mantovi. No već 1611. Daničić se je nakon oslobođenja iz zatvora⁶⁵⁾ vratio u Firencu i potražio Jahju, kome je ispričao kako velike muke trpe Grdan i drugi vojvode, knezovi i glavari kao i cijeli narod zbog onih ljudi, koji su izdali i njih i njega.⁶⁶⁾

U vezi toga je sada veliki toskanski vojvoda pisao Jovanu, patrijarhu Bosne, Srbije it. d. iz Firence 8. VII. 1611. godine, te ga uz ostalo izvještava da mu šalje Daničića, koji bi stupio sa njima u pregovore, ako su voljni kao ono prije 2 godine.⁶⁷⁾ No mnogo veću aktivnost je sada pokazao Jahja,⁶⁸⁾ koji je koordinirajući je sa vojvodinom, također iz Firence 27. VII. 1611. napisao 2 pisma gotovo istoga sadržaja kao i ona toskanskog vlastodržca. Prvo je pismo uputio vojvodi Grdanu i ostalim vojvodama, knezovima, glavarima i „blagoslovljenim kršćanskim narodima” Srbije, Bosne, Makedonije, Bugarske, Hercegovine i Albanije, a drugo patrijarhu Jovanu. Pisma su bila napisana srpskim jezikom („in servo”⁶⁹⁾) sa potpisom „Jahja” na turskom i sa „sultanovim” pečatom. U prvom pismu Jahja opisuje onu prvu Damjanovu i Daničićevu misiju i izvještava da im šalje sada Daničića, njihovog rođaka a svoga najvjernijeg službenika, koji će im sve reći u njegovo ime i izručiti ovo pismo, potpisano njegovom rukom i pečateno njegovim pečatom, te neka poklone punu vjeru Daničiću kao da je to on lično i neka mu što brže odgovore. Naime, čim se ovaj vrati sa njihovim odgovorom, on će poći da ih posjeti. Dotle neka se strpe, jer će se povratiti uz božju pomoć vrijeme starih i vjernih njihovih kraljeva i vladara, te da on kani obnoviti njihova prava, obećavajući da će oni sa svojom sinovima i ženama odahnuti već jednom dušom i slobodno slaviti boga u hramovima i manastirima. Stoga ih upozorava da učine onako kako će im reći Daničić u njegovo ime i velikog vojvode i neka što prije pošalju pisma, budući da se bez njih ne može ništa uraditi. Pismo, koje je uputio patrijarhu Jovanu, bilo je sličnog sadržaja.⁷⁰⁾ Dakle Daničić je krenuo u ove krajeve, ali se prvo navrati u Dubrovnik, odakle je jedva uspio da izbjegne hapšenje i da preda ova pisma jednom povjerljivom licu. Ova je pak osoba izručila pisma onima, kojima su bila namijenjena.⁷¹⁾ Međutim za sva ta pisma je znala Venecija. Naime ona su ipak dopala i u ruke Jakova Paskvalija, guvernera Kotora, i to istom 1613. godine. Ne samo to. Od istih onih ličnosti, koje su ova pisma upućili-

⁶⁴⁾ Još 8. VII. 1611. pisao je toskanski veliki vojvoda iz Firenze „Il colloiero Damiano per lettere si dice non esser più ritornato, con la risposta di già era morto”/V. Vinaver, o. c., 379, bilj. 89/. Međutim Damjan je tada boravio u Španiji/J. Radonić, Dubrovačka akta. . III/1. 277—1611./.

⁶⁵⁾ O njegovom bijegu gl. J. Radonić, o. c. III/1, 256—259.

⁶⁶⁾ ASAN—ZJT XXI G 151/Prepis/; J. Tomić, Sastanak. ., 136.

⁶⁷⁾ ASAN—ZJT XXI G 151/Prepis/; J. Tomić, o. c., 136.

⁶⁸⁾ Toskanski veliki vojvoda je bio dosta dobro informiran od svojih ljudi o Jahji i njegovoj aktivnosti u godini 1611. Opširno o tom imamo brojne dokumente u Državnom arhivu u Firenzi/Archivio Mediceo 4275, str. 569—585a/. Isto tako je sačuvano nešto materijala o „sultanu” i u Vatikanskoj biblioteci/Urb. lat. 813, p. III-s. XVIII, str. 542—556/.

⁶⁹⁾ Jahja je znao dobro čitati i pisati srpski, kako je sam izjavio u jednom svom pismu od 23. X. 1617., upućenom toskanskoj velikoj vojvodkinji/V. Catualdi, o. c., 506/.

⁷⁰⁾ ASAN—ZJT XXI G 151, 152/Prepis/; J. Tomić, o. c., 136, 137.

⁷¹⁾ J. Tomić, o. c., 137, 138.

vala dalje naslovljenim osobama, dobio ih je guverner u originalu i onda dao prepisati. Kako su Jahjina pisma bila na srpskom, Paskvali ih je dao prevesti na talijanski i zajedno sa onim listovima velikog toskanskog vojvode dostavio ih je bokokotorskom rektoru i providuru Zakariji Soranzu. U vezi toga je u svom popratnom pismu od 5. III. 1613. Paskvali obavjestio još Soranza o svemu ovome i naveo da je kaluđer Damjan, koji se spominje u onim listovima, već umro, a da oni, kojima su ova pisma upućena nijesu dali još nikakav odgovor. Sada je Soranzo iz Kotora uputio sve to zajedno sa svojim popratnim pismom od 8. III. 1613. duždu, naglasivši da navedene listove nije vidio u originalu.⁷³⁾

Međutim je Jahja boravio i dalje duže vremena u Italiji i konačno 1614. godine i to zimi dođe u Veneciju, gdje se ukrca na jedan brod, sa kojim stigne prvo na otok Lekvas⁷³⁾ (tal. Santa Maura)⁷⁴⁾, a odatle je stigao u Trikalu,⁷⁵⁾ gdje se je preobukao u spahiju⁷⁶⁾ i uzeo ime Murataga, te je čak stupio u razgovor s ondašnjim Turcima. No i ovdje se nije dugo zadržao nego je pošao prvo u Ohrid,⁷⁷⁾ a zatim u Peć, sjedište srpskog patrijarhe, kako to piše Levaković.⁷⁸⁾ Kako ondje nije našao patrijarhu Jovana, to se je upoznao sa njegovim nećakom Besarionom,⁷⁹⁾ arhiepiskopom od

⁷³⁾ ASAN—ZJT XXI G 149—152/Senato Decreta, Dispacci dei rettori e provveditori in Dalmazia ed Albania, filza ann. 1613 (Prepis)/. Samo nešto o tom ima i J. Tomić, o. c., 98.

⁷⁴⁾ To je najsjeverniji Jonski otok/Meyers Lexikon 7, Leipzig⁷ 1927, 907/.

⁷⁵⁾ Negdje početkom 17. stoljeća stanovništvo „Santa Maura in tutta l'isola di Leucadia” je sastavilo pismo na grčkom jeziku, uputivši ga toskanskom velikom vojvodi, a potpisao ga je tamošnji episkop Antimon. U njemu se iznosi način kako da se ovo stanovništvo oslobodi od Turaka/DAF—Archivio Mediceo, filza 4275, str. 410—417-s. d./.

⁷⁶⁾ Glavni grad Tesalije, najviše naseljen Vlasima, zatim Grcima i Jevrejima/gl. Meyers Lexikon 12, Leipzig⁷ 1930, 46/.

⁷⁸⁾ Od turske riječi spahi. Znači gospodar posjeda vlastelin, koji je dužan za svoju zemlju da vojuje na konju/RjA sv. 66, Zagreb 1956, 939/. Spahije, to sitno plemstvo, uživale su nasljedna vojnička lena, timare/Historija naroda Jugoslavije II, Zagreb 1959, 10, 11/.

⁷⁷⁾ I 1613. i 1614. g. navodi se „Patriarca d'Ocrida” ili „d'Ocrida o della Giustiniana”, koji je u tim godinama boravio u Napulju, pregovarajući sa tamošnjim vicekraljem, od koga je dobio i novaca, o upadu u Albaniju/DAN—Senato Secreta III—Dispacci di Napoli—Valerio Antelmi — 1613—1614— № 29, br. 5/Napulj, 26. III. 1613/, 8/Napulj, 16. IV. 1613/, br. 89/Napulj. 11. III. 1614/. On se je zvao Atanasije/Enciklopedija Jugoslavije 1, Zagreb 1955, 229/, čiji rad opisuje opširno J. Tomić/Pečki . . . , 30, 31, 34, 35, 56, 140/, te N. I. Milev/Ohridski patrijarh Atanasij i skitanijata mu v čužbina (1597—1615), Izvestija na istoričeskoto družestvo v Sofija V, Sofija 1922, 113—128/ i u zadnje doba Lj. Lape/Prilog kon istorijata na borbite na našiot narod vo 16 i početokot na 17 vek protiv turskata vlast, Novi Den IV/5, Skopje 1948, 26—39/.

⁷⁸⁾ Levaković, o. c./V. Catualdi, o. c., 391, 393/.

⁷⁹⁾ Ovaj Besarion ili Visarion bi mogao biti po našem mišljenju jedino onaj, koji se navodi u dokumentu od 24. IV. 1599. g. i titulira sa „Bessarionis metropolitae provinciae Serviae”/A. Theiner, o. e. II, 92/, K. Horvat ga zove” vladika Besarion, metropolita Srbije” i donša jedan dokumenat od 2. IX. 1597., gdje se ovaj spominje anonimno kao ”vescovo”/Novi historijski spomenici. . . 55, 56/. Uz ostale općenito naznačene biskupe Srbije jasno se vidi iz papinog pisma od 1. X. 1600. da je barski nadbiskup Toma po nalogu pape ima nagovoriti i Besariona na uniju sa rimskom crkvom/A. Theiner, o. c. II, 94, 95/. J. Radonić pak piše da je metropolit Visarion 1596. upućivao poslanika u Prag caru Rudolfu II/Dubrovačka akta . . . III/1, IX; Isti, Rimska kurija. . . 9/.

„Duchnizza“⁸⁰⁾ a ovaj onda predstavi Jahji hercegovačkog vladiku („Arciuescouo di Herzegouina“) Makarija,⁸¹⁾ kojima obojici crkvenih dostojanstvanika Levaković daje najljepše karakteristike. Iz Peći su sva ova trojica pošli u Metohiju,⁸²⁾ sjedište patrijarhe, udaljenu pola dana od ovog mjesta. Oba ova crkvena lica su obavjestila Jahju da im je poznato kako je patrijarha Jovan vodio pregovore sa savojskim vojvodom i sa drugim knezovima da se provede oslobođenje od turskog jarma, te da je u ovim stranama raširio glas o „sultanu Jahju“ monah sv. Bazilija⁸³⁾ „Mardarije“.⁸⁴⁾

Kada je „sultan“ zapitao ovu dvojicu gdje se nalazi „Mardarije“⁸⁵⁾, oni su mu odgovorili da je, nakon što je postao skopski nadbiskup (Arciuescouo⁸⁶⁾), na povratku iz Carigrada sa sultanovom poveljom umro u Sofiji, te da se sumnja da su ga otrovali Dubrovčani.⁸⁷⁾ U toku daljeg razgovora otkrio im se je Jahja da je on taj o kome je govorio „Mardarije“. Nato mu se ova dvojica ponudiše svaki na svoj način da će mu pomoći. Ali uskoro Makarije se oprostio sa Jahjom, a Besarion pak, koji je izjavio „sultanu“

⁸⁰⁾ Levaković piše „Duchnizza“, a V. Catualdi stavlja da je to „Dubnizza“, ne ubicirajući ovaj lokalitet/o. c., 97, 393/. Inače u Bosni su 2 sela sa imenom Dubnica, u Makedoniji blizu Prilepa bilo je u 14. stoljeća istoimeno selo, od kojega je polovicu imao manastir Treskavac. U Srbiji pak imamo 3 Dubnice/gl. RJA II, Zagreb 1884—1886, 842/i to jedna je u okolici Sjenice, druga kod Kosjerića/srez Titovo Užice/, a treća u okolici Vranja/Imenik mesta, Beograd 1956, 153/. Ova treća Dubnica se navodi 1682. godine i spominje se kako je ondje oteo patrijarh Arsenije III sa pratnjom na putu za Jeruzalem/J. Radonić, Rimska kurija . . . 378/.

⁸¹⁾ O njemu neznamo zasada ništa, jer se osim ovdje ne spominje u drugim nama poznatim izvorima.

⁸²⁾ Metohija/μετοχίον/ znači manastirsko dobro. Inače o tom gl. opširnije K. Jireček—J. Radonić, Istorija Srba II, Beograd² 1952. 163, 164/i bilj 120/.

⁸³⁾ Bazilijanci/Vasilijanci/su katolički redovnici istočnog obreda, koji žive po pravilima sv. Bazilija, organizirani u redovničke družbe po uzoru zapadnjačkih redova. G. 1573. udružili se u posebnu Družbu Bazilijanaca/Hrvatska Enciklopedija II, Zagreb 1941, 300; Enciklopedija Leksikografskog Zavoda 1, Zagreb 1955, 416/.

⁸⁴⁾ T. j. Damjan.

⁸⁵⁾ Zapravo Damjan.

⁸⁶⁾ Istom od 1637. g. dalje navodi se i cetinjski episkop Mardarije, pod čiju su jurisdikciju spadali pravoslavni u Boki Kotorskoj i Paštrovići/J. Radonić, Rimska kurija. . . 127 i dalje/. Ovaj Mardarije zove sebe 1640. g. „episkup. . . od predel makedonskih, zemle Crne Gore, od manastira. Cetinja“ ili samo „ot zemle Crne Gore.“ ili čak „Mardarius Dei gratia Episcopus Macedoniae, patriae Magni Alexandri, Montisnigri. . .“, a umro je ne negdje 1647., kako piše J. Radonić, nego još kasnije, kako je to dokazao R. Dragičević/Mitropolit Mardarije nije Makedonac, a štampar Pahomije nije ekavac, Istoriski Zapis, god. VIII, knj. XI, Cetinje 1955, 243, 244, 247—250/. No kako je ovaj bio pravoslavni svećenik, iako s ovim imenom, to ovdje ipak ne ulazi u obzir, jer je t. zv. Mardarije bio bazilijanac, t. j. katolički svećenik. Nadalje imamo 1649. navedenog fra Hijacinta Macripodarija kao skopskog biskupa, koga Coleti/Illyricum Sacrum VIII, 20/pogrešno ubraja u red skopskih nadbiskupa/M. Premrou, Katolički nadbiskupi u Skoplju, Glasnik skopskog naučnog društva I/2, Skoplje 1926, 329/, a istom od 1655. postaje Arbanas Andrija Bogdani prvi nama poznati skopski nadbiskup/J. Radonić, Rimska kurija. . . 245/. No Levaković na ovoga „Macripodari“ — a svakako nije mislio kada je pisao svoje djelo. Time bi ostala i dalje zagonetka tko je taj Levakovićev „Mardarije“, koji je umro iza 1614. godine, ako ga ne identificiramo poput Tomića sa Damjanom, što je izgleda i najvjerojatnije. Prema tome a i prema istraživanjima M. Premrou-a i našima u Vatikanskom Tajnom Arhivu uopće ne postoji u to doba skopski nadbiskup sa onakvim imenom, koje navodi Levaković, i prvi je skopski nadbiskup već navedeni Bogdani!

⁸⁷⁾ Levaković, o. c./V. Catualdi, o. c., 394/.

da će mu služiti mačem, vrati se zajedno sa njime u Peć. Ondje se je Jahja, kako opet piše Levaković, zadržao tajno da ga ne bi zapazio novi patrijarha Pajsije, koji je bio po prirodi plašljiv čovjek i sušta protivnost po nazorima od svoga pretčasnika Jovana.⁸⁸⁾ Besarion pak, Jovanov nećak, govoreći turski, grčki i srpski, preko svojih rođaka Turaka dobio je privilegij od samog sultana u Carigradu da se obučen na turski način sa turbanom i sa naslovom bega kreće javno gdje god ga je volja sa svom svojom pratnjom. Iskoristivši ovo, Besarion je skupio mnogo naroda i kao osvetnik ubijao je mnoge Turke. Stajao je u vezi i sa raznim plemenima kao što su Kuči,⁸⁹⁾ Klementi,⁹⁰⁾ Bjelopavlići,⁹¹⁾ Dukadjini,⁹²⁾ oni u predjelu oko Plava,⁹³⁾ u Hercegovini, oko

⁸⁸⁾ Sa ovakvim Levakovićevim mišljenjem o Pajsiji se je sasma složio J. Tomić. On je naveo da je iza smrti Jovana prestao svaki rad, kome je bio ovaj patrijarha tvorac i pokretač, a da Pajsijev dolazak znači pravi prelom i da je ovaj sa Turcima živio lijepo i bio im vrlo poslušan/Sastanak... 22/. Medjutim K. Horvat, donoseći jedan dokument od 11. XI. 1620. g. iz Casanatske biblioteke u Rimu, u kome se navodi i srpski patrijarha/bez imena/, pobija Tomića i kaže da ovaj izvor dokazuje protivno i da čak urotnicima pretsjeda na sastanku u Beogradu sam Pajsije/Novi historijski spomenici... 345—350/.

⁸⁹⁾ Kuči su stanovali na istoku Crne Gore. God. 1455. zajedno sa ostalim srpskim i albanskim brdskim plemenima i oni se preko svojih predstavnika zakleše na vjernost Venciji/K. Jireček—J. Radonić, o. c. I, Beograd² 1952, 12, 381/. Svakako najkasnije od 1485. priznaju tursku vlast i plaćaju dažbine, koje su se 1570. povećale /B. Djurdjev, Iz istorije Crne Gore, brdskih i malisorskih plemena, Radovi Naučnog društva RBH II/1, Sarajevo 1954, 217/. Oni su ratovali protiv Turaka početkom 17. stoljeća sa ostalim plemenima i isto tako i u kretskej vojni/. Opširnije o Kučima gi. St. Stanojević, o. c. II, 512, 513/.

⁹⁰⁾ Klementi su stanovali u brdima istočno od Skadarskog jezera i bili su katolici. Njima je uspjelo da obavezu kraj između Gusinja, Pešteri i Peći na plaćanje danka. Često su se tukli sa turskim četima i u nevolji su se povlačili na susjedne visoravni sa svojim porodicama i stokom/ K. Jireček, Albanien in der Vergangenheit, Illyrisch-albanische Forschungen I, München u. Leipzig 1916, 85; L. Thaloczy, Die albanische Diaspora, Illyrisch-albanische Forschungen I, 309/. God. 1497. priznali su tursku vlast, a 1570. plaćali su skadarskom sandžak begu dva puta više dažbina nego li krajem 15. stoljeća/Br. Djurdjev, o. c., o. c., Radovi... II/1, 215, 217/. God. 1613., kako piše Bolica, ratovali su sa Klementima Turci. Ali bez ikakvog uspjeha/S. Ljubić, Marijana Bolice Kotoranina opis sandžakata skadarskoga od godine 1614, Starine JA XII, Zagreb 1880., 183, 185, 186/. Inače su Klementi pljačkali susjedna područja i u borbama sa pečkim pašom obično su izvukli kraći kraj. Sve je to izazvalo da su težili da se isele/L. Thaloczy, o. c., Illyrisch-albanische Forschungen I, 309, 310 i bilj. 1).

⁹¹⁾ Bjelopavlići nastanavaju krajnji sjeverni dio zetske udoline. Oni su jedno od najvećih crnogorskih plemena, te imaju i drugi naziv: Brda, a stanovnici se zovu Brdjanima. Prvi puta se navode 1411., a iseljavali su se dosta na razne strane/Opširnije: Enciklopedija Jugoslavije 1, 616, 617/, dok od 1485. priznaju tursku vlast/Br. Djurdjev, o. c., Radovi... II/1, 215, 216/.

⁹²⁾ Dukadjin, jugoslavensko-albanska pogranična oblast, prozvana po albanskoj porodici Dukadjin, koja je njome vladala. U razna vremena bila je različitog opsega. Prvo je izgleda obuhvatala planinski predjel između rijeke Drima i Fande, a kada je potpala pod Turke, proširen je ovaj naziv i na kadiluke Peći i Djakovice i još neke susjedne nahije. U takvom obujmu kao geografski pojam sačuvalo se i do danas. U toj oblasti, koja je neko vrijeme činila i zasebni sandžak, živila su i žive brojna albanska plemena. Zbog raznih uzroka Dukadjinci su se selili još u tursko doba u šarplaninske predjele, i u okoliku Prizrena, u Metohiju i Kosovo/Enciklopedija Jugoslavije 3, 168).

⁹³⁾ Opis predjela Plava iz 1614. godine daje nam Marijan Bolica/S. Ljubić, o. c., Starine JA XII, 168, 180, 182, 183, 187, 188, 192, 195/. Inače se Plava sada zove tako selo na Limu između Peći i Crne Gore, a prije se je nazivala ovako okolica toga mjesta/RJA X, Zagreb 1931, 24; K. Jireček, Trgovački drumovi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem vijeku, Sarajevo 1951, 109; Dj. Daničić, Rječnik iz književnih starina srpskih II, Biograd 1863, 308/.

Kratova, Novog Brda (Nouomonte),⁹⁴) Stare Planine i „Peri”⁹⁵) do „Monte di Dio”,⁹⁶) t. j. „Božje gore”⁹⁷.) Uz to je Besarion prijateljevao i imao veze sa Vergom, glasovitim hajdukom (bandito)⁹⁸) iz Grebena (Grebano),⁹⁹) koji za 36 godina nije prestajao ubijati Turke. Vergo je čak priznao Jahji da je u tom vremenskom razmaku ubio svojim rukama više od 2000 Turaka sa raznim titulama (zaimi,¹⁰⁰) begovi, „mutafarage”,¹⁰¹) spahije, čauši,¹⁰²) janjičari i t. d.). Inače je Vergo bio rođen u jednom selu (villa). Otac mu je bio grčki seljak, a majka Albanka. On sam nije znao ni čitati ni pisati, ali je bio „plemenita srca”, kako ga karakterizira Levaković. Štedio je siromašne Turke, a ratni plijen i bogatstvo, koje je pripadalo njemu, slao je dijelom manastiru na Sv. Gori-Atonu (Monte Santo), a dijelom ga je podijelio siromašnim ženama i sirotama. Ova dvojica, t. j. Besarion i Vergo, su silno uživali da ubijaju Turke i držali su vojnike na raznim mjestima. Kada su pak htjeli okupiti svoje vojnike, pošli bi na izvjesne položaje i naložili ondje neku vrst vatre, nazvanu „Fanon”. Obično su ovo činili u dalekim mjestima da ju Turci ne bi primjetili. Na ovaj znak svi hajduci iz Srbije, Makedonije i drugih krajeva, gdje je ova vrst vatre zapažena, krenuli su naoružani na put, a mnogi i bez oružja, stavljajući se lično na raspoloženje vođama, koji su im dani. Na isti način su se okupljali vojnici sa Stare Planine, Božje planine (Monte di Dio), koja je u Traciji, kako piše Levaković, te sa „Zagoria”,¹⁰³) Kratova, Belog Brda (Beloardo),¹⁰⁴) Mokregore (Mocragora),¹⁰⁵) Grebena

⁹⁴) Nekoć mjesto u planinskom predjelu između Kosova Polja i Morave, tri milje istočno od Prištine/Gl. o njemu opširno K. Jireček, o. c., 89—92/.

⁹⁵) T. j. Pirin gorje u Pirinskoj Makedoniji.

⁹⁶) Levaković, o. c./V. Catualdi, o. c., 394, 395/. Inače prevod J. Tomića ovog pasusa iz Levakovića nije sasvim točan/Gl. J. Tomić, Sastanak., 22/.

⁹⁷) Interesantno je da sam Jahja u jednom svome pismu od 18. IX. 1643. g. opisujući svoj pečat piše da se gore, koje su u Makedoniji, zovu „Erroystragardi Monti di Dio”, te da su mu narodi ovih brda 1617. ovdje prisegli vjernost i da će ga slijediti u slučaju rata. Medjutim Levaković stavlja „Monte di Dio” u Traciju/V. Catualdi, o. c., 569, 395, 396/ i razlikuje u istom svome djelu, i to samo nekoliko rečenica kasnije, ovo brdo od „Monte Santo”/o. c., 396/, t. j. Svete Gore ili Atona. Inače se u dokumentima na talijanskom jeziku 17. stoljeća uvijek Aton piše samo kao „Monte Santo”/Gl. V. Catualdi, o. c., 523—526/. Stoga nema sumnje da ova planina ili brdo nije Aton/Atos/, iako se za to zalaže Catualdi, donoseći i neke podatke za tu svoju tvrdnju/o. c., 395/, nego gora u jednom dijelu Makedonije, koja se danas svakako drugačije zove. Karakteristično je da se u Napulju jedan brežuljak i sada naziva „Monte di Dio”.

⁹⁸) O hajducima gl. R. Samardžić, Hajdučke borbe protiv Turaka u XVI i XVII veku, Beograd 1952; Enciklopedija Jugoslavije 3, 652—654; Historija naroda Jugoslavije II, 495—499. Za hajduštvo u Makedoniji informativan pregled daje I. Katardžiev, Ajdutsko dviženje i Karpošovoto vostanie vo XVII vek, Skopje 1958, 15—21.

⁹⁹) To je valjda mjesto Greben u jugozapadnoj Makedoniji.

¹⁰⁰) Zaim je bio onaj, koji je imao leno veće od timara, a manje od hasa i njemu je zijamet donosio preko 20.000 aspri godišnje/G. Elezović, Turski spomenici I/1, SAN, Beograd 1940, 76 bilj. 8/.

¹⁰¹) „Mutafarghe”/V. Catualdi, o. c., 396/ ili „Mutafarache”/S. Ljubić, o. c., Starine JA XII, 180/. Ovo je bez sumnje pogrešno napisana riječ, koja zapravo glasi „mutefaraga”, a označuje pješaka-strijelca/V. Catualdi, o. c., 396, bilj.* ili kopljanika.

¹⁰²) Stražar dvorski, starješina nad nekoliko vojnika/RJA I, Zagreb 1880—2,915/.

¹⁰³) Možda Zagorje, predjel u Bugarskoj, u kome je grad Trnovo/Dj. Daničić, o. c. I, 353/, jer ima i oblast Zagorija u Tesaliji.

¹⁰⁴) Možda kraj Leška u srezu Kraljevo/Gl. Imenik mesta, 76/.

¹⁰⁵) Iznad Peći.

i od drugih nekih dolina i pokrajina, gdje nijesu bili Turci, jer je u svim gore imenovanim mjestima stanovao bugarski i srpski narod. Ovi narodi imaju isti jezik i iste običaje, kaže Levaković, koji još tvrdi da su ovi ljudi hrabri i zajedno se skupljaju u vrlo velikom broju. Međutim Besarion, priča dalje Levaković, rasrdivši se na pljašljivost pečkog patrijarhe, otputuje iz ovoga grada sa 20 vojnika i zajedno sa Jahjom stigne na nekakvu planinu, gdje zapali uobičajenu vatru „Fanon”. Zadržavajući se tu 3 dana dođoše ovamo 300 Klementa i više od 900 Srba, u čijem je prisustvu arhiepiskop slavio hrabrost „sultana Jahje”. Padnuvši na koljena zakune mu se Besarion na vjernost, a to isto učiniše i ostali vojvode i vojnici ondje okupljeni. Iza zakletve zapitao je arhiepiskop Jahju da li bi htio da učini žrtvu bogu time da pođe da ubija zulumčare (li Salumchiari)¹⁰⁶ Turke u Janjstvu,¹⁰⁷ te zatim da li bi se želio sastati sa Vergom. „Sultan” se tome pozivu ne usprotivi i tako iste večeri otiđe sa 1200 vojnika, prešavši preko Kosova polja i stigavši u pola noći u Janjevo, gdje je objavljeno neka se paze kršćani da ne izlaze iz kuća, jer će Klementi ubijati Turke. Nakon što su ovi pobijeni i opljačkani, oni vojnici domogli su se velikog plijena u robi, odijelu, svilenim tkaninama i drugim turskim stvarima, te prešavši ponovo preko Kosova polja povratili se na svoja brda. Nakon što je ovo mnoštvo raspušteno, Besarion i „sultan” zadržase samo 12 vojvoda sa 300 najhrabrijih vojnika, obučenih po turski sa dobrim konjima, te prodoše preko Kratova (Gratovo), zatim Novog Brda (Nouomonte) i Stare Planine, odatle pak zaputiše se preko planina i stigoše do Božje planine (Monte di Dio), gdje se je nalazio vojvoda Vergo na visoravni, ukonačen pod najsajajnijim šatorima sa 1500 najhrabrijih vojnika koje je mogla nacija da stvori, kako to kaže Levaković. „Sultan” je ostao pod šatorom sa valjanom stražom 4 milje udaljen od tabora Verga, a arhiepiskop je pošao do toga vojvode, kod koga je ostao 6 sati. Oko 22 sata pojavili se obojica prekrasno nakičeni i izgledali su tako kao da su veliki turski vezir. Kada su se približili šatoru, izišao im je ususret „sultan”. Čim su obojica sišli sa konja i Vergo je pao na koljena pred Jahjom, ovaj ga je podigao i zatim zagrlio, te su onda svo zajedno ušli u šator „sultana”, gdje su se zadržali četvrt sata u razgovoru. Iza toga su uzjahali konje i otišli u Vergov konak. Tu se smjestio „sultan” pod jednim prekrasnim šatorom, koji je bio sav u zlatu i ondje su bile izvezene i turske riječi „Sabagair, saba-gair”,¹⁰⁸ što znači „Na zdravlje Vam bilo ovo jutro”. Vergo zapita Jahju gdje se je dočepao tako lijepog i raskošnog šatora, a ovaj mu je odgovorio da je pripadao Sinan paši (Sinam Bassa)¹⁰⁹, koji se je borio sa vojvodom

¹⁰⁶ T. j. Zulumčari, koji čine zulum, nasilje, nepravdu/F. Iveković — I. Broz, o. c. I, 855/.

¹⁰⁷ O tom mjestu gl. St. Stanojević, Narodna Enciklopedija... II, 126, 127 i Enciklopedija Jugoslavije 4, 463.

¹⁰⁸ T. j. Sabahajir, dobro jutro/RjA sv. 60, Zagreb 1954, 398/.

¹⁰⁹ To je veliki vezir Sinan paša, koji je bio potučen od vlaških bojara i jedva se spasao/23. VIII. 1595/. Zbog toga je pao u nemilost kod sultana, ali je uskoro ponovno rehabilitiran. No već 3. IV. 1596. umre naglo ovaj osmanlijski Marius, tvrdooglavi Albanac, koji je bio pet puta veliki vezir, kako to piše J. von Hammer/Geschichte des osmanischen Reiches II, 603, 604, 608—612/.

Mihajlom¹¹⁰) i da isti paša nije umro tako brzo skinuo bi mu glavu kako mu je uzeo i šator. Jahja je zvao sve vojvode „Là Là”,¹¹¹) što znači „stari” (Nonni). To je naziv, koji su Osmanlije (Ottomani) običavali davati najmilijima, izgovarajući prvo „Là Là” i zatim imenujući osobu, kako to tumači i obrazlaže Levaković. Slijedećeg jutra na dan Preobraženja Gospodnjeg „1617”¹¹²) godine jedan monah-bazilijanac odslužio je liturgiju-misu i pričestio Verga.¹¹³) Iza liturgije oko 14 sati Vergo se je sa svim svojim vojvodama zakleo Jahji da će mu biti vjeran sluga, da će mu biti poslušan, i priznao ga za svoga gospodara. To je isto učinila i vojska, koju je ondje držao vojvoda Vergo.¹¹⁴) U znak pak poštovanja pokloni Vergo Jahji svoje „Somatofilachies”, t. j. stražu za čuvanje „sultana”, na broju od 200 vojnika. Kada su ručali, i arhiepiskop i Vergo zamolili su Jahju da se ubuduće zove Aleksandar, kako bi, kada uz božju pomoć sretno uspiju njihovi planovi i da istjeraju Turke iz Evrope, on bio Aleksandar II, kralj Makedonije. „Sultan” ih zadovolji u tome i od ovoga vremena unaprijed uvijek se je zvao Aleksandar, osim ako bi neki slučaj to zahtjevao da promijeni ovo ime na nekoliko dana ili mjeseci. „Sultan” je ostao neko vrijeme u ovim planinama, razgovarajući sa Vergom, arhiepiskopom i drugim poglavarima o načinu što bi se moglo poduzeti da se kršćani iz tih predjela oslobode. Oni su mu rekli da bi se kroz nekoliko dana moglo podići više od 150.000 izabраниh i hrabrih boraca. Ali budući da oni nemaju potrebno oružje, da bi se mogli tući otvoreno sa Turcima, ne bi bilo pametno da ih se izvrgne opasnosti, jer bi svi ovi kršćani bili poklani. Da se privede kraju željeni pothvat, bilo bi potrebno da se prvo opskrbe sa najmanje 60.000 dobrih mušketa (moschetti), sa kojima bi se naoružao hrabri bugarski i srpski narod, te bi onda sa lakoćom svladao Turke. Na kraju je zaključeno da „sultan” nastoji naći ove muškete kod „uzvišenih” kršćanskih knezova (d’alti Principi christiani) prije nego se narod digne na ustanak. Doznavši Jahja mnoge nužne stvari od Verga, krene sa arhiepiskopom da upozna položaje planina i način dizanja ustanka kao i skupljanja vojske sa vatrom „Fanon-a”. Idući pak sa malo ljudi preko raznih dolina, brda i pokrajina podizali su vojsku čas na jednoj a čas na drugoj strani. Konačno su došli u Kratovo, kamo je stigao glasnik vojvode Gr-

¹¹⁰) Mihajlo · Hrabri, vojvoda Vlaške/1593—1601/i Moldavije/1601/iz porodice Basaraba/Meyers Lexikon 8, 398; N. Jorga, Istorija Rumuna i njihove civilizacije, Vršac 1935, 336/.

¹¹¹) T. j. lala. Ovako je zvao „sultan” i Verga/Levaković, o. c. (V. Catualdi, o. c., 398)/. Inače o raznom značenju toga izraza gl. RjA V, 892.

¹¹²) Levaković stavlja zabunom 1617. godinu/V. Catualdi, o. c., 398/. No kako taj blagdan pada na 6. VIII., a „sultan” je pošao u zimi 1614. iz Italije u ove predjele, to je onda moguće da je to bila jedino 1615. godina, a ne 1614., kako to piše V. Catualdi/o. c., 101/.

¹¹³) Tomić krivo kaže, iako se je služio Levakovićem, da je to učinio Besarion (Sastanak..., 23).

¹¹⁴) I sam Jahja u jednom svome spisu od 18. IX. 1643., datiranom u Rimu, piše da su mu se svi ljudi/le genti/„Monti di Dio” zakleli na vjernost 1617. godine/V. Catualdi, o. c., 569/, a baš na toj planini se je nalazio i Vergo sa svojim ljudima. No da li je 1617. ovaj čin izvršen, teško je nešto odredjenije reći, jer se je Jahja mogao zabuniti, a tim prije, što je odonda toliko godina prošlo.

dana¹¹⁵) sa nekim knezovima kao i sa Makarijem, arhiepiskopom Hercegovine. Održavši vijeće svi skupa su zaključili da se ne poduzimaju drugi koraci sve dotle dok se ne nađe oružje i željene muškete. Naime i prije nego što je „sultan” došao u Srbiju, neki knezovi sa Jovanom, pečkim patrijarhom, su pregovarali, kako je već spomenuo Levaković, sa savojskim vojvodom, te sa Vincenzom Gonzagom, koji je tada bio mantovanski vojvoda, kao i sa Mavrom (Maurizio) Oranskim,¹¹⁶) da bi dobili oružje i pomoć od njih.¹¹⁷) Nakon što se Jahja sa onim vijećem posavjetovao, odlučeno je da on lično pođe kamo treba, naročito zato što nema druge osobe, koja bi bila vješta i znala jezike. Opomenuvši prisutne knezove da ostanu čvrsti u svojoj odluci, oprost i se sa njima, moleći ih da se sporazumijevaju sa Besarionom, te da Vergu budu prijatelji. Pošto je od Besariona dobio mnoga posebna obavještenja, bez kojih jedva da bi se usudio na ovaj podvig, krene „sultan” sa planina Kratova, uzevši sa sobom šest vjernih slugu i nekoliko hiljada talira (škuda). Kada je stigao u Grčku u Epir i došao u Janjinu, uloži u tom gradu sav novac u trgovačku robu, koju doveze do „Bastia”¹¹⁸) i ukrcavši se na neki grčki brod, stiže u Veneciju, gdje je ostavio slugu da prodaju onu robu. On sam pak krene u Mantovu, gdje odsjedne u kući Nikole Miniata,¹¹⁹) koji je vrlo dobro poznao prilike u Srbiji. Zatim poruči da se dovedu u Mantovu slugu sa novcem iz Venecije, te odluči da sa Miniatijem i sa nekim arbanaškim kapetanima zajedno krene za Holandiju. Iz Mantove se je Jahja sa 14 osoba zaputio preko Njemačke i konačno stigao nakon izvjesnih peripetija u Holandiju, gdje je više puta razgovarao sa knezom Mavrom, koji mu je dozvolio da slobodno pregovara sa trgovcima i da kupuje oružje i streljivo kolikogod hoće. Dobivši ovo ovlaštenje krenuše u Amsterdam,

¹¹⁵) Interesantna je tvrdnja J. Tomića da je Grdan već 1614. mrtav/Sastanak. . . 23, bilj. 65, 68; Isti, Pečki. . . 142/, a onda i H. Kapidžića da je umro čak o. 1612. godine/Enciklopedija Jugoslavije 3,617/. Medjutim tome to nije tako, jer Grdan živi i iza toga vremena, što potvrđuje i Levaković/V. Catualdi, o. c., 399/i Renesijev izvještaj od 1614. godine, gdje se navodi „Gradan Voivoda da Nuovogoste”/J. Tomić, Sastanak. . . 84—86/, iako ova podatka odbacuje Tomić na osnovu nategnutih pretpostavki i zaključivanja, te se poziva na Bolicu i njegov opis Skadarskog sandžaka, gdje se spominje „figliolo di Gardan”/Sastanak. . . 68, 69, bilj. 178/, što ne znači da je Grdan mrtav nego dapače da je još živ. Stoga je i suviše nategnuta ova Tomićeva tvrdnja, koju pobija i drugi dokumentat iz 1620. godine, u kome se spominje „Gabriele di Nougoste, fratello carnale di Gardan vaiuoda”/K. Horvat, Novi historijski spomenici. . . 345/, što i opet znači da je Grdan i tada bio još na životu!

¹¹⁶) Princ oranski, grof Nasauski, r. 1567-u. 1625/gl. Meyers Lexikon 8, 747, 748/.

¹¹⁷) V. Catualdi/o. c., 102/piše da su pale u turske ruke, što Levaković ne kaže!

¹¹⁸) Ova riječ ima 2 značenja. Prvo to bi bio glavni grad Korzike—Bastia, što je isključeno s obzirom na opis puta Jahja. Stoga bi izraz „bastia” značio: bedem, utvrda/M. Deanović—J. Jernaj, Talijansko-hrvatskosrpski rječnik, Zagreb 1960, 76/, a to bi onda mogla biti ili Prevesa, luka Janine sa 3 tvrđave/Meyers Lexikon 9, Leipzig⁷ 1928, 1274/ili koje drugo mjesto na grčkom primorju. To nam potvrđuje i drugi nešto kasniji pasus u Levakovića, gdje se opisuje kako je „sutan” prešao od Krfa „a Bastia per Jagnina venne a Scopia”/V. Catualdi, o. c., 410/, što nepobitno dokazuje da je ovaj lokalitet na grčkoj obali!

¹¹⁹) Dubrovčanin, porijeklom Firentinac bio je dubrovački konzul u Mantovi od 1613. do 1616. godine/V. Catualdi, o. c., 383, 400/. Po Levakovićevom kazivanju Miniati je imao veze sa buntovnim bosanskim pašom i sa nekim hercegovačkim knezovima/Gl. Levaković, o. c. (V. Cetualdi, o. c., 383)/. Neka njegova pisma nalaze se u Državnom arhivu u Dubrovniku/Acta Sanctae Mariae Maioris-serija 76-XVII. stoljeće-fasc. LXI, br. 2024/.

gdje su našli neke trgovce i druge bogataše, sa kojima je Miniati pregovarao i ugovorio, da će oni uručiti potrebno oružje za naoružanje 100.000 ljudi i da će ga dovesti u onu luku, koju odredi „sultan”. Ujedno su se dogovorili da se taj dug ima isplatiti u roku od jedne godine, i to sa robom dovezenom iz Srbije i Levanta kao što su: svila, vosak, „Zambelloti”¹²⁰⁾ i slične stvari. No uz to su tražili da im se prvo isplati četvrtina ugovorene cijene. Sa takvim riješenjem i odlukom Miniatu ne preostade drugo nego da podje tražiti potrebnu svotu novaca. Iako je imao 65 godina, ipak se prihvati da krene na put i čak nagovori „sultana” da se presele u Francusku, gdje neće biti teško naći nekoga, koji će isplatiti traženu svotu onim trgovcima. I tako oni otidjše iz Holandije i stigoše konačno u Pariz, gdje se „sultan” sastane sa Karlom,¹²¹⁾ Neverskim vojvodom, koji ga lijepo primi nudeći se da lično sudjeluje u onom pothvatu i da pomogne sa drugim svojim prijateljima. U vezi toga Jahja je pregovarao sa njime nekoliko mjeseci.¹²²⁾ Iz Pariza je „sultan” uputio 3 pisma sa datumom: 20. IX.¹²³⁾ 1615. godina na talijanskom jeziku. U prvom listu,¹²⁴⁾ dajući sebi punu titulu „sultan Jahja veliki otomanski knez i zakoniti nasljednik turskog carstva”,¹²⁵⁾ piše patrijarsima (sic!), arhiepiskopima, biskupima, svećenicima, vojvodama, knezovima i gospodi istoga carstva. On ih obavještava da im šalje kapetana Ivana Renesia,¹²⁶⁾ svoga vojvodu i plemića kao i vrlo vjernog službenika, koji će sa njima pregovarati, ugovarati i riješavati o vrlo važnim poslovima, koji se tiču općeg spasa naroda i koristi glavara.¹²⁷⁾ Drugo pismo je upućeno

¹²⁰⁾ Kameloti, džambeloti, gruba i teška vunasta platna, koja su se prvenstveno proizvodila na Istoku, a poslije u raznim mjestima Francuske, od obične vune koze ili kamile/ I. Sakazov, Stopanskite vrski među Dubrovnik i blgarskite zemi prez 16 i 17 stoletija, Sofija 1930, 182/.

¹²¹⁾ Karlo Gonzaga/J. Tomić, Sastanak., 24/.

¹²²⁾ Levaković, o. c./V. Catualdi, o. c., 395—401/.

¹²³⁾ Ja sam našao u Državnom arhivu u Veneciji pod navedenom signaturom, koju donose Catualdi i Tomić, ovaj datum/20. IX. 1615/, koji pak oni obojica pišu: 10. IX. 1615.

¹²⁴⁾ Inače je ovo pismo sastavljeno na grčkom jeziku, dok je pečat otpao /DAV-Proveditori Sopraintendenti della Camera dei Confini busta 246 (Dalmazia, Uscocchi, Levante busta № 4) — Albania — 1614—1616—6/.

¹²⁵⁾ Na kraju ovog pisma je dao i svoj pečat sa navadjenjem svoga imena i titule. U sredini je dvoglavi orao sa krunom na glavi, a dolje ispod orlovih nogu lisica u bijegu /DAV—Proveditori. . . — busta 246 (Dalmazia. . . busta № 4) — Albania — 1614—1616-5/. Inače se ovaj pečat razlikuje od još 3 ostala pečata, koja navodi i opisuje Jahja u svom pismu od 18. IX. 1643. godine. Svakako sva tri pečata imaju dvoglavog orla sa carskom krunom, dok u grudima orla su 3 svijeće, koje označuju 3 vjere/židovsku, kršćansku i muhamedansku/. Prvi je pečat veći i ima natpis: Sultanus Jacchia Ottomanus, a drugi ima natpis na talijanskom: Allessandro Conte di Montenegro. Tu je prikazano i brdo, koje se odnosi na planine koje su u Makedoniji, kako to izričito kaže Jahja, i one se zovu „Erroystragardi Monti di Dio”, jer su mu su ondje zakleli na vjernost narodi tih brda. Treći /najmanji/pečat ima sve kao i prvi, osim natpisa/V. Catualdi, o. c., 569/.

¹²⁶⁾ Kod nas je o njemu pisao najviše J. Tomić/Sastanak, 25—30, 32, 34, 41 i Pečki., 96, 103, 106, 116, 117/. Inače ima još dosta izvorne gradje o Renesiju, kojom se Tomić nije služio, a koja dosada uopće nije publicirana. Ona se nalazi i u DAV-u pod: Senato Decreta III-D'spacci Savoia — 1608—30—1609—31. Ondje postoji mnoštvo nepoznatih dokumenata, koji nam ukazuju na aktivnost toga pustolova u vezi sa Albanijom u 1608. i 1609. godini.

¹²⁷⁾ V. Catualdi, o. c., 537, 538; J. Tomić, Sastanak., 72.

srpskom patrijarhu u sličnom tonu,¹²⁸⁾ a treće vojvodi Grdanu.¹²⁹⁾ Sprovedno pak pismo (Nevers, 23. IX. 1615) dao je Renesiju i sam neverski vojvoda.¹³⁰⁾ Sve je ovo bilo povezano sa prijašnjom Renesijevom akcijom u Crnoj Gori i to 1614. godine, što smatra Tomić inače izmišljotinom.¹³¹⁾ No za nas je ovo njegovo dokazivanje vrlo neuvjerljivo i suviše nategnuto iz više razloga,¹³²⁾ od kojih smo neke i iznijeli (n. pr. da li je Grdan tada bio živ ili ne). Stoga držimo da se moraju svi dokumenti, koji se odnose na ovu akciju, još jedamput detaljno proučiti i analizirati, te će se vidjeti da Tomić nije imao pravo u tome pogledu.

Kada je Renesi dobio ona pisma od Jahje i Neverskog vojvode, on nije otišao na Balkanski poluotok, nego u Italiji i to u Parmu krajem oktobra 1615. godine i ondje znamo sigurno da boravi još i u novembru.¹³³⁾ Dali je pak Renesi dolazio na Balkan ili ne, nije nam poznato, premda Tomić to odlučno negira.¹³⁴⁾ Svakako već u aprilu 1616. godine. nalazimo Renesija u Francuskoj i to u Neversu na dvoru tamošnjeg vojvode, kod koga je boravio već nekoliko mjeseci i Jahja. Sada je „sultan Jahja veliki otomanski knez” dao Renesiju opet tri nova pisma, od kojih su dva bila upućena na toskanskog vojvodu, a jedno na samu toskansku vojvodkinju (svi datirani sa 20. IV. 1616.). U prvom je izvjestio Jahja vojvodu da mu šalje Renesija „uglednog plemića Albanije” a svoga vjernog službenika, od koga će čuti njegove poslove. Ujedno ga moli „za ljubav božju” da mu posudi 60.000 talira za davanje kapare Holanđanima, te obećaje da će mu ih vratiti, kada onamo dođe. U drugom pismu izlaže je razlog, što još 1615. godine nije mogao izvršiti svoj podhvat, svota novca ili kapara, koju traže od njega trgovci, t. j. 100.000 talira. No on se nada da će to učiniti ove godine i zato šalje Renesija na Levant¹³⁵⁾ da odanle dovede u Italiju neku gospodu, koja će se dogovoriti sa neverskim vojvodom. Stoga moli toskanskog vojvodu da ih zadrži u svojoj državi sve dotle, dok on ne dođe onamo. U trećem pismu toskanskoj

¹²⁸⁾ V. Catualdi, o. c., 538, 539.

¹²⁹⁾ J. Tomić/Sastanak. ., 71, bilj. 184/kaže i opet pogrešno da je ovaj mrtav.

¹³⁰⁾ J. Tomić, o. c., 71—73.

¹³¹⁾ Gl. o tom opširno: Sastanak. ., 3—87.

¹³²⁾ Tako je J. Tomić sve upotrebio da dokaže kako su sastanci i dogovori glavara u Kućima 1614. godine naprosto Renesijeva izmišljotina. Medjutim sve to počiva na vrlo labavim nogama. Tako J. Tomić ne može ipak pobiti da u junu i julu 1614. godine Renesi nije bio u Crnoj Gori i na onom prvom sastanku u Kućima/Gl. Sastanak. ., 64—66, 84—87/, a isto tako i na onom drugom sastanku, održanom 8. IX. takodjer u Kućima/Gl. Fr. Lenormant, Turcs et Monténégrins, Paris 1866, 331—334; J. Tomić, o. c., 7—9/, jer je Renesi tek krajem oktobra 1614. stigao u Parmu/J. Tomić, o. c., 66/. Što se Tomić poziva na izvještaj Marmiljana, treba upozoriti da je ovaj sastavljen tek 1616.godine/J. Tomić, o. c., 65, bilj. 174/. Nadalje izjava fra Andrije Bošnjaka i nastojanje parmskog vojvode da ispita vjerodostojnost pismenog izvještaja Renezija o sastanku od 14. VII. time što je poslao svoje ljude u Albaniju, isto tako pobijaju Tomićeva dokazivanja/J. Tomić, o. c., 69, 70/. Prema tome i Tomićevo nastojanje da dokaže da uopće nije održan ni onaj drugi sastanak u Kućima od 14. IX., a čemu se pridružuje sada i V. Vinaver /o. c., 380, bilj. 92/, takodjer otpada, jer ni jedan dokumenat ne može pobiti one iznesene navode u tom aktu, kome je Lenormant dao naslov „Plan d'insurrection dans la Montenegro, l'Hercegovine et l'Albanie, proposee en 1614 à Charles II de Gonzague, duc de Nevers”/Turcs. ., 331/.

¹³³⁾ J. Tomić, Sastanak. ., 73, 74.

¹³⁴⁾ o. c., 74.

¹³⁵⁾ Tomić hoće da se pod tim misli Albanija/Sastanak. ., 74, bilj. 189/.

vojvodkinji piše da će je njegov vjeran službenik kapetan Renesi obavijestiti kako stoje njegove stvari i zato je moli kao sin da mu posudi 60.000 talira da isplati kaparu holandskim trgovcima, te da bi se tako omogućio njegov podhvat.¹³⁶⁾ Svakako, Jahja je sada Renesia, prema samoj njegovoj izjavi datoj Antoniju Donatu, mletačkom poslaniku u Torinu, gdje se Renesi navratio iz Francuske, opskrbio sa diplomama, pismima i novcem da pribavi mnogo oružja i da ostvari „sultanov” plan. Taj se je sastojao u tome da se dadé oružje u ruke narodima Makedonije, Srbije i Albanije i da se sa ove strane zada muke turskom carstvu. Uz to su se i Jahja i Renesi nadali da će, čim dobiju novac, iz Holandije izvesti brodove i oružje. Naime i toskanska vojvodkinja im je obećala dati novaca, a i Mantova neku pripomoć. Nadalje su se uvelike uzdali i u pomoć samoga pape, a čak i francuska kraljica također je bila sklona ovom podhvalu. Ne samo to. U ovaj pothvat se je uplela i Španija zalaganjem neverskog vojvode. Jednom riječju želilo se da se provede sjedinjenje naroda Makedonije¹³⁷⁾ i Albanije. To bi se moglo provesti jedino uz pomoć stranog brodovlja, ali njihovim ulaskom u Jadransko more bi Venecija samo imala neprilika sa Turcima, kako je obavjestio o svemu ovome svoju vladu Donato nakon što je sve ovo doznao od Renesija, koji mu je čak pokazao i one punomoći i pisma. Stoga je taj poslanik odmah zatražio od Venecije daljnja uputstva, a uporedo sa tim je nagovorio Renesija da ostane sve dotle u Torinu, dok ne dođe odzovor od republike sv. Marka. Ali odatle ovaj pustolovni kapetan ne dobije nikakvu odluku, kako piše Tomić,¹³⁸⁾ koji kaže da mu je dalji život i rad Renesija potpuno nepoznat.¹³⁹⁾

4.

U međuvremenu se Jahja, videći da su izbili mnogi meteži u Francuskoj i da se vojvodina obećanja ne podudaraju sa njegovim planovima, zahvali na gostoprinstvu ovome velikašu i otputuje iz toga kraljevstva sa 2 prijatelja, a druge sluge otpravi u Italiju. „Sultan” je preko Njemačke i Praga stigao prvo u Beč, a onda u Graz, gdje mu nadvojvoda Ferdinand dade popratno

¹³⁶⁾ V. Cатуaldi, o. c., 535, 536.

¹³⁷⁾ Interesantan je već navedeni „Discurso intorno agli Macedoni”, koji je nedatiran, a napisao ga je neki anonim, dok J. Tomić misli da ga je sastavio Aleksandar Nikolin iz Paštrovića, samozvani Makedonac/Pečki. ., 134/, što ne mora biti. U njemu se opisuje kraljevstvo Makedonije /regno di Macedonia/ i kako narod želi da se oslobodi turskog jarma i podredi kršćanskom vladaru. Zatim se govori o bogatstvu Makedonije i njenih provincija, koje su nasuprot Italije a napose nasuprot napuljskog kraljevstva. Oдавle se može prevesti u jednoj noći u navedenu Makedoniju bilo kakva stvar i od velike važnosti za spomenuti pothvat/DAF—Archivio Mediceo-filza 4275, str. 403—406-s. d.—Valjda iz kraja 16. stoljeća/. O tome gl. još i J. Tomić/Pečki. ., 134, 135/, koji ovo gore ne donosi. Slijedeće je pismo onog Aleksandra Makedonskog od 1618. godine. U njemu on govori i o po prirodni vrlo ratobornim makedonskim narodima/de populi Macedoni/, glasovitim na svijetu zbog prošlog carstva, pod kojim su stekli monarhije cijeloga svijeta. Nadalje spomenuti Aleksandar ovdje navodi uz „Schiavone” i Albance i Makedonce i Grke/ASAN-ZJT XXXI, f. 1 —Scrittura di Alessandro Macedonio sopra le cose dell’Albania — prepis/.

¹³⁸⁾ J. Tomić, Sastanak. ., 75—77.

¹³⁹⁾ Medjutim mi o njemu znamo da je još i 1620. godine vrlo aktivan/K. Horvat, o. c., 345—349/.

pismo (10. II. 1618.), nazivajući ga „Alexander comes de Monte Nigro”.¹⁴⁰⁾ Ostavivši u Grazu prtljagu Jahja ode u Hrvatsku Vojnu Krajinu, gdje se sastane sa svećenikom Petrom Dubrovićem (Dubrovich),¹⁴¹⁾ koji ga odvede u jedan monaški manastir. Opdje se upozna sa Simeonom, pravoslavnim vladikom,¹⁴²⁾ koji ga savjetuje da se preobuče u monaha, što ovaj i učini, te je sada sa drugim monasima proputovao Vojnu Krajinu.¹⁴³⁾ stigavši konačno u Požegu, grad prenapučen Turcima. Kako su ondje Jahjini pratioci — monasi bili zlostavljani od janjičara, to ovaj otidje hođi i pretstavi mu se da je turski plemić iz Drinopolja po imenu Muratbeg, iznijevši kako se je „spasio” od tobožnjeg kršćanskog ropstva. Na taj način prevari hođu, kome dade 100 cekina sa molbom da mu kupi odjeću i konja, da bi se mogao vratiti kući. Iza toga ga hođa, uvjeren da je sve tako, povede u svoju kuću i sa svime potrebnim opskrbi, pa čak i nekim Turcima saopći kako se je tobožnji Muratbeg oslobodio ropstva. Ovi su na to „sultanu” dali milostinju (una limosina) od 60.000 aspri, ni ne sluteći koliko se je nalazilo zlato pod onim starim haljinama, koje je nosio Jahja. Iza toga je „sultan” otišao s onim istim monasima za Kobaš (Cubas),¹⁴⁴⁾ te prešao Savu i stigao u „Ossouizza”,¹⁴⁵⁾ veliki manastir prije navedenih monaha. Ondje se je odmorio, kako piše Levaković, nekoliko dana.¹⁴⁶⁾

Po samom pak Jahjinom pisanju toskanskoj vojvodkinji¹⁴⁷⁾ iz Krakova (23. X. 1617.) „sultan” je preko najviših planina „Ratia” (del Regno dela Ratia)¹⁴⁸⁾ i Bosne nakon 12 dana stigao odavle u Hercegovinu, gdje se je sastao sa mnogo knezova ili „conti” i sa arhiepiskopom Bosne,¹⁴⁹⁾ koji je bio zagrija za slične akcije. U Hercegovini su, po pisanju Jahje toskanskoj vojvodkinji, svi kršćani po narodnosti Srbi (Christiani de Natione Serviani).

¹⁴⁰⁾ V. Catualdi, o. c., 404, 561, 562.

¹⁴¹⁾ Martin Dubrović ili Dubravić „natus Valachus” prešao je na katolicizam i svršio bogoslovlje u Grazu. Iza toga je postao župnik u Ivanić-gradu, gdje je nastojao da okolne pravoslavne prevede na uniju. Kasnije je postao zagrebački kanonik/J. Radonić, Rimska kurija.., 49, 50, 56, 72/.

¹⁴²⁾ To je „episkop vretanjski”, t. j. graničarski episkop Simeon, koji je po Radoniću na čudan način došao do ove titule. Kao „episcopus Montis Feletrii”, t. j. dijeceza Uskočkih gora, na granici Kranjske i Hrvatske, prijatelji se je Dubrovićem/Dubravićem/, pod čijim je uticajem prešao na katolicizam. Čak je otišao i u Rim, gdje je vrlo lijepo primljen od pape, te je priznao papin primat. G. 1630. dao je Simeon ostavku na svoj položaj/Gl. o njemu opširno: J. Radonić, o. c., 46—55, 57, 58, 60—68, 70—72/.

¹⁴³⁾ Gl. pismo Jahje iz Krakova od 23. X. 1617. godine. Ondje on malo kraće i nešto drugačije o svemu ovome piše/V. Catualdi, o. c., 506/, nego što nam priča Levaković.

¹⁴⁴⁾ T. j. Kobaš, selo u Slavoniji na utoku Orljave u Savu/St. Stanojević, o. c. II, 325/.

¹⁴⁵⁾ Osonica kraj Ivanjice-srez Čačak, ili Osojnica u Bosni, koja se ovdje na par mjesta nalazi/Irenik mesta, 320; RjA IX, Zagreb 1924—1927, 243/.

¹⁴⁶⁾ Levaković, o. c./V. Catualdi, o. c., 405/.

¹⁴⁷⁾ To je nadvojvodkinja Marija Magdalena, sestra cara Ferdinanda II/1619—1637/, udata za toskarskog velikog vojvodu/V. Catualdi, o. c., 129, 207/.

¹⁴⁸⁾ T. j. Rascia, Rascia—Srbija/Gl. K. Jireček—J. Radonić, o. c. II, 3/.

¹⁴⁹⁾ Još 1608. godine spominje se nekakav „arhiepiskop bosanski”, koji je sa 4-com kaludjera prvo pošao španjolskom potkralju u Napulj, a odavle onda savojskom vojvodi u Torino/J. Tomić, Sastanak.., 38/. Po svemu izgleda da će ovaj biti svakako onaj Makarije, koga Levaković inače naziva hercegovačkim arhiepiskopom.

Poslije nekog vremena „sultan” se je zaputio prema Kučima (Cucci) i Klementima (Chlementi), koje hvali zbog velike hrabrosti. No ondje se nije nikome otkrio nego se je prikazao kao knez „Astrail”, službenik „sultana Jahje”. Kada je narod doznao da ovamo dolazi turska vojska, on se je stao spremati na obranu protiv Osmanlija. Jahja je pak, kako dalje piše vojvodkinji, sokolio narod na njegovom jeziku. Nadalje opisuje, kako ga je ovaj narod, koji samo u tamošnjim gorama ima oko 25.000 ratnika, zavolio, te da su mu se slijedeće provincije zaklele na vjernost: Hercegovina, Kuči (Chucci), Klementi (Chlementi), Bjelopavlići (Belapabličići), Plana¹⁵⁰⁾ i Dukadžini (Ducagioni). Svi ovi su pod zapovjedništvom 64-ce knezova ili „Conti” i sa svima ovima je Jahja jeo i pio, sklopivši veliko prijateljstvo, te su mu se ovi knezovi zakleli na evanđelje da neće primati drugoga gospodara nego li njega. Inače Jahja priča da ova plemena,¹⁵¹⁾ koja su mu se pokorila, stanuju u vrlo surim brdima kao Grisoni¹⁵²⁾ i Švicarci, te da sačinjavaju 9 pokrajina. Oni bi brojali ukupno 120.000 vojnika, kada bi svi bili ujedinjeni. Inače stoje pod vlašću onih 64-ce knezova i ne plaćaju danak Turcima. Samo pak oni, koji su na podnožju planina, plaćaju jedan „giulio”¹⁵³⁾ i po na godinu i njihov je običaj da daju danak vrškom koplja a ne sa rukama. Svi govore srpski i dijelom arbanaški. Visoki su ljudi, mršavi i sposobni za bilo koji posao. Ne nose nikada cipele nego im je na nogama debela koža, koja im služi umjesto tih cipela. Najodličniji pak nose cipele od užeta. Djeca sve do sedme godine idu golišavi. Kuće su im tako sagrađene da sa svake strane ulazi sjever (Tramontana). Žene pak rade sve poslove, a muževi ništa. Muškarci se ne žene sve do tridesete godine, a djevojke se ne udaju do 25-te. Inače se one ne razlikuju od muškaraca, jer idu ošišane i nose mušku odjeću, a kada se udaju, puštaju kose. Žene idu od pasa gore otkrivene i imaju dugu haljinu, što im daje ružan izgled. Nose srebrne naušnice, duge jedan pedalj a na glavi naokolo njemačke talire. Ova plemena više poštuju sv. Nikolu nego li Krista. Krajnje su savjesni da bi bolesnik jeo meso za vrijeme korizme. Kada je neko bolestan, daju mu da pije čašu vina, pomiješanog sa solju, i to je njihov lijek (medicina). U velikoj korizmi ne jedu ništa drugo nego koprive sa brašnom. Njihov kruh je crn kao raž i prave neke polupečene pogače, jedući ih sa maslom. Oni nemaju riba i mnogi ih nijesu ni vidjeli. Velike su pijanice i zbog toga se je Jahja, kako sam kaže, odrekao vina i nije pio ništa drugo osim vode. Kada je priredio paradu vojnika i kada im je govorio po vojnički, oni su ga gledali kao zvijeri (bestie) i tvrdili su da Jahja znade tako dobro govoriti o starodrevnim stvarima kao da je živio u ono doba. Kada je pak „sultan” jahao po uzoru talijanskih konjanika, oni su pogledavali ispod sedla da se nije privezao za sedlo. Naime to je bilo

¹⁵⁰⁾ Plana, čija je općina Kolašin a srez Titograd/Imenić mesta, 334/. Još 1597. godine navodi se u jednom dokumentu ćirilicom „Plana” kao „župa”/K. Horvat, Novi historijski spomenici..., 57/.

¹⁵¹⁾ Ovaj pasus je preveo i B. Desnica, koji se tom prilikom pita da li ovo piše „paranoičar ili varalica? Grčki kaludjer ili carsko dijete?”/Sultan Jahja, Novo Doba, Split 1932, božićni broj/.

¹⁵²⁾ Vrst divljih zvijeri/Gi. Meyers Lexikon, 5, Leipzig⁷ 1926, 640, 7, 1681, 1682/.

¹⁵³⁾ Papinski srebrni novac u obliku groša, nazvan kasnije „Paolo”, a kolao je od Julija II pa sve do 1866. godine/Meyers Lexikon 5, 235, 9, 327/.

zato, što je on stajao čvrsto na konju i oni su mislili da se je privezao. Predočujući sve ovo vojvodkinji Jahja je napomenuo kako je živio među ovim životinjama i da nije imao druge radosti nego jahati svoje konje i biti u društvu sa starcem od 145 godina, sa kojim je uživao da govori. Zubi pak ovoga starca, koji je hodao kao mladić, bili su kao u dječaka, a i govorio je lijepo. Vojnici ne nose drugo oružje nego luk i krivu sablju. On je imao 1200 strijelaca (Archibuzieri) kao svoje stražare i 4000 kopljanika sa prekrasnim konjima. Oni su ga nazivali „Sirpcci Chrale”, t. j. kralj Srba (Re de Serviani). Jednom riječju Jahja hvalisavo navadja: ovaj se narod okreće onamo kamo on hoće i bit će jednoga dana propast Muhamedanaca.¹⁵¹⁾ Nadalje se hvali da je htio opljačkati Solun, ali je ovaj grad 8 dana daleko od planina a i bojao se je da mu Skender, bosanski paša¹⁵⁴⁾ (Basia di Vosna), ne zatvori planinske prolaz. No on će jedamput već izvršiti ovaj pothvat, uvjeravao je „sultan” vojvodkinju, jer on već posjeduje ključeve tvrđave grada Soluna. Ove je dobio nakon što je otputovao za Levant. U onom tornju, gdje je on bio, leži blago, o kome joj je jednom govorio, i sa velikom lakoćom može ga se uzeti i to sa malo ljudi.

27. III. 1617. pošao je Jahja sa 16.000 Klementa na Kosovo polje „u Bosni” (nela Bosna), kako u istim pismu on dalje opisuje to vojvodkinji, i ton prilikom su uhvatili više od 60.000 komada stoke i spalili 4 velika područja (terre): Novipazar, Skopje, Novo Brdo i Prištinu (Bristina). Da nije bio bosanski paša sa vojskom u Sofiji,¹⁵⁵⁾ hvali se Jahja vojvodkinji, on bi učinio još više zla. Nadalje priča, kako je bosanski paša uputio svoga zamjenika sa 6.000 Turaka da ih uhode. Ako pak bi Turci saznali da je on tu, piše „sultan”, došla bi sva njihova vojska. Zato se je on i počeo nazivati: knez Astrail. Kada su Jahjine čete otkrile ovu tursku vojsku, udaljenu 4 milje od njih, „sultan” je noću poslao 300 ljudi da pale u jednom mjestu kako bi neprijatelj mislio da su oni ispred njega. Ujedno Jahja naređuje da svi njegovi vojnici nose košulje iznad haljina, kako bi se raspoznao neprijatelj. U ponoći je pak napao Turke, koji nijesu imali vremena da pograbe oružje, te su tako njegovi vojnici pobili 6.500 ljudi. Jahja je izgubio samo oko 400. Kada je jedan ugledni Turčin htio pobjeći sa 200 konjanika, „sultan” ga je progonio sa odredom od 550 konjanika, te je bio živ uhvaćen, a svi ostali Turci su pobijeni. Tom prilikom je bio Jahja ranjen u desnu nogu. Ovako ranjenog odveli su ga knezovi u planine Klementa, gdje se je dosta napatio zbog noge. „Sultan” je smatrao da treba zahvaliti za ovu pobjedu bogu i sv. Mihajlu Arhanđelu, čiji je zastavu imao u svojoj vojsci. Sada je dobio deseti dio od sve one stoke i drugih stvari, koje su njegovi zarobili. Ali kako on nije trebao slične stvari, to ih je razdijelio onima, kojima su bile potrebne. On je pak samo sačuvao u planinama Kuča veliki šator, izvezen u zlatu, poput onog veza, koji je izradio mladi Flamanac, njegov službenik, kao i 85 izvježbanih konja, koje je poveo sa sobom.¹⁵⁶⁾

¹⁵⁴⁾ Bosanski paša sa takvim imenom u to doba uopće ne postoji.

¹⁵⁵⁾ Ovo je nonsens da bosanski paša, koji uopće nije postojao sa ovakvim imenom, bude tada u tom gradu.

¹⁵⁶⁾ V. Catualdi, o. c., 506—510.

Od svega ovoga Levaković jedino iznosi to kako se je iz onog manastira („Ossouizza”) nakon 18 dana povratio „sultan” u Kratovo¹⁵⁷⁾ i u planine Novog Brda (Nouomonte). Čim je prispio u Novo Brdo sastao se je sa nekim knezovima i dobio je vijesti o Vergu i arhiepiskopu Besarionu. Zadržavajući se u ovim planinama poručio je po Makarija, hercegovačkog arhiepiskopa. Kada je ovaj stigao, Jahja mu je ispričao o svome putu i koliko je pregovarao, pa ipak nije mogao dobiti oružje, dok se prvo ne plati četvrtina sume amsterdamskim trgovcima. Ujedno ga je zamolio da o tome obavijesti knezove i vojvode Hercegovine, te ga je zatim otpustio. Iz Novog Brda uputi se „sultan” Besarionu i na proputovanju posjeti svoju majku, koja ga više nije poznala, jer su minule mnoge godine, kako ga nije vidjela. Nakon što joj se je otkrio, ostao je 2 dana kod nje. Kad ga je na njegovu molbu blagoslovila, sa njom se je oprostio i otišao do Besariona. Sa njime onda pođe kod Verga, te im obojici ispričava što je sve prošao. Međutim dok je „sultan” još boravio u Holandiji, Vergo je više puta razbio turske karavane i dočepao se velike količine „Zambullotti”, mnogo hiljada vreća svilenih bala¹⁵⁸⁾ i ostale vrijedne trgovačke robe, koju je pohranio na sigurna mjesta. Kada je Vergo čuo da treba platiti četvrtinu svote trgovcima da se dobije oružje, dogovore se da se ova roba odnese u kršćanski svijet („in Christianita”), sa čijom će se prodajom moći podmiriti one trgovce. Nadalje je izjavio Vergo „sultanu” da se je bavio mišlju da on tu robu sam sprovede. Ujedno mu je rekao da ima već 72 godine i da 36 godina proganja „neprijatelje boga”, te da namjerava ove godine da se ponovno povuče u manastirski život. Uz ovu odluku iznio je Vergo Jahji i mnoge tajne, koje mu prije nije otkrio. Uputio ga je kako se može na raznovrsne načine pobuniti narode i vojsku. Otkrio mu je i najvažnije klisure i klance kao i vještinu da se može boriti sa uspjehom. Dao mu je i mnoge druge obavijesti, zbog čega je „sultan” bio, kako kaže Levaković, vrlo zadovoljan.¹⁵⁹⁾

Ako sada isporodimo što kaže o svojoj aktivnosti na Balkanu Jahja, a što Levaković, opazit ćemo izvjesna neslaganja. Tako ovaj prvi ni jednom riječju ne spominje Verga, te ni Besariona a ni Makarija nego samo nekog starca od 145 godina. Levaković pak ništa ne piše o Jahjinoj aktivnosti među onim poimence navedenim plemenima kao ni o „sultanovom” nadimku „Astrail”. Isto tako jedno govori Jahja a drugo Levaković o onom šatoru od vezenog zlata. Nadalje „sultan” prikazuje kako je on centralna ličnost oko koje su se skupljala sva ona plemena, o čijim običajima i načinu života opširno priča i govori i kako je vodio čak ratne akcije protiv Turaka, dok svega toga kod Levakovića nema, nego dopače prikazuje Jahju kao dobrog učenika Verga, koji ga prostodušno i nesebično upućuje u sve svoje tajne i daje mu korisne upute i savjete. Već iz ovoga upoređivanja opažamo da je ili Jahja zaboravio opširnije pričati Levakoviću o onoj svojoj akciji ili

¹⁵⁷⁾ U planinama Pirina i Kratova, kako to stoji u jednom anonimnom spisu, koji se čuva u Državnom arhivu u Veneciji, priznat je bio Jahja za kneza-Principe/V. Catualdi, o. c., 548/. U drugom pak /i to kopiji pisma od 14. III. 1646./, koje se čuva u Gradskoj biblioteci u Udinama, stoji da su ga priznali za pravog sultana- per vero sultano/V. Catualdi, o. c., 575/.

¹⁵⁸⁾ T. j. „da Sacchioni balle di sete”, kako piše Levaković/V. Catualdi, o. c., 406/.

¹⁵⁹⁾ Levaković, o. c./V, Catualdi, o. c., 405, 406/.

je pak on u svome pismu vojvodkinji pretjerao s onim što je doživio u balkanskim planinama.

Zašto i kuda je otišao Jahja sa Balkana? Levaković piše da se je Skender, bosanski paša¹⁶⁰⁾, stao spremati da ide protiv Poljaka, te kada je za to doznao „sultan“, pomislio je da, ako Turci navale na to kraljevstvo, lako će onda Poljaci sklopiti savez sa kršćanskim knezovima a i s onim knezovima kršćanskih naroda na Balkanu, te da će se dati željeno oružje da se bore protiv zajedničkog neprijatelja. Zbog toga odluči da lično ode u Poljsku da pregovara o ovim poslovima. Uzevši pisma arhiepiskopa Besariona, Verga i drugih knezova i naroda (popoli) pod imenom Konstantina Macedonca¹⁶¹⁾ stigne do Dunava, gdje susretne spahije, koji su se sabrali da idu prema „Belgrado“¹⁶²⁾ u Moldaviji, kuda je već bio prošao Skender-paša. Da bi što lakše mogao putovati, Jahja se je preobukao u spahiju i stigao sa vojskom u „Belgrado“ (Bălgrad), odavde u Bar, a zatim u Krakov, kako to kaže Levaković¹⁶³⁾. Jahja pak sam u svom već navedenom pismu toskanskoj vojvodkinji iz Krakova navada kao uzrok da je došao u poljsku vojsku taj, što je doznao da Turci pokreću rat protiv poljskog kralja, te da se teži da se sa Poljacima sklopi savez i da se onda istjera neprijatelja iz Evrope. Uz pristanak svijui i sa akreditivnim pismima, kako dalje iznaša vojvodkinji, on se je postavio za ambasadora „sultana“ i svih onih knezova iz navedenih zemalja, te se je zaputio u Poljsku sa 12 osoba i prekrasnim turskim konjima da se pretstavi generalu Poljske i onima kojima mu se bude svidelo. Iz Gornje Albanije je, navodi Jahja istoj osobi, otputovao 4. VII. ne sasma izliječen od rana i preobučen sa svojim pratiocima na način sultanovog dvora (al modo della Corte del Gran Signore), a svi su govorili turski. Prošavši Grčku stigao je u Solun i odatle preko Makedonije i Bugarske prešavši Dunav kod Nikopolja i Vlašku, a zatim Moldaviju ušao je u Rusiju na poljsko zemljište, gdje je pregovarao sa generalom i drugom gospodom a da ga nije nitko prepoznao. I konačno je stigao u Krakov, gdje ga je tamošnji palatin primio u svoju kuću i ondje se je liječio od onih rana. Stoga je mislio da ostane u Krakovu preko zime 1617. godine da se malo odmori. Odavde je dakle pisao toskanskoj vojvodkinji 24. X. iste godine iznijevši joj potanko sve peripetije svoga puta, sanjareći o tome da ga ona pošalje sa galijama ili sa bojnim brodovima u Solun, gdje on zna da će biti na korist njoj i njemu. Čim bude imao pare, piše joj u istom listu, on će kupiti sve ono što mu treba za rat a da ne čeka na onaj savez, koji se oduljuje. Inače on ništa ne može

¹⁶⁰⁾ Nemoguća je ova kombinacija da bosanski paša ide protiv Poljaka. To će biti po svoj prilici Iskenderpaša, posljednji namjesnik u Egeru, kome su bile podvrgnute i čete iz Bosne, Srijema, Semendrije i t. d., sa kojima je ratovao još 1616. godine protiv Moldavaca i Kozaka. Slijedeće godine/ 1617/ ratuje ovaj paša na čelu turske vojske protiv Poljaka /J. von Hammer, o. c. II, 758, 759/.

¹⁶¹⁾ Interesantno je da se još početkom 16. stoljeća neki Constantinus Cominatus naziva „Macedoniae princeps“ i „princeps Macedoniae“ ili čak „dux Macedoniae“. U istom stoljeću imamo i nekoga „Antonio Bonimico Principe Macedoniae“ a i „Angeli Flavio Drivastensi et Dyrrachiensi Principe Macedoniae“/Vatikanski Tajni Arhiv u Rimu (Archivio Segreto Vaticano) — Index—Miscellanea/.

¹⁶²⁾ To je Barlad, glavni grad rumunjskog okruga Tutova u Moldaviji/Meyers Lexikon 2, Leipzig⁷ 1925, 170/.

¹⁶³⁾ Levaković, o. c./V. Catualdi, o. c., 406—408/.

učiniti dok ne nađe 10.000 pušaka. Onaj je narod, hvali se vojvodkinji, pripravan svaki puta da mu služi i uvijek će mu se odazvati. Moli vojvodkinju da promisli dobro o ovoj stvari i predočava joj od toga veliku korist. Ako dakle ona prihvati ovaj njegov predlog, on bi došao u Firencu i obavijestio je kako se može naći onaj novac i zatim bi otišao u Urbino, gdje bi ostao sve dotle, dok ona ne spremi brodove i njega izvjesti, Onda bi se on ukrcao a da nitko ne znade kamo se ide osim onih, koji će ići sa njime. Ako se bude plovilo, onda će plovidba trajati 40 dana završava ovo pismo Jahja vojvodkinji.¹⁶⁴⁾

Ako sada isporučimo i ove podatke, koje daje Levaković, a koje nam donosi Jahja, o svome odlasku sa Balkana i putovanju u Poljsku kao i o tamošnjoj svojoj akciji u pogledu balkanskih naroda, onda ćemo također i ovdje naići na izvjesna neslaganja.

5.

Kada je Jahja otputovao iz Krakova, neznamo točno. No svakako nam je poznato da je korizmu 1618. godine proveo u Grazu kod Isusovaca. Odavle je pak preko Milana stigao u Firencu sa namjerom da moli tamošnjeg velikog vojvodu i vojvodu od Ossune, napuljskog potkralja,¹⁶⁵⁾ da pristanu da se pošalju ratni brodovi, koji će dovesti onu robu, koju je oteo Turcima Vergo. No veliki vojvoda samo obeća Jahji 12.000 mušketa sa streljivom. Ujedno mu dade diplomu, koju je „sultan” imao pokazati svojim narodima,¹⁶⁶⁾ kako piše Levaković. U njoj je stajalo što mu sve obećaje, a naravno i brodove, koji će odvesti sve to u određenu luku. Iako je taj vojvoda saopćio i papi Pavlu V (1605—1621)¹⁶⁷⁾ što je obećao Jahji, moleći ga da i on dade

¹⁶⁴⁾ V. Cатуaldi, o. c., 508, 510.

¹⁶⁵⁾ Pedro Telez y Giron, vojvoda od Osune /1575—1624/, španjolski državnik, sicilski potkralj od 1610. do 1620. godine/Opširnije Meyers Lexikon 9, 187/. Njemu je 28. VI. 1615. g. Atanasije podnio „kratak izvještaj”, u kome je iznio svoj plan kako da se Turci istjeraju iz onog dijela Evrope, koji drže u svojoj vlasti. Navodeći da je proputovao Srbiju, Bosnu, Dalmaciju, Albaniju, Gornju i Donju Makedoniju, Grčku, Trakiju, Bugarsku i Arhipelag, u kojima opisuje kako vlada nered i haos, predlaže da mu se dade određeni broj vojnika i oružje sa opremom, te uvjerava da će sa takvom pomoći kroz kratko vrijeme staviti cijelu Makedoniju pod vlast španjolskog kralja/N. I. Milev, o. c., 126—128/.

¹⁶⁶⁾ T. j. povelju/diplomu/ sa zlatnim slovima, kako to navodi Levaković/V. Cатуaldi, o. c., 409).

¹⁶⁷⁾ Interesantno je da su se 11. XI. 1620. sastala 24-ca narodnih prvaka na čelu sa srpskim patrijarhom negdje u Srbiji pod izlikom da će platiti sultanu danak, a u stvari da se dogovore kako će se provesti ustanak na Balkanskom poluotoku. U ovu je zavjeru bio upleten i Ivan Renesi, a planiralo se je da se uz pomoć španjolskog kralja i pape oslobode pojedine zemlje na tom poluotoku. Kovao se je i plan kako će se u Peći okupiti ustanička vojska iz Albanije, Makedonije, Srbije i Hercegovine, na broju od 55.000 pješaka i 30.000 konjanika. Po ovom fantastičkom planu imao je biti osvojen i Carigrad a kruna turske imperije će pripasti španjolskom kralju, kojega će kapetan Renesi obavijestiti o troškovima za ratne pripreme. Prema njihovom konačnom računu ustanici bi mogli skupiti čak 150.000 pješaka i 60. 000 konjanika/K. Horvat, o. c., 345—350/. Iz ovoga akta uočuje se još da se ovaj sastanak nije održao u Beogradu, kako to piše Horvat, nego „in Seruia”, t. j. u Srbiji /Gl. K. Horvat, o. c., 345, 349/. V. Vinaver piše da se „ovaj sastanak u Beogradu dugo zadržava u našoj nauci” i ubraja ga među lažne sastanke, iako ničim ne obrazlaže zašto bi takav bio, kada iznosi razna mišljenja o njemu/Gl. V. Vinaver, o. c., 380, bilj. 92/. Stoga dok se sa drugim izvorima konkretno ne pobije ovaj dokumenat od 11. XI. 1620. godine, taj se sastanak nikako ne može ovako olako stavljati među „lažne sastanke”.

izvjestan broj oružja, ovaj se ispriča da to ne može učiniti. Sada s ovom poveljom otputuje „sultan” preko Beča u Poljsku, a onda preko Moldavije htjede ući u Bugarsku. Ali uskoro promijeni svoj putni plan i zakrene u Ugarsku, te se onda vrati opet u Poljsku i preko Njemačke, Amsterdama i Venecije doplovi do Krfa. Odavle pak dospije u „Bastia” i preko Janjine u Skopje, odakle se povrti u svoje planine da potraži svoje prijatelje. Sastavši se sa njima i posavjetovavši se pošalje Jahja dvojicu knezova iz Novog Brda (Nouobardo) sa dva druga službenika toskanskog velikom vojvodi. Ujedno ovome uputi i pisma, u kojima ga zamoli da bi poslao obećano oružje u jednu luku. Prateći lično ove izaslanike sve do Skopja, sretne ih jedna družina, sa kojom ih Jahja otpremi za Dubrovnik daviši im 4000 kordovana (fino učinjenih koža) kako bi se kao trgovci prevezli za Anconu. Kada su ta sva četvorica stigla u Dubrovnik, ukrcali su se za navedenu luku. Ali se više nikada nije moglo doznati uza sve veliko nastojanje i Jahje, što je bilo sa njima. „Sultan” je sumnjao da nijesu možda dospjeli u ruke t. zv. „Guardia del Golfo”¹⁶⁸⁾ te su kao neiskusni u političkim poslovima poginuli. Levaković je pak držao da su se utopili u moru uslijed oluje. U međuvremenu se je „sultan” zadržao u brdima Stareplanine okupljajući hrabre ljude, te je sa malim brojem napadao turske karavane, kako je to prije činio Vergo, njegov prijatelj. No kako su se rasplinule sve nade da će dobiti oružje iz Toskane, a doznavši da su janjičari ubili Ahmetovog nasljednika sultana Osmana¹⁶⁹⁾, on se preko Krma uputi u Malu Aziju i još dalje. Zatim se nakon dugog lutanja navrti u Carigrad i Drinopolje (Adrianopoli), gdje otpusti svoje službenike, te pođe sam natrag u Staruplaninu i ondje uzme Bugare, koji su ga služili. Stigavši u „Pester”¹⁷⁰⁾ na podnožju gore Pirin (Perin) u manastir Kornicu (Cornizza),¹⁷¹⁾ gdje je čudotvorna slika Blažene Djevice Marije, koju je, kako se je pričalo, slikao sv. Luka, odmori se 8 dana, raspitujući se o svojom prijateljima. Povrativši se zatim u Staruplaninu i zapalivši uobičajenu vatru „fanon”, sakupio je oko sebe mnoge knezove i prijatelje, pripovijedajući im o svome putovanju. Kada je poručio da se zovne arhiepiskop Besarion, doznao je da je ovaj ubijen iz potaje od nekih grčkih monaha u jednom vrtu, gdje se je običavao povući u svrhu održavanja duhovnih vježbi.¹⁷²⁾

Jahja je sada sazvaio vijeće knezova i vojvoda, sa kojima se je zadržavao u planinama. Njima je tada iznio svoj plan da pođe u Beč caru, a pošto je namjeravao da ode i u Firenzu da uzme onih 12.000 mušketa i da ih onda dovede u zemlju, naredi im da budu budni. Naime kada na izvjesnim mjestima opaze „fanon” i napose na izvjesnim brdima, to će biti znak da je on stigao sa brodovima u tu i tu luku, te da se zatim svi sposobni ljudi sakupe i da pođu prema toj luci da preuzmu oružje. Nakon što je sve potsjetio na danu

¹⁶⁸⁾ T. j. pomorske straže ili milicije.

¹⁶⁹⁾ Osman II, sultan od 1618. do 1622. godine.

¹⁷⁰⁾ V. Catualdi piše da je to Pestera ili Peristera, grad u Rumeliji na sjevernom obronku Rodopskih planina/o... c., 415/. Međutim Levaković točno ubicira ovaj lokalitet ispod same Pirin planine/V. Catualdi, o. c., 416/. Inače o imenu Pešter i Peštera gl. RjA IX, 806, 807.

¹⁷¹⁾ Kornica ispod Nevrokopa.

¹⁷²⁾ Levaković. o. c./ V. Catualdi, o. c., 408—416/.

zakletvu vjernosti, na pouzdanje u božju pomoć i na ustrajnost, otputuje sa 16 Bugara pod imenom Zaimage, kako piše Levaković, i povedavši sa sobom skupocjene konje, proširivši glasine kudagod je išao, da su ovi konji određeni za Radula, vlašskog vojvodu i kneza.¹⁷³⁾ Kada je stigao u Sofiju, doznao je od Dubrovčanina Jerolima Grassi-a o ratnim uspjesima njemačkog cara¹⁷⁴⁾ i kako je Giorgio Moschetti¹⁷⁵⁾ prispio u ove krajeve, poslan od toskanskog velikog vojvode, da potraži „sultana Jahju”. Konačno preko Moldavije stiže „sultan” opet u Poljsku, a 20. VI. 1624. godine je ponovo bio u Beču, gdje se dogovara u vezi sa svojim novim planovima u pogledu svoje misije u Poljskoj. Zbog toga je Jahja i promijenio svoju odluku da ide u Firenzu, kamo je mjesto sebe poslao svoga prijatelja redovnika karmelićana fra Josipa od sv. Ivana, po narodnosti Nijemca, sa vjerodajnicama i pismima cara, koji je pisao velikoj vojvodkinji za onih 12.000 mušketa.

Međutim Jahja je otišao u Zaporožje¹⁷⁶⁾ kozacima, koji su se svi oduševili za njega, kako to priča Levaković, nazivajući ga kralj Aleksandar, stavivši mu se u službu i odavajući mu počast kao carigradskom imperatoru (Imperatore di Constantinopoli). Ondje je „sultan” vršio ratne pripreme i 10. V. 1625. g. uđe sa kozacima i sa 660 brodova u Crno more. Sada su neki od njih htjeli da se ide ravno na Carigrad, ali ih je Jahja odgovorio od toga nauma i uputio da pođu na Trapezunt (Trebizona), koji su uništili. Ujedno ih je uspio nagovoriti da odmah ne pođu na osvajanje Carigrada, dok se ne skupe i naoružaju njihova braća Bugari, Srbi, Arbanasi i drugi ratoborni narodi, sljedbenici pravovjerne vjere, kako to opet priča i detaljno izlaže Levaković. Sve se je ovo odvijalo u mjesecu augustu 1625. godine. Konačno se Jahja sa kozacima vrati u Zaporožje na njihovu želju da ondje osvježe svoje snage i da potsjednu Carigrad. Kako se je „sultan” u međuvremenu zamjerio Poljacima, otišao je u Astrahan, gdje je dobio na poklon od ruskog cara¹⁷⁷⁾ preko njegovih poslanika knjižicu, koju je Levaković više puta imao u svojim rukama i čitao iz nje. Ona je bila napisana „con lettere Seruiane in lingua Illirica cioè Sclauonia”. Konačno odavle nakon poduzetog putovanja stiže u Njemačku, a onda u Amsterdam, te odatle u Haag pod imenom „conte di Montenegro”. Zatim se ponovo vrati u Amsterdam, gdje je pregovarao s onim istim trgovcima, sa kojima je i prije to radio. Nakon što se sa njima nagodio, stigne u Hamburg. Odatle pak pošalje neke kapetane Bugare, koje je sa sobom vodio, sa svojim pismima kijevskom metropolitu i kozacima. U tim listovima ih je izvještavao o svome dolasku u Evropu kao i o svojim putovanjima. Isto tako je poslao i svoga vjernoga službenika

¹⁷³⁾ Radu IX Mihnja, vlaški knez od 1611. do 1616. i od 1620. do 1623. godine /N. Jorga, Istorija Rumuna i njihove civilizacije, 337/.

¹⁷⁴⁾ Ferdinand II, koji je od 1619. do 1637. g. bio njemački car/Meyers Lexikon 4, Leipzig⁷ 1926, 567/.

¹⁷⁵⁾ Ovaj grčki svećenik je još 1609. godine po nalogu toskanskog velikog vojvode išao na Istok da se informira o Jahji/O tom opširno V. Catualdi, o. c., 50—55, 57, 58, 60—63, 65, 66, 68, 75/.

¹⁷⁶⁾ Odatle je Jahja uputio toskanskom velikom vojvodi nekoliko pisama/DAF-Archivio Mediceo 4275, str. 469—485/.

¹⁷⁷⁾ Mihael Feodorovič Romanov, ruski car od 1613. do 1645. godine /Meyers Lexikon 10, Leipzig⁷ 1929, 731/.

Marka Pilata, Makedonca,¹⁷⁸⁾ ka vlaško-moldavskom vojvodi Radulu, od koga je imao tražiti 200.000 talira, da sa njima plati Jahja onim holandskim trgovcima. Odavle je „sultan” stigao u Prag, odakle onda otiđe 24. V. 1629. u Gústrow,¹⁷⁹⁾ gdje se sastane sa vojskovođom Valensteinom,¹⁸⁰⁾ kome podnese na njegov zahtjev svoj plan protiv Turaka, koji je sastavio 8. VI. 1629. godine. Jahja je dakle napisмено iznio ovom vojskovođi kako bi trebalo ratovati sa Turcima. Opisao je opasnost za kršćansku vojsku, ako se i uspije prodrijeti u srce turske imperije, te kako on ne može priskočiti u pomoć sa svojim vojnicima, koje prvo treba skupiti između kršćana, raštrkanih po Albaniji, Grčkoj, Srbiji, Bugarskoj, Traciji, Makedoniji, Tesaliji i Bosni, kao i razdijeliti im oružje. Svakako on drži da, ako bi se započeo rat u jesen, onda se mogu očekivati najsrećniji uspjesi, jer na dan sv. Dimitrija, t. j. 26. X., je neprikosnoveni običaj Turaka da se povlače u logore i ne vraćaju u borbu prije sv. Đurđa, koji je krajem aprila. On će pak do kraja oktobra imati u pripravi oružje na brodovima u određenim mjestima i tu će ga razdijeliti kršćanima i to više onima u ravnici nego li onima u brdima, jer su svi ovi sa njime u dogovoru i očekuju ga sa čežnjom. Sa ovima će on onda zaposjesti planinske klanca da se Turci ne mogu spojiti sa jedne i druge strane. Ujedno će zavladati gradovima, koji se pružaju sve do Drinopolja (Adrianopoli), a svi su otvoreni. Tada će sasjeci Turke, koji tu stanuju, jer samo u gradovima se nalazi polovica Turaka, a polovica kršćana. Ako bude pak imao vremena od 6 mjeseci a da se ne boji da će mu se ovdje neprijateljska vojska suprostaviti, on bi mogao utvrditi zauzete gradove i napose dva klanca, t. j. Demirkapiju i Smederevo. I dok se njegovi vojnici budu učili baratati sa mušketama, on bi obrazovao veliki broj konjanništva, našavši izvrsne konje na onim istim mjestima, na kojima će i izručiti oružje vojnicima. Jahja pretpostavlja da će mu možda uspjeti čak neki pothvat protiv Carigrada. Uzda se da će pobijediti, jer će njegovi vojnici svladati Turke, te prikazuje kako bi se bez zapreke mogla carska vojska ujediniti sa njegovom. Da se sve ovo provede, potrebno mu je oružje i streljivo pa čak i topovi, sa kojim brojem nije ni malo skroman. Sav ovaj će materijal prebaciti brodovi i to najmanje njih 40. Ove bi se brodove platilo za prva 4 mjeseca, a onda bi ih on iza toga sam izdržavao. Nadalje bi trebalo ukrcati i 4 do 5.000 vojnika na ove brodove, te ako je moguće, da budu Hrvati¹⁸¹⁾ ili Česi, kako bi se mogli sporazumijevati sa Jahjinim vojnicima. Vojska bi se imala opskrbiti i sa živžnim namirnicama barem za 3 mjeseca. Na kraju pak ovog opširnog izvještaja „sultan” zahtjeva da sve ove stvari treba

¹⁷⁸⁾ Njega Levaković spominje još prije u vezi s upadom kozaka u Crno more pod imenom „Marco Pilato di Macedonia”/V. Catualdi, o. c., 426—428/.

¹⁷⁹⁾ Grad u Mecklenburg—Schwerin-u/Meyers Lexikon 5, 830/.

¹⁸⁰⁾ Levaković, o. c./V. Catualdi, o. c., 416—423, 428, 430, 431, 434—439, 442, 443, 445/.

¹⁸¹⁾ God. 1634. Gaspar Scioppio, njemački pisac/r. 1576-u. 1649/, koji je radio za Jahju, obratio se je iz Genove generalu Schwarzenbergu, zapovjedniku Slavonske Krajine, da podupre pothvat „sultana” i da pošalje 500 odabranih hrvatskih vojnika/500 croati scelti/. Naime oni, kako je pisao ovaj isti tome generalu, govore jezik kršćana, koje bi se imalo osloboditi, te bi trebali obrazovati Jahjinu tjelesnu stražu/V. Catualdi, o. c., 174—176, 208, 209/.

da se nađu ondje gdje on bude kazao i to krajem mjeseca oktobra.¹⁸²⁾ Valenstein je bio po opisivanju Levakovića fasciniran Jahjinim izlaganjima, ponašanjem, znanjem jezika i poznavanju običaje raznih naroda i on je bio uvjeren da je Jahja pravi turski princ, te mu je obećao pomoć i oni su uglavili da do augusta 1630. godine treba da bude sve oružje spremjeno u napuljskom kraljevstvu, kako bi ga „sultan” mogao dopremiti svojim narodima. Na to ga je Jahja zamolio da Valenstein uputi svoja dva kapetana, koji poznaju slavenski jezik, kako bi upoznali one narode i o njima ga obavijestili. Ali je ovaj vojskovođa odgovorio da to nije potrebno, jer je on od njega saznao, kao da je lično ondje bio. Iza toga su jedan drugoga zagrlili i Jahja se uputi prvo u Prag, a onda u Beč, odakle stiže u Hrvatsku. Iz ove zemlje sada pošalje obavijest i poruči poštom narodima i poslovnim prijateljima što je sve uglavio sa Valensteinom, naređujući im da se u određeno vrijeme nađu sa ljudima u izvjesnoj luci, gdje će i on doći i dovesti oružje i streljivo. Poslavši svoje ljude za Levant, Jahja preko Trsta i Jadranskog mora stigne konačno u Firenzu, da pregovara sa velikim vojvodom u pogledu onih 12.000 mušketa. „Sultan” je otišao u tom gradu u kući opata Leonarda Fabroni-a, svoga prijatelja još od prije, a posjetio je i tamošnja Visočanstva, koja je izvijestio o onome, što je uglavio sa Valensteinom. Tom prilikom je molio one muškete, ali mu je rečeno da toskanski dvor više nema oružja, jer ga je prodao papi uz dobru cijenu. U Firenzi se je Jahja susreo i sa onim Giorgiom Moschetti-em, koji mu je ispričao kako ga je po nalogu savojskog kneza trebao tražiti u Albaniji kod Dukađina i Klementa. No kako nije znao ni albanski ni srpski jezik (*linguaggio ne albanese, ne Seruiano*) nije mogao ući u te planine nego je uputio kapetana Pavla Giroi-a, Albanca, koji Jahju ondje nije mogao pronaći. Zato je Moschetti prosljedio traženje „sultana” po Bugarskoj. Kako nije ni tu ništa doznao, započeo je pregovore sa nekim Bugarima, od kojih je uzeo četvoricu glavnih vojvoda i odveo ih savojskom knezu. No ovaj, nakon što ih je darovao, pošalje ih sa Moschetti-em u Rim, gdje nijesu naišli ni na kakvo razumijevanje. Stoga se vratiše kući uvelike ožalošćeni, žaleći se zbog ispraznih obećanja, koja su dana onim narodima. Kada je sve ovo doznao „sultan”, on je odlučio da zasada ne pregovara sa papom, te ode u Napulj, gdje tamošnjem potkralju vojvodi od Alcalé izruči Valensteinovo pismo, u kome ga ovaj preporuča kao kneza Aleksandra od Crne Gore (*conte Alessandro di Montenegro*). Kada je nakon nekoliko mjeseci Valenstein javio „sultanu” da ne može izvršiti dano obećanje do određenog roka, ovaj uputi Moschetti-a na Levant da obavijesti prijatelje o tome i da raspravi sa njima o jednom drugom Jahjinom pothvatu. Naime upravo kada je izgubio svaku nadu u Španiju i bio razočaran Valensteinovim odgovorom pružila mu se je nova prilika, koja je mnogo obećavala. Tada su se u Napulju nalazili kapetan Ivan Daničić (*Giovanni Dimicich*), onaj već navedeni kapetan Pavao Giroi, Albanac, i fra Kristofor Tarnoski, jeruzalemski vitez, t. j. svi su oni bili Jahjini prijatelji i privrženici, koji su imali mnoge veze. Napose je pak Tarnoski stajao u vezi sa mnogim ličnostima, i to sa njemačkim, glede nekog pothvata na Levantu. Samo su se svi ovi razlikovali u izvršenju planova i to najviše zato, što nijesu poznavali ove krajeve. Da

¹⁸²⁾ V. Catualdi, o. c., 635—638.

še odstrani ova zapreka, odlučio se je grof Filip Mansfeld¹⁸³⁾ da lično pođe na Levant da upozna zemlju i da pregovara sa bosanskim i albanskim vojvodama. U tu svrhu je stigao na Rijeku (Fiume) i pozvao Tarnoskoga. U vezi toga oni kapetani su sada zamolili „sultana” da ostane u Napulju sve dotle, dok ne stigne odluka njemačke gospode, koja su po pričanju Levakovića obećavala veliku pomoć istočnim narodima. Jahja pristade da čeka i Tarnoski 8. I. 1631. otputuje iz Napulja, ukrca se u Anconi i stigne na Rijeku k Mansfeldu.¹⁸⁴⁾ Tarnoski je bio jedna opskurna ličnost. Naime za njega se je držalo da je „Bosanac” (bosniaco)¹⁸⁵⁾ i da je nećak fra Franje Brtučevića (Francesca Bertucci-a),¹⁸⁶⁾ rodom iz Dalmacije, koji se je opet sa svoje strane zanašao kako da se oslobodi Bosna i Albanija, a sebe je čak proglasio poslanikom tamošnjih naroda. Iza smrti Brtučevića Tarnoski je tobože bio izabran od naroda Bosne, Makedonije i Srbije za glavnog opunomoćenika i otpravnika. On je bio opskrbljen sa redovitim punomoćima „patrijarhâ” (sic!) Srbije, Bosne, Bugarske, Albanije i Hercegovine i isto tako biskupa Skadra, Sv. Stefana i Lješa, da pregovara sa njemačkim carem, kraljem Poljske i drugim katoličkim knezovima, kako je to sam tvrdio u jednom svome izvještaju. Baš u tom istom izvještaju, sa kojim je bio detaljno upoznat Mansfeld, Tarnoski je prvo prikazao kako narodi Bosne, Makedonije, Srbije i Hercegovine kao i oni od susjednih turskih zemalja trpe i suviše dugo stršan teret otomanskog ropstva i čeznu da skrše ovaj teški jaram sa vlastitim snagama da tako nanovo postignu slobodu. Nadalje Tarnoski predlaže da ustanak treba da počne u Albaniji zauzimanjem glavne tvrđave. Osvajivši ovu lako će uslijediti ona druga zauzimanja u evropskoj Turskoj. On je čak uvjeravao da je potajno u dogovoru sa posadama Skadra i Kroje, od kojih je ova zadnja smatrana kao ključ Makedonije. U ovaj pothvat on pokušava uvući i Dubrovnik, uvjeravajući da se i Dubrovčani žele osloboditi godišnjeg

¹⁸³⁾ Grof Filip Aleksandar Mansfeld, carski i kraljevski španjolski pukovnik, bio je prijatelj grofa Georga Ludvika Schwarzenberga. On je od cara smijenjen od svih dužnosti i časti zbog neslaganja u pitanju vodjenja i načina ratovanja. O njemu i njegovim planovima opširno piše Fr. Mareš/ Aufstandsversuche der christlicher Völker in der Türkei in den Jahren 1625—1646., Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung III/2, Innsbruck 1882, 253—268/.

¹⁸⁴⁾ Levaković, o. c./V. Catualdi, o. c., 445—449, 452/.

¹⁸⁵⁾ To kaže Fr. Mareš, koji dosta opširno piše o njegovoj djelatnosti/o. c., Mittheilungen... III/2, 248—267/.

¹⁸⁶⁾ To je franjevac i malteški vitez Franjo Antun Brtučević, koji je još 1595. pokušao obratiti crnogorskog vladiku Heruvina na uniju/A. Ivić, Nekoliko čirilskih spomenika iz XVI. i XVII. veka, Vjesnik... arhiva XV, Zagreb 1913, 96; J. Radonić, Rimska kurija... 18/. Krajem 16. stoljeća Brtučević je tamošnjem toskanskom velikom vojvodi uputio predlog pod naslovom „Informazioni sopra l'impresa proposte dal cauag. Bertucij”, u kome govori nešto i o Srbiji Bosni, Klisu, Jajcu i Makedoniji, spominje Aleksandra Velikog i Skenderbega, ali ne datira ovaj svoj spis/DAF-Archivio Mediceo filza 4275, str. 402, 402a/. Ovaj predlog samo spominje i J. Tomić/Sastanak... 12, bilj. 22/, a datira ga u doba prije 1606. godine/Pečki... 132, bilj. 378/ i dosta opširno iznosi Brtučevićovo izlaganje o osvajanju Dalmacije, Albanije, Makedonije i Moreje/Pečki... 132, 133/. Inače o ovom franjevcu, za koga piše S. Ljubić da je Hvaranin/O odnošajih medju republikom mletačkom i dubrovačkom od početka XVI stoljeća do njihove propasti, Rad JA 53, Zagreb 1880, 110/, imamo još podataka u Fr. Mareš-a/o. c., 248, 249/, te u K. Horvat-a/ o. c., 26, 31, 32, 34 (1595), 47, 48, 50 (1596)/i J. Radonić-a/o. c., 18/.

danka od 25.000 dukata,¹⁸⁷⁾ koji plaćaju Turcima. U ovom svome spisu specijalno se je Tarnoski osvrnuo na Albaniju, te na plemena Klemente kao i na neka u Crnoj Gori. Čak je uvjeravao da će Albanci zajedno sa Grcima otvoriti put za osvojenje Carigrada, te da su oni već obrazovali savez sa Srbima i Bugarima, da zatvore sve klance i prolaze prema Carigradu, Ugarskoj i Transilvaniji. Grci pak, ujedinjeni s ostalim narodima Makedonije, ušli bi u Tesaliju i odatle u Rumeliju, zauzevši Solun i Drinopolje (Adriano-poli) i tako bi se približili vratima Carigrada. Zatim kada se bude obrazovala, velika vojska, sastavljena od Bosanaca, Bugara, Albanaca, Srba i Hercegovaca, na broju barem od 100.000 ljudi, neće ni bosanski paša biti u stanju da joj se odupre.¹⁸⁸⁾

Ovi predlozi Tarnoskog bili su vrlo zamamni čak i za Mansfelda, koji se je dogovorio sada sa tim pustolovom da se sastanu u Dubrovniku.¹⁸⁹⁾ No u međuvremenu je Mansfeld iz Ancone stigao na Rijeku, gdje je čekao više dana na dolazak Tarnoskog, koji se je odlučno opro da održe konferenciju u Dubrovniku, u čemu je i uspio.¹⁹⁰⁾ Kada je pak Tarnoski razabrao odluku Mansfelda da pođe sam u Bosnu i Albaniju, stao mu je izlagati teškoće i opasnosti, u koje bi se upalo. Naime on ne pozna jezik tih krajeva, a i nepoznat upasti u predjele neprijatelja lako bi mogao biti zarobljen i čak uhvaćen kao uhoda, te izgubiti život bez ikakve koristi. Zato ga je upozorio da je u Napulju ostavio dvojicu kapetana, koji poznaju kraj, koliko je potrebno. Ali je nadodao da mu se čini, da bez „sultana Jahje” ne bi oni bili dovoljni, jer se nitko u te stvari toliko ne razumije kao „sultan”. Stoga je na preporuku Tarnoskog Mansfeld napismeno stavio brojna pitanja¹⁹¹⁾ koja su se odnosila na njegov planirani pothvat, te je sa tim elaboratom uputio svoga kapetana Matiju Slibnika u pratnji Tarnoskog u Napulj. Ondje mu je Jahja već 1. V. 1631. dao odgovor na svih njegovih 7 pitanja,¹⁹²⁾ pri čemu su učestvovali i Tarnoski i Daničić i „Geroi”. Sa ovim odgovorom Slibnik se je uputio u Njemačku, a Jahju su pak ona trojica zamolili da ostane u Napulju sve dotle dok ne stigne odgovor kneza Mansfelda i druge njemačke gospode, kako kaže Levaković.¹⁹³⁾

Iako nemamo sačuvan tekst ovog odgovora Jahje i drugova, ipak možemo iz jednog drugog izvora saznati za njegov barem glavni sadržaj. Svakako je Jahja iznio broj dobrovoljaca, koje bi se moglo od balkanskih naroda sastaviti. Naravno da nije zaboravio ni zatražiti ratni materijal i 3000 iskusnih njemačkih vojnika, koji bi uvježbali narod u rukovanju oružjem. Jahja se nije složio sa Tarnoskim da se počne rat s osvajanjem Albanije i Bosne nego je predložio da se umjesto toga uzme za cilj Solun, vrlo snažan

¹⁸⁷⁾ Od 1478. Dubrovčani su svake godine slali Porti 12.500 dukata za harač i djumruk/I. Božić, Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku, Beograd 1952, 203/. Zapravo ova svota je ustaljena ovako od 1481. godine/Enciklopedija Jugoslavije 3, 139/.

¹⁸⁸⁾ Ovaj izvještaj donosi na njemačkom i Fr. Mareš/o. c., 254—257/, a V. Catualdi na talijanskom/o. c., 177—181/.

¹⁸⁹⁾ V. Catualdi, o. c., 170, 177—181.

¹⁹⁰⁾ Fr. Mareš. o. c., 257.

¹⁹¹⁾ Ova pitanja ima na njemačkom i F. Mareš/o. c., 258/.

¹⁹²⁾ V. Catualdi, o. c., 183.

¹⁹³⁾ Levaković, o. c./V. Catualdi, o. c., 452, 453/.

grad, u kome ima 60.000 Jevreja, 20.000 kršćana i 10.000 Turaka, od kojih su mnogi bogataši. Po Jahjinom izlaganju Solun je žitnica evropske Turske i njega bi se moglo zauzeti lako i u njemu ostaviti kao posadu 3000 njemačkih vojnika. Ako se pak naoružaju i kršćani, koji čeznu za Jahjom, zauzelo bi se planinske klance, da se spriječi pojačanje Turcima, te bi se onda moglo na laki način dočepati cijelog teritorija sve do Drinopolja, jer su gradovi svi otvoreni i polovica stanovništva su kršćani, dok u bezbrojnim selima nema nijednog Turčina.¹⁹⁴⁾

Kako vidimo i ovdje on ponavlja sve ono, što je predlagao i Valensteinu. Naravno da tu govori o utvrđivanju dvaju klanaca Demirkapije i Smedereva, te vjeruje da bi se ovaj pothvat mogao započeti uz pomoć 3000 njemačkih vojnika i 4000 mušketa.¹⁹⁵⁾

O ovim pregovorima kao i o ovom Jahjinom izlaganju obavijestili su cara Mansfeld i njegov novi sudionik u budućem pothvatu grof Schwarzenberg¹⁹⁶⁾ i to u obliku promemorije, kojoj su dodali 5 priloga. Među njima je bilo i dosada nama nepoznati spis o Makedoniji. U toj promemoriji izložili su uz ostalo caru kako je lako pobijediti Turke, koji su odveli svoje najbolje vojne snage u Aziju. Nadalje da u svim pokrajinama, koje bi imale pograbiti oružje, dolazi 10 pa čak i 15 kršćana na jednoga Turčina, dok su utvrđena mjesta gotovo sasma porušena i bez streljiva, njihovo topništvo je demontirano tako da se u cijeloj Bosni, Makedoniji, Srbiji (Rascien) i Bugarskoj ne bi našlo nijedno mjesto koje bi se moglo oprijeti višednevnom opsjeđanju. Opisujući ovakvo stanje u Turskoj oni predlažu caru da odmah napadne prvo Grčku, a onda Albaniju i Bosnu, i to na sasma drugi način nego što ga je predlagao Jahja.¹⁹⁷⁾

U međuvremenu uvijek aktivni „sultan” je otišao iz Napulja i stigao po pričanju Levakovića u Rim 12. VI. 1631. godine. Onamo mu je stiglo pismo od grofova Mansfelda i Schwarzenberga, u kome je stajalo da oni i njihovi pristaše prihvaćaju sve ono što je Jahja predložio, ali ga mole da ostane u Italiji sve dotle, dok se ne vidi daljnji razvoj ratnih prilika u Njemačkoj. Čekajući nekoliko mjeseci u Rimu, Jahji je konačno dosadilo i htio je da pođe iz Rima ka svojim. Ali ga biskup bosanski Tomko Mrnavić zamoli da to ne učini, jer će se rijetko kada pružiti ovakva prilika. I zbilja Jahja pristade i nastani se u kući Mrnarića,¹⁹⁸⁾ gdje se i razboli. Ondje se preko navedenog biskupa upozna i sa svojim biografom Levakovićem, kojega je uspio sa svojim izlaganjima i planovima sasma fascinirati. Kod Mrna-

¹⁹⁴⁾ V. Catualdi, o. c., 183, 185, 186.

¹⁹⁵⁾ O ovome pothvatu donša taj izvještaj Jahje i Fr. Mareš/o. c., 258—263/.

¹⁹⁶⁾ Grof Georg Ludovik Schwarzenberg je bio carski savjetnik i vrhovni maršal dvora i carski general, inače veliki prijatelj Mansfelda. God. 1631. po smrti grofa Sigismunda F. Trautmansdorfa, zapovjednika Slavonske Krajine, preuzeo je tu dužnost Schwarzenberg, koji je na tom mjestu razvio široku djelatnost u pogledu oslobodjenja Balkanskog poluotoka od Turaka/Gl. opširnije u V. Catualdi, o. c., 176, 177, 186, 197, 200, 201, 203, 208, 209, 229—233, 239, 259, 265—268, 297; Nešto ima o tom i Fr. Mareš, o. c., 279, 280/.

¹⁹⁷⁾ Fr. Mareš, o. c., 263—265.

¹⁹⁸⁾ Ondje je, kako piše Mareš, stanovao i Tarnoski, koji je vodio pregovore sa Mrnavićem i Jahjom. U Rimu je Tarnoski ostao do proljeća 1632., a onda je otišao preko Beča u Poljsku. God. 1633. preko Hrvatske, Rijeke i Ancone vratio se je u Rim/Opširno gl. Fr. Mareš, o. c., 266, 267; V. Catualdi, o. c., 190—192/.

vića je „sultan” ostao 4 mjeseci i konačno je stigla davno očekivana odluka od one njemačke gospode, kojom Jahju pismeno obaviještavaju da ne mogu stupiti u posao glede dogovorenog pothvata uslijed ratnih uspjeha švedskog kralja¹⁹⁹⁾ u Njemačkoj. Nato „sultan” ostavi Rim i stigne u Mondoviu,²⁰⁰⁾ kamo 10. VI. 1632. dođe i Levaković. Kasnije je u Torinu savojski vojvoda²⁰¹⁾ primio u audijenciju Jahju, koji si je uzeo naslov „nepoznati vitez Aleksandra kneza Crne Gore” (Cauliere incognito di Alessandro co. di Montenegro). U međuvremenu je „sultan” otputovao iz Pijemonta i nakon putovanja po ostaloj Italiji, odluči poći u Mesinu. Naime, tada su stigle u Italiju 4 osobe iz Srbije i Albanije sa pismima Jahjinih prijatelja, koji su ga molili da dođe onamo lično, izjavljujući mu da se nadaju, da će moći poduzeti onaj pothvat i bez pomoći knezova i to zato što se sada u Evropskoj Turskoj nalazi vrlo malo Turaka, jer je sultan²⁰²⁾ svu vojsku poveo lično protiv Perzije. Jahja se je odlučio da se prebaci na Levant da utješi svoje prijatelje i da razvidi da li se što može učiniti u pogledu onoga, što su mu oni govorili. Zbog toga je Levakoviću dao diplomu i ostavio mu upute da bi kao njegov agent,²⁰³⁾ kada bi se pokazalo zgodno, požurivao njegov posao, te mu je ujedno ostavio i svoju zapečaćenu oporuku. Nakon što se je ispovijedio i pričestio, želeći da mu Levaković dade svoj blagoslov, klečeći mu je rekao Jahja na bugarskom jeziku (in lingua Bulgara): Blagosloui otec, t. j. Benedicite Pater, kako to prevađa isti Levaković. I tako je 24. VI. 1635. otputovao prvo za Mesinu, kamo je otsjeo kod Isusovaca, čiji mu je general prije njegovog odlaska iz Rima dao diplomu, u kojoj se Jahja zove Marko Pilat, poljski plemić (Marco Pilato, Gentil'huomo Polacco).²⁰⁴⁾ Odavle se je ukrcao na brod, gdje su ga neki Grci htjeli izručiti Turcima. Ali se je „sultan” ipak spasio od te opasnosti i preko Reggia vratio ponovo u Mesinu, gdje se je zadržao još nekoliko nedelja. Onamo mu je poslao Levaković i neka pisma sa nekim Albancima. Konačno se Jahja opet vrati u Napulj, a onda se nekoliko mjeseci zadrži u Rimu. Odavle na poziv velikog vojvode ode u Firenzu, a onda odatle u Pijemont na pregovore sa tamošnjim savojskim vojvodom. Iz Italije je Jahja pošao u Hrvatsku, gdje je otsjeo u Varaždinu kao gost slavonskog generala već navedenog grofa Schwarzenberga (1638.). Baš tada se je Turska spremala protiv Venecije i time je bila ugrožena i Italija. Zbog toga odluči Jahja da započne pregovore sa papom kao glavom kršćanstva i sa talijanskim knezovima. U vezi toga stigne u opet u Rim, ali sada teško bolestan (1639.).

¹⁹⁹⁾ Gustav II Adolf, švedski kralj od 1611. do 1632. godine/Gl. opširnije Meyers Lexikon 5, 824, 825/.

²⁰⁰⁾ Mondovi, grad u provinciji Cuneo/G. Meyers Lexikon 8, 654/.

²⁰¹⁾ To je Viktor Amadej I, koji je bio savojski vojvoda od 1630. do 1637. godine/Meyers Lexikon 12, 733/. Njegov otac Karlo Emanuel (1580—1630/, nazivan i „Veliki” /Meyers Lexikon 6, Leipzig' 1927, 1029/ zanašao se je idejom da bude kralj Makedonije sve sa ciljem da bi se dočepao toliko žudjene kraljevske titule/V. Catualdi, o. c., 205/.

²⁰²⁾ Murat IV/1623—1640/.

²⁰³⁾ M. Stojković piše bez ikakvog izvornog dokaza da je Levaković odredjen za tajnika Jahje/Bartuo Kašić D. J. Pažanin, Rad JA 220, Zagreb 1919, 236, bilj. 1/, što bez rezerve prihvaća i J. Radonić/Štamparije i škole rimske kurije u Italiji i južnoslovenskim zemljama u XVII veku, SAN, Posebna izdanja, knj. CXLIX, Beograd 1949, 66/.

²⁰⁴⁾ To je onaj isti Marko Pilat Makedonac, kojega Levaković i prije spominje u biografiji Jahje/Gl. V. Catualdi, oc., 428, 438/.

Oporavivši se od bolesti uputi spis papi Urbanu VIII.²⁰⁵⁾ u kome mu je iznio na čemu se sve bazira snaga turske imperije i kako bi se moglo istjerati Turke iz Evrope, te kakva bi sve ogromna korist bila od toga. Ali ovaj spis nije došao u ruke papi, jer se je Venecija nagodila sa Turskom, a rimska se je kurija ispričala da ne bi bilo zasada zgodno da se uplete u takav posao. Međutim je Jahja na samu intervenciju toskanskog velikog vojvode uspio da ga papa primi u audijenciju, pri čemu mu je izložio uzrok svoga dolaska ovamo i predao drugi primjerak onog već imenovanoga svoga spisa.²⁰⁶⁾ Ovaj spis, koji po svoj prilici nije u cijelosti sačuvan, a prepisan je iz originala, nalazi se u Luciusovoj ostavštini. Njega je Jahja uputio papi i taj spis je bez datuma. No mi ga stavljamo u 1639. ili 1640. godinu, jer sam „sultan“ na jednom mjestu ovoga spisa piše da je već oko 30 godina kako se je on počeo družiti sa evropskim kršćanskim knezovima, a to bi bilo prema našem mišljenju, zapravo od 1609. godine. Jahja prvo iznosi u ovom spisu kako je turska moć zasnovana na izvjesnim feudima ili kako ih Turci zovu timari,²⁰⁷⁾ kojih ima sada samo pod rumelijskim beglerbegom²⁰⁸⁾ više od 80.000. Dalje govori o ulozu tih timara i spahija i kako se može sa tih feuda skupiti 240.000 boraca. Ukazuje da se sloga među podanicima održava na razne načine. No napose se pazi one, koji nijesu muhamedanci, u pogledu njihovih sekti i religije, te se toleriraju njihovi obredi, kao što su to oni Grčki pa od Armenaca, Vlaha, Bugara, Srba i drugih sve do Jevreja. Nadalje prikazuje papi kako se mogu porušiti temelji turskog carstva i u vezi boljeg razumijevanja kaže da treba pretpostaviti da su Tracija, Makedonija, Tesalija, Grčka, Moreja, Epir, Albanija, Srbija, Raška, Bosna, Bugarska i dio Hrvatske, koje posjeduje Turčin, kao i Ugarska, pune stanovnika — kršćana i to nekih sasama podložnih Turcima, a nekih slobodnih sve do današnjega dana. Oni, koji su slobodni, a nijesu pokorni Turčinu, su: Kuči, Klementi, Bjelopavlići, Dukadjini, te oni od Plava (Plaua), Cımare (Cımara),²⁰⁹⁾ Manie²¹⁰⁾ (Magnia), Mokragore i drugi njima bliži susjedi Albanci, od kojih samo stanovnici

²⁰⁵⁾ Papa od 1623. do 1644. godine/Meyers Lexikon 12, 402/.

²⁰⁶⁾ Levaković, o. c./V. Catualdi, o. c., 453—457, 464—468/.

²⁰⁷⁾ T. j. nasljedna vojnička lena/Opširnije o tom: Historija naroda Jugoslavije II, 10—13, 17/.

²⁰⁸⁾ Dužnost beglerberga Rumelije/Romejske zemlje/uvodena je iza bitke kod Marice. Ovaj beglerbeg je bio sultanov zastupnik i zapovjednik vojske u evropskom dijelu Turske. Za vladavine Sulejmana II/1520—1566/ osnivaju se novi beglerbegluci ili elajeti/pašaluci/ i time rumelijski beglerbeg gubi ispod svoje vlasti mnoge zemlje u Evropi, koje su sada potpale pod novostvorene elajete kao što su budimski, temišvarski i bosanski/Gl. Historija naroda Jugoslavije II, 12, 14, 20/.

²⁰⁹⁾ To je predjel Kimara/Chimara/, južno od Valone. Inače su stanovnici ovog kraja zvani Kimarioti bili slobodni i poznati pod imenom hajduka i martoloza, a služili su u mletačkoj i u turskoj vojsci kao plaćenici/K. Jireček, Albanien in der Vergangenheit, Illyrisch-albanische Forschungen I, 85, 86 i L. von Thalloczy. Die albanische Diaspora, Illyrisch... I, 308, bilj. 1/. O akciji Kimariota da se provede oslobodjenje od Turaka u vezi sa pokretom na Balkanu tu i tamo piše J. Tomić/Pečki patrijarh Jovan/.

²¹⁰⁾ Maina, zapravo Mani, je jedan od najnepriступajnijih predjela Grčke, koji se prostire između zaliva Koroni i Maratonisi. Mani je bila naseljena Mainotima, koji su se smatrali tobožnjim potomcima starih Lakonaca. Bili su gusari i nepomirljivi neprijatelji Turaka, a stanovali su u kućama, izgrađenim poput tvrđava/Meyers Lexikon 7, 1533/. O njima piše u vezi sa Jahjom i Levaković/V. Catualdi, o. c., 389, 390/.

planina broje više od 100.000, ne ubrajajući ovdje one, koji su nastanjeni u ravnicama. Ovi se ne pokoravaju Turčinu. Premda nemaju drugo oružje nego lukove, strijele it. d., ipak sve do danas usred Turaka brane svoju slobodu, a i često pljačkaju druga sela, podvrgnuta Turcima. Oni su najpripravniji i gotovi u svakom slučaju da pograbe oružje protiv zajedničkog neprijatelja, samo ako bi ih vrhovni kapetan naoružao i disciplinirao na talijanski način. Drugi, koji se pokoravaju, su mnogobrojni, ali su Srbi i Bugari najbrojniji i po prirodi najneprijateljskije raspoloženi između sviju drugih kršćana, podvrgnutih Turčinu. Oni najviše žele da pograbe oružje protiv Turaka i tvore glavnu snagu. Stoga bi bez njih bio uzaludno poduzeti svaki podhvat. Ali kako je malo njih, koji imaju neko oružje kao što su luk, kratko koplje (l'harba)²¹¹⁾ i kriva sablja, a njihovo oružje je obično jedna vrst batine, koju nazivaju toljage (Togliaghe) i vrst drvene palice, ispunjene čavlina, koju zovu navrtnice (Nauertnizze), sa kojima se služe ovi hrabri i ratoborni narodi, bilo bi potrebno da im se dade odgovarajuće oružje. Zatim Jahja izlaže da treba u isto vrijeme podignuti opću bunu, u kojoj bi učestvovala 4 naroda, t. j. Bugari, Srbi, Albanci i Grci, te onda navaliti na navedene feude, koji su rastrkani u raznim pokrajinama i kraljevstvima (regni) po selima i zemljama. Ovaj bi se opći ustanak mogao lako dići, jer na jednom feudu, gdje je 200 kršćanskih ognjišta (fochi),²¹²⁾ rijetko je više od 506 Turaka, t. j. gospodar timara (Il Patrone del Timaro) sa svojim robovima (li suoi servi). Dalje prikazuje kako bi se imao provesti ovaj ustanak i uz to da se organizira jedna dobra vojska sa potrebnim stvarima, te donša detaljan popis oružja, streljiva i vojnih stručnjaka, kao i koliko treba vojnika i brodova. Nadalje kaže da je potreban i vrhovni kapetan, koji pozna dobro tursku zemlju, koji zna govoriti mnoge jezike i napose ona četiri od navedena već 4-i naroda²¹³⁾, jer tamošnji narodi dočekuju sa velikom ljubavlju onoga, koji zna i govori njihov jezik. Koji pak zna historiju i koji je govornik, mogao bi kod tih naroda napomenuti vrline predja i potaknuti ih na povođenje za njima. Ko pozna raznolikost naravi i običaja kako kod Grka i Albanaca tako i kod Bugara i Srba bi konačno znao i mogao pobuniti ih i podignuti navedeni opći ustanak. Jahja dalje naglašava papi da mu govori ono što osjeća i napominje da je oko 30 godina kako se je počeo družiti sa evropskim kršćanskim knezovima i njihovim dvorovima, a u ovom vremenu je pregovarao i sa vrhovnim vojnim kapetanima i generalima, ali unatoč toga nije pronašao nekoga, koji bi imao navedene uvjete i koji bi mogao provesti navedeni pothvat. Zato sebe preporuča papi i obećava da će on provesti sve to, ako mu se pruže potrebna sretstva, predočujući mu da će odatle proizići besmrtna slava za papu i vječni spomen ne samo što su se oslobodili toliki milijuni kršćanskih duša nego i zato što će papa kroz najkraće vrijeme dočekati ujedinjenje istočne sa zapadnom crkvom. Da se ovo učini to će

²¹¹⁾ T. j. pilum, kratko koplje, što se baca/RjA III (1887—1891), 575/.

²¹²⁾ T. j. dimova/fumus, focus/, što znači i kuća/Gl. V. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, Zagreb 1909, 237/.

²¹³⁾ T. j. Grka, Albanaca, Bugara i Srba, kako se to kasnije vidi iz teksta ovoga Jahjinog spisa.

biti njegova briga jer poznaje sklonosti naroda i to će on učiniti sa ugodnošću. Ako papa prihvati ovo što mu predlaže, prigrlit će to ili slijediti njegov primjer i talijanski narod.²¹⁴⁾

6.

„Sultan” je stanovao u Rimu na Martovom polju u kući Giambattiste Brescia, koji je uživao u njegovom pričanju o stvarima na Levantu i želio da padne povoljna odluka u vezi onog spisa, izručenog papi. Kako su pohađali kuću Brescie razni ljudi, mletački ambasador je saznao da u toj palači stanuje jedan strani plemić, ali nije mogao naslutiti tko je, te je pokušao da to dozna od samoga Brescie. Kada je za ovo saznao Jahja, on je odmah prenio svoje stvari u sobu jedne gostione s odlukom da odmah otputuje iz Rima, unatoč svih nagovaranja Brescie da ostane još nekoliko dana u njegovoj kući. Međutim za ovo je doznao opat Leonardo Fabroni, poslanik kraljice-majke, njegov stari prijatelj, i odveo ga odanle u svoju palaču. Ujedno je ovaj opat savjetovao Jahju da se obrati na Englesku, koju bi se možda moglo navesti na kakvu vrst pothvata. Stoga su u tom smislu obojica pisala Luki Fabroniu, opatovom bratu, koji je tada boravio ondje sa kraljicom-majkom.²¹⁵⁾ Luka je, unatoč toga što je vrlo dobro bio obavješten o svojstvima „sultana” i znao odlično za njegove namjere, jer je sa njime o tome više godina u Firenzi raspravljao, ipak zatražio da mu se pošalje sažet pregled (ristretto) čitavog života Jahje, kako bi se lakše mogao ravnati pri pregovaranju. Zbog toga je zapala Levakovića ponovna dužnost da sve ono što je isprva dosta opširno napisao i priveo kraju, stegne u jedan kratki pregled do 1640. godine. Slijedeće pak godine 1641. kada se je Levaković vratio iz svoje domovine, sa njime je došao u Rim i Nikola Matković, Bugarin, koji je nosio „sultanu” pisma paše Temišvara i Silistrije kao i Matije Basaraba,²¹⁶⁾ kneza Vlaške. U njime su ga ovi molili da nastoji k njima doći što prije. Slijedeće godine Jahja, nakon što je i ona stvar s Engleskom napuštena uslijed smrti kraljice-majke, ode iz Rima u Pijemont i u Torinu se zadrži nekoliko nedelja. Ali pošto nije dobio onih 20.000 mušketa sa potrebnim streljivom, koje mu je još 1637. obećao vojvoda Amadeo,²¹⁷⁾ Jahja se ponovo vrati u Rim. Isprva je ondje živio kao pustinjak, te se je bavio duhovnim vježbama i čitanjem historije. Namjeravao je naime da se povrati u svoju zemlju da ondje obnovi stara prijateljstva, te da ujedno pokuša da li je moguće sprovesti ono, o čemu su mu neki pisali. Prije nego je krenuo na put podigao je svoj novac, koji je imao kod bankara i onda je dao 1000 dukata Guidu Baldu Trionfui u izvjesnu syrhu.²¹⁸⁾ Uredivši stvari opskrbi se sa lijekovima, koje je mogao nositi a da se ne pokvare kao što su: pilule,

²¹⁴⁾ KAS-Ostavština J. Luciusa-Ormar B, br. 528, str. 113—116a.

²¹⁵⁾ KAS-Ostavština J. Luciusa—Ormar B, br. 528, str. 95 i V. Catualdi, o. c., 468, 469/ovaj se tekst nešto razlikuje od onoga u navedenom arhivu u Splitu/.

²¹⁶⁾ Vlada od 1632. do 1654. godine/N. Jorga, o. c., 338/.

²¹⁷⁾ Sada je vladao od 1638. do 1675. godine Karlo Emanuel II/Meyers Lexikon 10, 1078/.

²¹⁸⁾ KAS-Ostavština J. Luciusa—Ormar B, br. 528, str. 95—96a; V. Catualdi, o. c., 471/Ovdje se tekst dosta razlikuje od onoga materijala, koji je pohranjen u Splitu/.

antimon,²¹⁹⁾ zgotovljen na razne načine, terijak (Terriaca),²²⁰⁾ mitridat (Mitridato)²²¹⁾ i slično, jer je znao da vlada oskudica ovoga u zemljama, a često puta je morao da ih upotrebljava. Osim toga je kupio krune, medalje, Bogorodičine sličice i „Agnus Dei”, učinjene na levantinski način (alla Levantina). I konačno je dobio od Kongregacije „de Propaganda fide”²²²⁾ neke knjige, štampane na grčkom jeziku, da se sa njima služi ovaj narod. Iz Rima je oputovao 14. X. 1643. godine i stigao u Anconu, gdje je stanovao u kući već imenovanog Trionfia, očekujući neki pouzdani brod, da ga preveze u Moreju, jer nije smatrao da bi bilo zgodno da se ukrca za Dubrovnik, da ne bi bio prepoznat i jer je neki Vukašin, koji se je nalazio u Anconi sa svojim momcima, otezao da ga vozi. Uto stiže u luku neki grčki brod, sa kojim se potajno preko Giorgia Trombe²²³⁾ nagodi „sultan” da ga preveze u Moreju. Ukrcavši se na taj brod otpuće iz Ancone. No ova lađa prisprije ipak u Dubrovnik i uslijed nevremena zadrži se ondje 4 dana. Unatoč toga „sultan” nije htio izaći na kopno. Odavle razapevši jedra prispriješe u Drač „nekoć rimsku koloniju i čuveni grad”, kako kaže Levaković. Ondje se je Jahja iskrcao obučen na levantinski i pošao tražiti dizdara,²²⁴⁾ t. j. kastelana ove tvrđave, dajući mu razumjeti da je po zvanju liječnik. Pozvan da otsjedne u kući kastelana i pošto je rekao da je liječnik, zapitan je da li ima kakav lijek za bolest, od koje pati ovaj dizdar. Izjavivši „sultan” da ima, on je sa antimonom izliječio dizdara, što vrlo potanko opisuje Levaković. Sada se je kroz grad pročulo za ovaj način liječenja nepoznatog doktora i mnogi spahije su se skupili da vide preobražaj tijela kastelana, kome se je vratila lijepa boja u licu i splasnulo mu je trbuh. Nato je ovaj nagradio Jahju i u znak zahvalnosti njegovu dva sina su ga otpratila u Elbasan, trgovački grad, koga je sagradio Mehmed II (kako opet piše Levaković). Otsjevši u kući tamošnjeg čauša odmah su kastelanovi sinovi razglasili dolazak čuvenog liječnika, koji je izliječio njihovog oca. Kako se je ondje u to doba nalazio delvinski²²⁵⁾ beg, koji je došao da podigne 8000 vojnika, sa kojima je htio poći protiv „Cimara”²²⁶⁾, ovaj je pozvao toga čuvenoga doktora, upitavši

²¹⁹⁾ Antimon, bijel, sjajan, krupnokristalni metal, kovinskog sjaja, vrlo krt. U medicini služi antimonov sulfid kao ekspektorans. Organski spojevi primjenjuju se kao kemoterapijska sredstva kod nekih tropskih bolesti/Enciklopedija Leksikografskog Zavoda 1, 178/.

²²⁰⁾ Terijak /grč. θηριονακόν/, čuveni protuotrov, sastavljen od gotovo 70 raznih dijelova/medju ovima i meso otrovnih zmija/, koji su stari upotrebljavali kao lijek protiv ujeda otrovnih životinja, protivotrov/M. Vujaklija, Leksikon stranih reči i izraza, Beograd 1954, 944/.

²²¹⁾ Mitridat protivotrov, sredstvo protiv trovanja, lijek koji sadrži opijum i još 54 supstancije, upotrebljava se protiv najraznovrsnijih bolesti, nazvan po pontskom kralju Mitridatu/oko 120. g. pr. n. e./, koji je, da bi se sačuvao od trovanja, privikao svoje tijelo na razne vrste otrova/M. Vujaklija, o. c., 584/.

²²²⁾ Congregatio de Propaganda fide osnovana je 1622. g. sa ciljem da rukovodi radom misionara u čitavom svijetu/O tom gl. opširnije J. Radonić, Rimska kurija. . . , 27, 28/.

²²³⁾ Ovaj je bio dragoman i njega je Jahja još 1609. uzeo u Anconi /odakle je rodom/ za tumača talijanskog jezika. Tromba je uz to dobro poznavao i grčki i turski jezik, te je sa Jahjom pošao u Firenzu/V. Catualdi, o. c., 50, 512/.

²²⁴⁾ Gl. RjA II, 430.

²²⁵⁾ Delvinon, grad u Albaniji/Meyers Lexikon 3, Leipzig⁷ 1925, 409/.

²²⁶⁾ T. j. Kimariota.

ga da li ima kakav lijek protiv „Safrà²²⁷⁾ e Balgam”, vrst stomačne bolesti. Jahja mu odgovori da ima, ali mu ne može dati lijek, jer bi ga dosta promijenio i namučio. No beg mu odgovori da je on navikao trpiti i Jahja preduzme liječenje. Pretrpivši dosta pacijent je bio izliječen i time je porasla vrijednost sretnoga liječnika i njegove medicine, kako kaže naš Levaković. U vezi toga sa sviju strana stali su dolaziti bolesnici, od kojih je siromahe liječio „sultan” badava, a od bogatih je primao lijepe darove i novac. I dok je liječio ovdje tijela, vidio je kako je jednoga dana 75 kršćanskih porodica prešlo na islam, što Levaković popračuje sa neobično patetičkim riječima. Također je zapazio da Albanci slave svetkovinu nekoga Ivana „Engeoni”-a²²⁸⁾, kojega su poštovali kao sveca. Dapače su dolazili u crkvu bez razlike toliko kršćani koliko i Turci da cjelivaju relikvije ovoga njihovog sveca. Htijući doznati tko bi to bio, našao je Levaković u „Synaxaro”-u,²²⁹⁾ napisanom od nekog Metodija, dračkog nadbiskupa²³⁰⁾ prije 600 godina, na grčkom jeziku (in lingua attica), da je imenovani Ivan „Engeoni” bio knez Konjeva (Cognoua), grada u Rusiji, ne baš osobito daleko udaljenog od Kijeva (Kiouia), te da je došao u pomoć Bugarima i Tribalima,²³¹⁾ kada su ratovali protiv Grka. On zavlada predjelom (prouicia) Ovčje polje,²³²⁾ t. j. kako ga prevodi Levaković na talijanski „La Campagna delle pecore”, smještenim između Srbije i Bugarske. Zatim postade kršćanin, uzme za ženu sestru kralja Tribala i nakon izvjesnog vremena idući u lov kroz jednu šumu naiđe na križ u jednoj crkvisi, gdje je potom zbog pobožnosti često odlazio sa svojim bliskim prijateljima da se moli, posvetivši se duhovnom životu. Budući pak da nije održavao odnose kao ranije sa svojom suprugom, knjeginja, njegova žena, posumnjala je da on nema kakvu priljeznicu. Zbog toga se požali svojoj braći,

²²⁷⁾ Safrà, muka, zlo, kad čovjeku pozli. Vrst bolesti, kad se komu pozli, bolest oko srca/RjA sv. 60, 463/.

²²⁸⁾ T. j. Ivana Vladimira, zeta cara Samuila, koji je kao sv. Ivan/Šin Gjon/ čašćen i priznat od pravoslavne crkve u Albaniji napose kada su mu moći prenesene iz Krajine na Skadarskom jezeru u zasebnu crkvu sa manastirom kod Elbasana/o. 1215/, gdje mu je 1381. albanski gospodar Karlo Topija podigao na temeljima starijega novi manastir sa crkvom, a taj postoji još i danas/F. Šišić, Ljetopis popa Dukljanina, SAN, Beograd—Zagreb 1928, 124/.

²²⁹⁾ Synaxarion/ili menäon (minäo) legendi/K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Literatur, München² 1897, 181/, t. j. liturgijska knjiga istočne crkve, koja sadrži oficije svetaca/Gl. Meyers Lexikon 8, 495/, čiji se život u obliku legende uz to ovdje donša. Možda je ovaj „Synaxarion” bio baš ona velika knjiga o životu ovoga sveca, koja se je izgubila, kako to navodi zastupnik ohridskog patrijarhe Kozma, kasniji drački mitropolit. On je naime priredio lijepi i kratak sinaksar sv. Ivana Vladimira/Šin Gjona/, čiji je tekst prvi puta štampan u Veneciji 1690. godine. Isto i u t. zv. Ljetopisu popa Dukljanina stoji da se je autor toga djela služio „legendom” /Acta/ blaženoga Vladimira, napisanom iza smrti ovoga kralja, t. j. iza 1016. godine/O tom gl. F. Šišić, Ljetopis. . . , 122—126/.

No svakako pisac Ljetopisa popa Dukljanina nije poznao i upotrebio ovaj naš sumnjivi „synaxarion”, koga navodi Levaković, a koji bi imao biti po njegovom navodjenju napisan prije 600 godina, t. j. upravo u polovici 11. stoljeća.

²³⁰⁾ Ovaj pod tim imenom kao drački nadbiskup uopće nije poznat/Gl. D. Farlati—J. Coleti, Illyricum Sacrum VII, Venetiis 1817, 337—384/.

²³¹⁾ Novobizantinski naziv za Srbe/K. Jireček—J. Radonić, o. c. I, 64/.

²³²⁾ O toj oblasti ili predjelu gl. opširno S. Stanojević, Narodna Enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka III, Zagreb 1928, 171—173,

koji su Ivana iznenada napali u šumi i ubili zajedno sa njegovim drugovima. Toliko bi se u suštini znalo o svojstvu sv. „Engioni“-a piše Levaković.

Onaj pak delvinski beg dao je osam delija²³³⁾ ili brava (braui) „sultanu“ da bi ga pratili do Soluna. I tako putujući noću prešao je planine Zeranike,²³⁴⁾ Prespe²³⁵⁾ i Reke,²³⁶⁾ naseljene ratobornim albanskim narodom, i došao u Ohrid, domovinu cara Justinijana.²³⁷⁾ Otpustivši delije zadrži se u tom prekrasnom gradu i često je išao u šetnju ovim jezerom, koje sasma okružuje Ohrid. Naslađivao se je pastrmama, šaranima (carpiuni), štukama (lucci), jeguljama i drugim ribama. One su se koprcale u jezeru, koje je bilo vrlo prozirno i bistro tako da ako se je bacila unutra jedna aspra,²³⁸⁾ ona se je vidjela na dnu.²³⁹⁾ Idući zajedno sa jednom karavanom prošao je kroz „Monaster“,²⁴⁰⁾ Bitola (Bitolia), „Voderia“²⁴¹⁾ i „Veria“,²⁴²⁾ te je stigao u Solun, gdje se je zadržao nekoliko dana. Zatim se je uputio prema Pirinu (Perin) i u Novakovubrdu²⁴³⁾ je našao „Slaul“-a,²⁴⁴⁾ vojvodu, sina Flore, svoje tete (zia), sa kojim se je upoznao i doznao da su jedni njegovi stari prijatelji već umrli, a drugi da još žive. Ujedno je bio obaviješten da je njegova majka također još živa, te je pošao da ju posjeti, sišavši noću sa Pirina u Nevrokop (Negrocopo). Ondje su oboje proplakali nakon što su se iza toliko godina opet vidjeli i dugo su se razgovarali onu i slijedeću noć. Ostavivši majku u manastiru vrati se u planine. Praćen pak hrabrom mladeži vitezova i juna-

²³³⁾ Turski deli, vojnik u nekoj četi lako oružanih konjanika, kojima se četovodja zove delibaši, kao adjektiv mahnit, hrabar, turski konjanik, lako oružani vojnik, junak/RjA II, 335/.

²³⁴⁾ Nepoznat lokalitet u Albaniji.

²³⁵⁾ D. Jaranov identificira Prespu sa današnjim Resenom/Karta na Makedonija, Sofija 1933,8/, a u Rječniku JA piše da je Prijespa/Prespa/nekakvo mjesto blizu Ohrida/XI, Zagreb 1935, 934/.

²³⁶⁾ Možda mjesto Reka, općina Kruševo, srez Bitola, NRM/Imenik mesta, 374/.

²³⁷⁾ Još 4. X. 1646. Jahja, kada je predlagao Levakovića za ohridskog nadbiskupa, istakao je potrebu da se obnovi „ili primato della Giustiniana prima“/J. Radonić, Štamparije. . . , 66/. Kongregacija za Propagandu vjere prihvatila je pak vjerovanje da je Ohrid rodno mjesto Justinijana I, t. j. da je to Justiniana Prima/J. Radonić, Rimski kurija . . . , 27, 242/. Zato je i razumljivo što 22. II. 1648. papa titulira Levakovića kao nadbiskupa ohridskog „seu Primae Justinianae“/J. Radonić, Štamparije. . . 67/. Medjutim danas je sasma jasno da Ohrid nije identičan sa Justinianom Primom, a gdje je ona bila i sada se nezna točno, te se stvaraju svakojaki zaključci, jer je baš Prokopije za razne kombinacije oko ubikacije toga toponima kao izvor dosta izdašan/Vizantinski izvori za istoriju Jugoslavije I, SAN, Posebna izdanja vizantološkog instituta 3, Beograd 1955, 54, 55 i bilj. 118/.

²³⁸⁾ Naziv za turski sitni srebrni novac/Enciklopedija Jugoslavije, 1, 219/.

²³⁹⁾ KAS-Ostavština J. Luciusa—Ormar B, br. 528, str. 96a—98a.

²⁴⁰⁾ G. Elezović identificira Bitola sa Manastir, koji naziv stavlja u zagradu, kada govori o Bitoli. Inače se u turskim kronikama piše „Manastirde“, što je Elezoviću svakako Bitola/Gl. Elezović, Turski spomenici I/1, 8, bilj. 1, 9, 738/. Prof. A. Urošević piše da je drugo ime Bitola Manastir/Toli ili Toli-Manastir/, kojim su ga Turci nazivali/Enciklopedija Jugoslavije I, 587/. Medjutim u ovom tekstu Levaković odjelito navodi Manastir i Bitola.

²⁴¹⁾ To je Voden u Egejskoj Makedoniji.

²⁴²⁾ Werria/Veria, turski Karaferia/je grad na pruzi Solun—Manastir/Meyers Lexikon 12, 1294/ t. j. u Egejskoj Makedoniji.

²⁴³⁾ „Noucouobardo“ u Levakovićom tekstu u KAS-u/Ostavština J. Luciusa—Ormar B, br. 528, str. 98a/, a u onom u Catualdi-a/o. c., 472/ stoji „Noucouobardo“.

²⁴⁴⁾ Catualdi donša „Maul“/o. c., 472/.

ka²⁴⁵) išao je sad na „Monte di Dio”, sad na Vitoš²⁴⁶) ili pak Rodope, čas u Razlog²⁴⁷) i čas na Novakovobrd²⁴⁸) posjećujući one stare prijatelje, koji su ostali živi i sklapajući prijateljstva sa novim vojvodama.²⁴⁹) On im je pripovjedao o svome uzaludnom naporu, učinjenom za njihovo oslobođenje sa tolikim znojem, mukama, patnjama, opasnostima i izdacima za toliko godina. Tada je od njih čuo nove načine tiranije, pronađene od Turaka nakon što je Ibrahim²⁵⁰) počeo vladati, da se imaju plaćati dvostruki harači ili pak danci, ili „Muchiore” ili pak pomoći, te „giuua”, neka vrst nameta²⁵¹) od 4 do 8 reala²⁵²) da se plate, kada kršćani ulaze u kakav grad. Nadalje je čuo od njih za grabež djevojaka, tih žrtava odurne požude kao i za druge rabote (angarie), zbog kojih su oni natjerani da se Turcima svete i da ubijaju svakoga onoga, koji ide preko puteva planina, i to naročito onda, kada se gore obuku u zeleno, kako to kaže Levaković. I da tu nije su kadije pronašle martoloze²⁵³) (Martolossi),²⁵⁴) koji su vojnici pod kršćanskim vojvodama,²⁵⁵) da paze na tjesnace, klisure²⁵⁶) (Clissure) i ugrožene položaje, ne bi se moglo ići po ovoj zemlji. Ovi su martolozi u velikom mnoštvu raštrkani po raznim mjestima, te premda su sa njima neki Turci, oni su ipak pod kršćanskim starješinama.²⁵⁷) Naoružani su sa dobrim puškama i imaju

²⁴⁵) „... braua giouentù de Vitezi e Junazzi”. O izrazu „vitez” gl. I. Broz-Iveković, o. c. II, 722, a za onaj „junak” RjA IV, Zagreb 1892—1897, 681, 682. Inače Levakovićev tekst u Catualdi-a/o. c., 472/nema ove nazive.

²⁴⁶) Ovu planinu nema Levakovićev tekst u Catualdi-a/o. c., 472/.

²⁴⁷) Grad u Pirinskoj Makedoniji.

²⁴⁸) Levakovićev tekst u KAS-u/Ostavština J. Luciusa—Ormar B, br. 528, str. 98a/ ima „Nouakouobardo”, a onaj u Catualdi-a/o. c., 472/„Nouocouobardo”.

²⁴⁹) Dovde imaju sličan tekst i KAS/Ostavština... —Ormar B, br. 528, str. 98a/i V. Catualdi/o. c., 472/.

²⁵⁰) Sultan od 1640. do 1648. godine/V. Catualdi, o. c., 289/. Za njegovog sina se je o. 1645. g. stao izdavati jedan zapadnjački pustolov obučen kao dominikanac i zato je bio poznat u Evropi kao „Padre Ottomano”. Ovoga su pustolova evropski historijski pisci pretvorili u turskog princa i čak je Ottaviano Bulgarini sastavio njegova „Vita del P. M. E. Domenico di S. Tomaso detto primo Sultan Osman Ottomano figlio d'Ibraim Imp. dei Turchi” u 10 knjiga/J. von Hammer, o. c., III, Pesth² 1835, 258/.

²⁵¹) O plaćanju poreza gl. Historija naroda Jugoslavije II, 29—35. Inače izrazi „Muchiore” i „giuua”, koji označuju vrst poreza, su nepoznati.

²⁵²) Španjolski srebrni novac /Meyers Lexikon 9, 1648/.

²⁵³) Martolozi su pripadali boračkoj vojsci, veći dio plaćeničkoj, a manji je imao slobodne baštine. Kao plaćeničke čete u tvrdjavama služiti su i martolozi, vojnički red u XVI. popunjen većinom kršćanima. Služili su i kao graničarska vojska i šajkaši na Dunavu i njegovin pritocima /Gl. Historija naroda Jugoslavije II, 27, 28/. Značenje im je vojnik pješak u turskoj vojsci ili uopće hajduk /Rj A VI, Zagreb 1904—1910, 491/.

²⁵⁴) Dovde ima samo KAS /Ostavština J. Luciusa—Ormar B, br. 528, str. 99/.

²⁵⁵) O tom gl. tumačenje u Historija naroda Jugoslavije II, 28.

²⁵⁶) Klisura od grč. κλεισούρα, grad, tvrdjava ili uopće zatvoreno mjesto, klanac, ždrijelo /RJA V, 81/. Rimljani su uveli ime claustra ili clausura, koje su provincijalci promijenili u klisura. Riječ klisura u 6. stoljeću je Bizantincima sasma obična i nju su prihvatili doseljeni Slaveni. Turci zovu klanac derbend ili boghaz /K. Jireček, Vojna cesta od Beograda za Carigrad i balkanski klanci, Zbornik Konstantina Jirečeka I, SAN, Posebna izdanja CCCXXVI, Beograd 1959, 169/. Na teško prolaznim planinskim putevima i klancima o sigurnost putova i prijelaza putnika i vojske brinule su se derbendžije, koje se imale neke povlastice u plaćanju poreza i davanju feudalnih podavanja, a za svoju službu bile su oslobođene nameta i tlake /Historija naroda Jugoslavije II, 28/.

²⁵⁷) Gl. o tom Historija naroda Jugoslavije II, 28.

pravo da hvataju i ubijaju zločince. „Sultan” je uspio da se upozna sa „Martolosbasci”²⁵⁸) t. j. sa starješinama navedenih martoloza i da bi se mogao kretati sigurno i bez da pobuđuje sumnju obukao se je u bugarskog svećenika²⁵⁹) sa svojom „Clascianico”²⁶⁰) i opancima (Opanzi) ili „scarpe di corda”, kako to prevodi Levaković na talijanski. Vodeći pak sa sobom mazgića (un muletto) i dječaka, koji ga je služio, a uzevši još i svoje kutije sa lijekovima i molitvenim predmetima, donesenim iz Rima, sišao je u ravnice i išao od mjesta do mjesta, gdje mu se je reklo da se nalaze martolozi, nazivajući se pop Mitro, vrač (Mitro Vraçs)²⁶¹), t. j. „Pre Demetrio Medico”, kako to piše Levaković. Tom prilikom je širo glas da liječi zbog milosrđa, te bi otsjedao u kući siromaha i tada bi popovima (Preti) i vojvodama poklanjao Bogorodičine sličice (alli figliolini delle Madonine), a vrlo bistrim svećenicima knjižice P. Rudinea, štampane na grčkom narodnom jeziku od S. Kongregacije de Propaganda fide, koje su im bile vrlo mile i izgledale kao blago, palo sa neba, kako to patetički piše Levaković. Raspravljao je o duhovnim stvarima, o vječnom životu, o božjim zapovjedima, paklu i kršćanskoj nauci, darivajući primjerke takvog sadržaja djeci, koja su znala čitati i opominjući da ih čitaju sa pažnjom radi sebe i drugih. Nije uzimao ni od koga ništa za sebe nego samo ono malo što je jeo on, njegov dječak i mazgić, a pošto nije htio novaca, dobio je ime da je on svećenik Beszrebrenić (Bezrebrenich), t. j. koji liječi bez para (il Danaro), kako su to nekoć radili slavni sveci Kuzma i Damjan nadodaje Levaković. Često puta je čuo Jahja da između sebe govori stanovništvo (i popoli): „Tako mi Boga sfet yes tay Pop”, t. j. „Si Dio mi guardi, questo Prete è un'Santo”, kako to prevodi na talijanski Levaković, te se je sa jedne strane u svome srcu „sultan” potsmjehivao naivnosti naroda, a sa druge strane je bio zbunjen izvjesnim izljevima toga istoga naroda prema Bogu, što je ukazivalo da bi se sa lakoćom moglo predočiti ove duše, ako bi tamo pošli nesebični redovnici, koji bi poznavali njihov jezik i običaje piše Levaković. Zatim nadopisuje isti Levaković kako je žalosno da se narod tako poslušan i toliko postojan u Kristovom zakonu ostavlja ovako potonuo u neukosti pod jarmom bezbožnih Muhamedanaca. Često je puta Jahja sftao „Vuhui”²⁶²) ili razbojnike (assassini), kojima je čim su mu došli ususret odmah pružio križić (una Crocetta) sa Blagoslovljenjem (con il Blagoslovenie) t. j. „Benedittione”, kako to prikazuje Levaković. Kada su mu oni htjeli dati aspre, nije ih htio uzeti govoreći da se je zavjetovao da ide kao hodočasnik i da liječi za ljubav božju. Da ne bi bio povrijeđen prolazeći klisure, gdje je znao da su bili razbojnici (ladri), stao bi pjevati na slavenskom (in Slavo) Blažen muž (Blaxen mux), Beatus vir ili Dostojna si Bogorodice (Dostojna si Bogorodiceze), Digna es Deigenetrix

²⁵⁸) „Martolosbasci” /KAS—Ostavština...—Ormar B, br. 528, str. 99/, a Levakovićev tekst u Catualdi—a /o.c., 473/ ima „Martolossibasià”. Inače G. Elezović ne pozna ovo zvanje.

²⁵⁹) Dovde ima uz KAS /Ostavština...—Ormar B, br. 528, str. 99/ i Catualdi/.c., 472/, kod kojega je nešto izmiješan Levakovićev tekst.

²⁶⁰) Klačanik, neko odijelo /Gl. RJA V, 41/.

²⁶¹) Interesantno je da se iznad Melnika nalazi mjesto sv. Vrač.

²⁶²) T.J. hajduke /o njima gl. opširno R. Samardžić, Hajduci, Enciklopedija Jugoslavije 3, 652—654/.

i činio metanije ničice (facendo Metanije in terra)²⁶³) na grčkom, te je prolazio sigurno. Kada su ga ovi pitali da li je grijeh ubijati Turke, on im je odgovarao neka ih ubijaju kolikogod mogu a nije im objasnio da li je to grijeh ili nije. Prolazeći blizu Kratova bio je uhvaćen od „srpskih razbojnika” (Assassini Serbli) i doveden harambaši²⁶⁴) (dal Harambasci) na jedan brijeg, gdje je bilo 86 vojnika, dobro discipliniranih. Kada je zapitan što je činio i zašto ide preko ovih planina, odgovorio je da je bugarski svećenik (Prete Bulgaro) i da putuje liječeći za ljubav božju. Tada ga je zamolio ovaj harambaša, koji se je zvao Đorđe (Giorgio), da mu učini ljubav te da pođe u pohode na drugu klisuru kod njegovog kuma (Compare), koji je bio njegov glavni neprijatelj i da nastoji da ih izmiri. „Sultan” je pošao onamo i pronašao ga. Taj čovjek je bio strašan po izgledu, velik i vrlo snažan, kakvoga je rijetko u svome životu vidio Jahja. Imao je 160 Srba (Serbliani) dobro discipliniranih. I dok je počeo pregovarati u miru, najedanput je došao onaj vojvoda Đorđe, koji je poslao „sultana” da moli za izmirenje Magarliju (Magarlia), koji je takav nadimak imao, što znači magarčina (Asinario). Đorđe je vikao već iz daljine: pomirimo se, molim Te za ljubav božju, kako Te je nagovarao ovaj sveti pop (Popo), te je kleknuo na zemlju, držeći u ruci svoju bradu. Čim je ovo čuo Magarlija, sav bijesan uputi se prema Đorđu, a ovaj bježeći govorio je: Prosti mi kume (Prosti mi kume, Perdonatemi Compare). Najposlije, budući da je Đorđe dio i suviše hitar, Magarlija ga nije mogao dostići. Ali je zato iz daljine bacio sjekiru i pogodio ga u jednu nogu, zbog čega je Đorđe pao na zemlju naslonivši se na svoje koplje. Kada je do njega stigao Magarlija htjede da mu odrubi glavu, Đorđe mu zabode koplje u trbuh, te su tako ranjeni obojica. Tada su ovamo došli vojnici i oni uzeše svaki svoga ranjenoga vojvodu. Nato Đorđe ponovno pošalje „sultana” da Magarliju moli za oprostjenje i mir. Jahja je našao Magarliju kako si sam sašiva svoj trbuh. I dok je sa njime pregovarao o miru, ovaj je zviždio i tresući glavom se smijao i na kraju je rekao: Vi mi želite dobro, ali ja Vas neću poslušati, te je malo zatim umro a da se nije pomirio sa svojim kumom. Zatim su se ujedinili svi vojnici od jednoga i drugoga starješine, te izabrali za svoga vojvodu Đorđa, koga je liječio i izliječio „sultan” sa mekotom kruha (la mollica del pane), umočenog u crveno vino i stavljenog u samu ranu, te sa travom, zvanom konjski rep (la coda di cauallo). Nakon što je ozdravio, Đorđe je pošao da nagradi Jahju i uništi cijelo tursko selo, koje se je drsko ponijelo, kada je tuda svećenik Mitar (Prete Mitro) prolazio, te poubija ondje sve. Tada se je „sultan” pokazao vrlo oštroman. Kada su ga vojnici molili da blagoslovi vodu, on se nije htio šaliti sa Bogom, kako piše Levaković, te se je izvinio da to ne može učiniti, jer ga je vladika ili episkop (vescouo) suspendirao. Naime on je uzeo drugu ženu, kada mu je prva umrla, i zato je bio raspop, koji nije mogao vršiti svećeničku službu. S ovim odgovorom ti vojnici su se zadovoljili. „Sultan” se je sa Đorđem uvelike prijateljio i hrabrio ga je da će brzo biti oslobođeni od turskoga ropstva.

²⁶³) To se je zvalo na grčkom βάλλειν μέτανοιαν, a srpski u tipicima metanija. Naime ničice se je padalo na zemlju u tri navrata: prvo koljena, na ruke i konačno se čelom dodirivalo tlo /K. Jireček—J. Radonić, o.c. II, 272, bilj. 98/.

²⁶⁴) T.j. hajdučki poglavica /Gl. opširno RJA III, 570, 571/.

Đorđe je bio visoka stasa, suhonjav, okretan i vrlo bistra glava. Govorio je turski, bugarski i grčki. Skakao je iznad dva konja, postavljena u red, prelazeći sa jedne strane na drugu. Jahja se je kod njega zadržavao nekoliko nedelja i jednoga dana idući sa njim u jedno veliko selo (villa grossa) namjerili su se kako se upravo seljaci spremaju da spale vampira (un Vapir). Levaković piše da Turci i Srbi zovu vampir, dok Grci „βρουκόλακας,” o kome govori i sv. Bazilije. Bosanci kažu „Cudlak”, Bugari „Tenac”, a Hrvati Vukodlak.²⁶⁵) Ako se ne varam, nadodaje Levaković, Talijani ih nazivaju „Lupi manari”. Ovi su vukodlaci osuđeni na pakao, od kojih su mnogi u razna vremena zapaženi i vidjeni u prekomorskim krajevima, tvrdi Levaković. Historija ovih vukodlaka sastoji se po Levakoviću u ovome. Kada netko umre, najčešće se sahranjuje u ravninama. Poslije sahrane čuje se buka u kućama njegovih rođaka a zemljom se pronosi glas: Pronašle su se mrtve osobe, naprasno preminule i to za vrijeme spavanja u noći. Pronašla su se pokvarena i urečena stvorenja. Uz ove znakove pronese se glas da u zemlji leži vampir ili „tenac” (il Vapir overo Tenac) i da bi ga se pronašlo, skupi se čitav svijet, koji uhvati crnoga pastuha i odvodi ga skorašnjim grobovima. Konj pak slijedi one, koji ga vode, te prelazi preko grobova bez ikakve kretnje. Ali kada stigne do groba onoga prokletnika (ne tražim sada, kaže Levaković, uzrok, pišem čistu činjenicu) odmah konj zahrže, udari sa nogom po zemlji i uzvitla prašinu. Ovdje se zaustave i otkriju mrtvac, stojeći naokolo sve veliko i malo i držeći u ruci lisnatu grančicu-hvoju (una prasca) ispred lica, jer kažu da vampir pretvoren u muhu izlazi iz tijela mrtvaca i koga takne u obraz ova muha taj će iza smrti postati također vampir. Zapalivši veliku vatru bacili su u nju onoga mrtvaca i spališe ga, te tako prestade zlo i glasovi se više nijesu čuli. Drugi prije nego li su lješinu spalili, proboli su je sa kolcem od bijele drače (un palo della spina bianca) i odatle izlazi i mnoštvo krvi i strašan glas kao rikanje ranjenog vola. Mogao bi, piše Levaković, navesti mnogo slučajeva, što sam vidio ili čuo. Napose, kada je učio u Varaždinu 1614. godine, slučajno je pronađen jedan vampir, koji je sahranjen prije mnogo godina. Kada je stavljen u grob, bio je bez brade, a kada je otkopan, imao je bradu sve do pasa, što je izazvalo čuđenje sviju onih, koji su vidjeli kako ga se sahranjuje. Nalazio se je u drvenom kovčegu, kako se običavaju sahranjivati svi mrtvaci u Hrvatskoj i Slavoniji, a bio je čitav i crven u licu. Drugi slučaj se je dogodio u franjevačkom samostanu u Bosni, gdje je jedan redovnik zaspao ispred crkvenih vratiju. Tada je tu došao vukodlak ili vampir, koji je na njega navalio i borio se sa njime dugo i sve dotle, dok se nije čuo glas franjevaca, koji su dotrčali i našli siromašnoga fratra svega krvavog i uništenog. Tada je ono tijelo dignuto i spaljeno. Dovoljno je ovo onima, koji bi htjeli znati istinu, kaže dalje Levaković, jer ima ljudi, koji samo ono što vide vjeruju; on pak ne nastoji da ih ubjeđuje. Njemu se čini zgodno da ovdje umetne i onaj kuriozitet, kako se priča o Nereidama, nađenim u ušću Dunava, sa istom onom slobodom, sa kojom Sveti Jeronim

²⁶⁵) Zadarski ljetopisac Pavao Pávlović priča potanko o vukodlaku, koji se je 1403. godine pojavio na otoku Pašmanu /Vj. Klaić, Povjest Hrvata II/1, Zagreb 1900, 312/. Inače o vjerovanju u vukodlake, vampire ili tence gl. kod B. Drobñjaković, Etnologija naroda Jugoslavije I, Beograd 1960 /Univerzitet u Beogradu/, 253—254.

priča slučaj satira u životu sv. Antonija, i sa kojom je pisao toliko puta Plutarh u životu slavnih ljudi, i Kvint Kurcije u Životu Aleksandra Velikoga. Levaković je svijestan da ova stvar nije ona, koja pripada pothvatu Jahje. Ali on zna ujedno da je Bog, koji je namijenio „sultanu“ carstvo, ne bez razloga učinio da Jahja još vidi i ovaj slučaj. Oni, koji se ovome smiju i drže da je to izmišljotina, želio bi Levaković da ga pouče što su more (zlodusi) i vampiri i želio bi ujedno da mu objasne, što su vukodlaci (Lupi manari). Našavši se Jahja sa već navedenom vojvodom na mjestu, gdje je bio spaljen vampir, u vezi toga nastao je razgovor o strahu, koji drži ljude, jer se nekoliko dana nitko ne usuđuje da prođe pored groba, odakle je ovaj iskopan. Dok se je o tome govorilo, jedan hrabri mladić rekao je vojvodi da on ne haje za vampira i da će poći one iste noći da spava u onom grobu, odakle je vampir bio uklonjen. Da će ovo učiniti okladio se je za „una ferezia“²⁶⁶⁾. Zatim je dobri Vukan,²⁶⁷⁾ kako je bilo ime mladiću, izjeo koprive, kuhane u čorbi sa malo soli, i pogaču (pogacia), zbog održavanje korizmenog posta adventa, na koji su pazili Bugari, te se je zaputio da prenoći u onom grobu, gdje ga je rano ujutro našao vojvoda zamotanog u svoje „apance“²⁶⁸⁾ da još spava i digne ga. Na to ovaj skoči veseo i „sultan“ mu dade piti iz zdjelice rakiju (d'acqua di uita).²⁶⁹⁾

Tako je dovršio Jahja obilazak među martolozima, sa kojima se je družio od početka septembra pa skoro sve do Božića²⁷⁰⁾, i prokrstaro pljačkajući Xanti,²⁷¹⁾ Pešteru (Pestera),²⁷²⁾ Engiomurgina,²⁷³⁾ Filipe,²⁷⁴⁾ Drama,²⁷⁵⁾ Caualla,²⁷⁶⁾ Amfipoli,²⁷⁷⁾ Zichne,²⁷⁸⁾ Seras,²⁷⁹⁾ Ezoua,²⁸⁰⁾ Mocragna,²⁸¹⁾

²⁶⁶⁾ Feredža, tur. feragé, gornja haljina u Turkinja; gdje gdje znači: kabanicu ili haljinu uopće /RJA III, 49/.

²⁶⁷⁾ U prepisu teksta, koji se nalazi u Arhivu Jug. Akademije, stoji krivo napisano „Valcano“, dok u Levakovićevom tekstu u KAS—u piše jasno „Vukan“.

²⁶⁸⁾ Neka vrst odječe.

²⁶⁹⁾ KAS—Ostavština J. Luciusa—Ormar B, br. 528, str. 99—102.

²⁷⁰⁾ Samo ovaj pasus ima uz KAS /Ostavština.../, str. 102/ i Levakovićev tekst u Catualdi-a/o.c., 473/.

²⁷¹⁾ Grad u Traciji na pruži Dedeagač—Solun /gl. Meyers Lexikon 12, 1633/.

²⁷²⁾ T.j. Peščera, mjesto u današnjoj Bugarskoj.

²⁷³⁾ Valjda Gumuldščina /grčki Komotini/, grad nedaleko Egejskog mora, na pruži Istambul—Solun/Meyers Lexikon 5, 807/.

²⁷⁴⁾ T.j. Philippi /grčki Philippoi/, grad na granici Trakije /Meyers Lexikon 9, 780/.

²⁷⁵⁾ Grad u Egejskoj Makedoniji na pruži Solun—Dedeagač /Meyers Lexikon 3, 972/.

²⁷⁶⁾ Kavala, grad u Zapadnoj Traciji na obali Egejskog mora, nasuprot otoku Tasosu /Meyers Lexikon 6, 1171/.

²⁷⁷⁾ Amphipolis, nekoć grad u istočnim dijelu Egejske Makedonije na rijeci Strumi. Njegovi ostaci su sačuvani kod Neohori-a /Meyers Lexikon 1, 509/.

²⁷⁸⁾ T.j. Nea Zihna /Ziljanovo/, mjesto u Egejskoj Makedoniji.

²⁷⁹⁾ T.j. Seres /Sirrhai/, grad u Egejskoj Makedoniji /Meyers Lexikon 11, Leipzig' 1929, 147/.

²⁸⁰⁾ Možda Ezi-ova-Neroplanana.

²⁸¹⁾ Možda lokalitet Mokra /Mukroš/ iznad Drame ili Mokreni—Variko.

Strebernik,²⁸²) Redina,²⁸³) Galaticza,²⁸⁴) Socho,²⁸⁵) Stefagna,²⁸⁶) Negritta,²⁸⁷) Rupel,²⁸⁸) Valauista,²⁸⁹) Polianina,²⁹⁰) Petra,²⁹¹) Vodona,²⁹²) Bitola, Stibagno,²⁹³) Zegligouo,²⁹⁴) Oucepoglie, Scopia, Peki,²⁹⁵) Jacouizza,²⁹⁶) Bucitir,²⁹⁷) Mitrouizza,²⁹⁸) Cacianik,²⁹⁹) Bristina,³⁰⁰) Janouo,³⁰¹) Nouobardo, Nissa,³⁰²) Tiquese,³⁰³) Strumizza,³⁰⁴) Duknizza,³⁰⁵) Sirbenouo, Rauanizza,³⁰⁶) Nouoselo,³⁰⁷) Piauizza, Negrita, Katraina, Cosciara,³⁰⁸) Izuor,³⁰⁹) Stelar, Gumat, Cosizza,³¹⁰) Zlatnaouoda, Rasenizza, Sosna, Xutauoda, Suhacoza, Staroto, Gerano, Golemareca,³¹¹) Mariscizza i Zaboklizza.

Približavao se je Božić i počela je vrlo ljuta zima, toliko velika da se je jedne noći smrztio Dunav.³¹²) Zbog toga se je „sultan” vratio u Pirin³¹³) (Perin)³¹⁴), te je namjeravao da prezimi u metohiji kaludera, preko čijeg imena je prešao Levaković, kako izričito naglašuje, zbog pravoga razloga. Ondje³¹⁵) su došli sinovi već imenovane Flore, njegove tetke (zia), sa kojima

²⁸²) Možda Srebreni—Asprogija.

²⁸³) Možda Retini—Riakion.

²⁸⁴) Možda Galatia—Corb ili pak Galatas—Kadinovo.

²⁸⁵) T. j. Sokhos /Suh/ kraj jezera Mavrova u Egejskoj Makedoniji.

²⁸⁶) T. j. Stefanija /Lefkoohori/ ispod Kukuša u Egejskoj Makedoniji.

²⁸⁷) T. j. Nigrita, mjesto iznad Suhog.

²⁸⁸) Rupel /Klidi/, mjesto blizu Petriča u Pirinskoj Makedoniji.

²⁸⁹) T. j. Valovišta /Sidrokastron, Demir—Hisar/, grad na Krušovičkoj rijeci, a iznad Seresa u Egejskoj Makedoniji.

²⁹⁰) Možda Poljani—Polikarpi ili po mišljenju prof. Lj. Lapea Poljana /vjerovatno

Dojran/.

²⁹¹) Možda Petrias—Kamenik.

²⁹²) T. j. Voden /Vodena, Edessa/ u Egejskoj Makedoniji /Meyers Lexikon 12, 1507/.

²⁹³) Možda Sibagno, po Jaranovu današnji Čustendil /D. Jaranov, o. c., 9/.

²⁹⁴) T. j. Žegligovo, predio oko Kumanova /o tom detaljno gl. St. Stanojević, Narodna Enciklopedija... I (ćir.), 730/.

²⁹⁵) U prepisu teksta u AJA krivo piše „Petci”, t. j. Peć.

²⁹⁶) U istom tom prepisu krivo stoji „Jaccouirza”. Jakovica je lokalitet u Ivanjgradskom srezu u Crnoj Gori /Imenik mesta..., 207/.

²⁹⁷) T. j. Vučitrn, srez Kos. Mitrovica /NRS/.

²⁹⁸) T. j. Kosovska Mitrovica.

²⁹⁹) T. j. Kačanik, srez Priština.

³⁰⁰) Priština.

³⁰¹) T. j. Janjevo, srez Priština.

³⁰²) Niš.

³⁰³) T. j. Tikveš (NRM).

³⁰⁴) Strumica.

³⁰⁵) Možda Dupnica u Pirinskoj Makedoniji.

³⁰⁶) Mjesto u srezu Kraljevo /Imenik..., 371/.

³⁰⁷) Novoselo, srez Kraljevo /Imenik..., 309/.

³⁰⁸) Košara, srez Peć /Imenik..., 237/.

³⁰⁹) Izvor. Ovakvih se više istoimenih lokaliteta nalazi i u Srbiji i u Makedoniji /Imenik..., 205/.

³¹⁰) Kozica, lokalitet u okolici Kičeva /Imenik..., 240/.

³¹¹) Ima Golema Rečica, općina Tetovo /Imenik..., 169/.

³¹²) KAS—Ostavština J. Luciusa—Ormar M, br. 528, str. 102, 102a.

³¹³) KAS—Ostavština..., 102a; V. Catualdi, o. c., 473.

³¹⁴) Levakovićev tekst u Catualdia /o. c., 473/ ima „Cerca”, što Catualdi stavlja u zagradu kao „/Perizza?/”, a na str. 256 piše „Perim”. Levakovićev tekst pak u KAS-u ima „Perin” /str. 102a/ i to je dakle Pirin.

³¹⁵) Ovaj tekst, uglavnom isti, ima opet i Catualdi /o. c., 473/.

se je zabavljao čitajući Leontija Antiohijskog, vrlo starog pisca, Sinesija Carigradskog, Gabrijela Smirneo-a, Petra Buchali-a³¹⁶) Solunskoga (Tessalonicense) i nekih drugih rukopisa, koje je kupio za 1000 aspri u jednom takvom redovničkom (kaluderskom) manastiru. Kada je prošla zima, čuo je da Turci kane ići protiv Maltežana, o čemu je slušao više puta od vojvoda, koji su došli da ga potraže. No on u to nije vjerovao sve dok nije ovamo došao bugarski pop iz Carigrada. Od njega je čuo da su Maltežani zarobili sultaniju i veliko blago, koje je jedan eunuh nosio u Meku, te da je zbog toga sultan (il gran Turco)³¹⁵) okupio galiije i naredio da se svi pripreme za rat. Poslije mu je jedan drugi vojvoda doveo 4 kapidžije³¹⁷) — izaslanike,³¹⁸) od kojih je razabrao bolje planove Turaka. Vojvode su ove kapidžije bacili u neku provaliju. Dan za danom³¹⁹) dolazili su mnogi mladi vojvode, koji su znali za ugovore, koje je „sultan“ sklopio sa njihovim očevima, te su sa njime obnavljali prijateljstvo i one iste ugovore svojih otaca. Dapače je stigao i nastariji sin Flore, njegove tetke, sa viješću da je „sultanova“ majka, nazvana kao kaluderica Elizabeta, umrla 14. III. 1645.³²⁰) u dobi od 82 godine,³²¹) živeći kao monahinja 50 godina. Naime toliko je godina prošlo od njezina bijega³¹⁹) kaže Levaković pod naslovom „Ide za Carigrad, ali radi beglerbega Grčke se vraća u Solun“³²²) (Va per Constantinopoli, e per causa di Beglerbei della Grecia ritorna in Tessalonica). Levaković još opisuje kako se je Jahja, pošto se posavjetovao s onim vojvodama, odlučio da pođe u Carigrad da se lično obavijesti o namjerama onoga tirana (t. j. sultana) i obukavši se u spahiju sa dobrim konjem i slugom stigao je u „Vasilachi“³²³) pod imenom „Deli“³²⁴) Peruana³²⁵) i posvuda kudagod je prolazio smatran je za

³¹⁶) Levaković u izdanju *Catualdia /o.c., 473/* piše: *Ruscali*.

³¹⁷) *Ouapigij /Turs./*, vratar /RJA IV, 843/.

³¹⁸) Levaković u izdanju *Catualdia /o.c., 473/*: „*Capiggi ligati*“, a Levakovićev tekst u KAS-u /str. 102a/ ima „*capigi Legati*“.

³¹⁹) Ovo isto ima i u *Catualdiu /o.c., 473/*.

³²⁰) Prvo je bilo u tekstu napisano: 1646, a onda je onaj zadnji broj 6 pretvoren u 5/Gl. KAS—Ostavština J. Luciusa—Ormar B, br. 528, str. 102a/.

³²¹) Levaković u izdanju *Catualdia /o.c., 473/*: 72. *Catualdi* pak uz ove godine stavlja „?“ i kaže da se to ne slaže, jer bi Jahjina majka morala imati 69, a ne 72 godine. Medjutim mi imamo naznačene čak 82 godine, a te bi godine ova kaludjerica imala istom 1658., a ne čak ni 1646. godine, kada je Levaković pisao ovaj svoj spis. Još nešto. U Levakovićevom tekstu u KAS-u /str. 112a/ stoji iza 82 godine prekrizen tekst, koji donosimo u prevodu i on glasi: „...kako piše sultan /t.j. da je imala 82 godine Jahjina majka/, ali ja /t.j. Levaković/ sam pronašao da je imala po svoj prilici 80 godina“. Po izjavi pak samoga Jahje, koji je preslušavan na vojvodskom dvoru u Firenzi 20.IV.1609., njegova je majka tada imala oko 42 godine /K. Horvat, *Nekoliko...*, XV, 181/, što bi značilo da je 1645. bila stara 78 ili 79 godina!

³²²) Da je onamo pošao, to nam potvrđuje i dosta konfuzno pismo Marka Turkomorora, službenika „sultana Jahje“, iz Kratova od 20.X.1645 godine. U istom tom listu ovaj upozorava papu na turske ratne priprave i opasnost za sam Rim /Arhiv de Propagande Fide—Graecia t. 3, ad 1648—288, str. 542, 542-a — copia discifrata, Kratovo 20.X.1645/.

³²³) Možda: *Vasiliast*—Zagoričani ili pak *Vasiludi*—Leveni.

³²⁴) *Deli* znači hrabar, neustrašiv, a pridijeva se obično muškim imenima /RJA II, 334/.

³²⁵) Prvan, lično muško ime /RJA sv. 53, Zagreb 1952, 540/.

kesedžiju³²⁶⁾ (per Kesegia).³²⁷⁾ Sa ovim se završava Luciusov prepis ovoga Levakovičeva rukopisa. Po Marešu i Catualdiju „sultan” je stigao u junu 1645. u Carigrad, gdje je ostao do 25. X. iste godine. Odavle je otišao opet u Poljsku (u Krakov), a onda preko Beča je došao u Murau (Štajerska) na posjed onoga grofa Schwarzenberga (decembar 1645), sa kojim je razgovarao glede turskih ratnih priprema pod imenom „knez Crne Gore” (il Conte di Montenegro),³²⁸⁾ obećavajući mu po starom običaju sa svoje strane vojnike. U januaru 1646.³²⁹⁾ odavle je oputovao Jahja u Italiju,³³⁰⁾ gdje pokušava preko svoga prijatelja dra Pierucci-a da stupi u vezu sa mletačkom republikom, koja je o njemu i njegovoj dotadašnjoj, djelatnosti raspravljala u svome vijeću u martu 1646. godine. Tom prilikom je izvješteno da se on naziva „Conte Alessandro di Montenegro”, da se smatra sinom sultana, da je proputovao mnoge krajeve svijeta, da zna mnogo jezika i da je vrlo dobro upućen u turske poslove.³³¹⁾

7.

Boraveći u Italiji Jahja je 4. X. 1646. uputio iz mjesta Jesi (grada u pokrajini Anconi) pismo Propagandi fide nazivajući se „sultan Jachia, principe cattolico casa Ottomana legittimo successore dell' Impero Orientale de Turchi, servo di Giesu Christo e figlio humilissimo della S. Sede apostolica e del Santissimo Padre Papa Innocentio”. U njemu je naveo kako se već 50 godina potuca po svijetu uz hiljadu opasnosti, te da sada neće govoriti o svome pothvatu nego o tome što je 1644. godine vidio u Albaniji, kako su brojne kršćanske porodice prelazile na islam. Prolazeći pak albanska brda za Zaranicu, Prespu i Reku (Reca) našao je mnoga sela, nastanjena Klementima, Pulatima³³²⁾ i Dukadjinima, da su bez svećenika, a da samo rijetko ovamo ponekad dođe franjevac. Zatim opisuje koliko je u drugim mjestima prešlo na islam katolika (Ridna superiore, et inferiore, Serochi, Reci, Gibai, Dibra superiore et inferiore, Valle di Valca, li 3/m discosta da Ochrida, Basto due millia distante dalla sudetta citta). Svi ovi imaju samo 2 stara svećenika i slabo pismena. Još očajnije stanje iznaša Jahja u drugim mjestima (Xanti, Pestera, Giomurgina, Filippe, Drama, Cavalla, Amfipoli, Zichova, Seras, Esosia(?), Mocragna, Strabernik, Redina, Galatizza, Socho,

³²⁶⁾ Kešedžija, turski hajduk na konju. Od turskog kasigi, kradikesa /Gl. opširnije RJA IV, 939/.

³²⁷⁾ KAS—Ostavština J. Luciusa—Ormar B. br. 528.

³²⁸⁾ I sam papa Inocent X pišući Jahji 25.II.1646. titulira ga sa „Alexandro co. Montis Nigri“ /V. Catualdi, o. c., 570/.

³²⁹⁾ F. Mareš, o. c., 295, 296; V. Catualdi o. c., 258—260.

³³⁰⁾ Levaković motivira, kako se to to vidi iz njegovog teksta u Catualdia /o. c., 476/, zašto se je „sultan” vratio u Italiju i kako je dr. Mihael Pierucci, koji je bio upućen u njegove planove i bio njegov opunomoćenik, predložio mletačkoj republici pogodnu priliku u pogledu Jahjinog poduzeća. Na to je senat naredio da mu se piše da će biti primljen i lijepo pogošćen u Veneciji, kamo je „sultan” nepoznat stigao. Sa time završava Levaković svoj spis po Catualdiu.

³³¹⁾ V. Catualdi, o. c., 260, 261, 540, 541.

³³²⁾ Pulati, albansko pleme i njegova je zemlja bila u planinama između Prizrena, Zete i Skadra /RJA sv. 53, 643/.

Stefagna, Negritta, Valauista, Polianina, Petra, Vodena, Bitolia, Stibagna, Xegligouo, Cucepoglie, Scopia, Pechi, Jacovizza, Novobardo, Nise, Tiquese, Strumizza, Dubnizza, Sirbenouo, Rauuizza, Nouselo, Piauizza, Negrissa, Catraina, Cosciara, Izuor, Stelar, Gumet, Cosizze, Zlatnauoda, Koseuizza, Sosna, Xutauoda, Suhacoza, Starotto, Cerano, Golemareca, Marisizza, Zaboklizza i t. d.), što je i u drugom svome pismu potanko već opisao. Jahja je sada samo u dilemi. Naime on nezna da li treba ove stanovnike zvati nekatolicima ili kršćanima, jer su većina osim nekih staraca nekršćeni i nemaju ni svećenika ni franjevca, te samo neki ponekad idu u Sofiju ili u Novobrdo, gdje su svećenici, na misu ili ispovijed. Inače svi vjeruju i priznaju članke katoličke vjere, jer je on sam dječake ispitivao kršćanski nauk, preveden na „ilirski“ (lingua illirica) od fra Rafaela Levakovića (P. Fra Raffaele Croato), koji ga je i štampao ćirilicom (con carattere serviano). Kada im je čitao iz njega, sakupile su se ne samo žene nego i ljudi i slušali ga sa sklopljenim rukama, kako priča Jahja, koji nadodaje da su ove duše (anime) raštrkane od medja Albanije do Moreje, od Soluna do Sofije, po Makedoniji i Traciji i po staroj Dardaniji, i svi govore slavenski (la lingua slava), osjećajući se većinom bugarske narodnosti (della natione Bulgara), naroda hrabrog i srčanog. Tu su mnoge kuće napustile latinski obred (il rito latino) i prešle na grčki, jer nemaju svećenike. Zbog toga se je Jahja žalio solunskom arhi-episkopu, te ujedno ohridskom i dramskom. Oni su mu odgovorili da i u Albaniji mnogi pravoslavni (del rito greco) su bili prešli na latinski obred (al rito latino) i obratno, jer crkva je slobodna i otvorena svima. Opisujući sve to predlaže Propagandi da je potrebno da se obnovi primat Justinianae primae i da se ondje postavi nadbiskupa,³³³ koji će biti redovnik, učen, dobra i života, Slaven (della lingua Slava), upućen u crkvene sabore i vješt obredu i ceremonijama „grčkim“. Ovome treba podvrgnuti sve pokrajine i crkve upravo onako kao što je bilo to u vrijeme cara Justinijana i još iza toga. On treba da ima stalno sjedište kao i svi drugi biskupi i nadbiskupi. Sa sobom mora povesti barem 10 pametnih svećenika, koji ne će imati drugi cilj nego li spas duša. U vezi toga mogla bi im se doznačiti neka godišnja plata uz zabranu da oni i nadbiskup ne smiju uzimati novac od onih katolika na ikakav račun (t. j. tu misli kako to čine „Grci“, i neki katolici, koji uzimaju toliko po glavi i po kući) nego neka se zadovolje hranom. Nadbiskupu će biti dovoljno godišnje 400 skuda, koje neka mu se predaju potajno i neka ga se obaveže da posjećuje ne samo svoju dijecezu nego i još druge, jer on zna da su ondje biskupi opskrbljeni, koji imaju sjedište, ali ne nastoje da vrše ono na što su se obavezali, a mnogi slabo upućeni u stvari prave pogreške. Zato neka taj nadbiskup ponese sa sobom veći broj medaljica svetaca, kru-

³³³) Još 1578. g. neki anonim je iznio kardinalu S. Severina kako sela u Makedoniji, u kojima su kršćani, nemaju ni biskupe ni obične svećenike. Stoga bi po njegovom mišljenju bilo vrlo korisno da se imenuje nadbiskup kako bi svi ovi u toj zemlji imali svoga mitropolitu, kome bi se mogli obratiti u potrebi kao što su to prije činili. Ovaj bi mogao imati svoje stalno boravište u Lješju ili Skadru ili bar u Dubrovniku, a nikako u jednom gradu mletačkom, jer ne bi bio slobodan da obilazi tursku zemlju. Nadalje bi po njegovom rezonovanju bilo još potrebno da isti bude čovjek u dobroj kondiciji i razuman, koji će se znati sporazumiti sa raznim narodima /E. Fermendžin, Acta Bulgariae ecclesistica, MSHSM 18, Zagrabiae 1887, 393/.

nica, brojanica i knjižica, potrebnih kako za kršćanski nauk tako i za ispovijed. Nadalje neka uzme sve crkveno ruho za se i svoje svećenike kao i potrebne stvari za podjeljivanje sakramenata. Po njegovom sudu dobro bi bilo, ako bi se imenovani fra Rafael (P. Raffaele Croato) htio prihvatiti toga i poći u mjesto stalnog boravka. Jahja se pak obavezuje dati ne samo berat nego i hatišerif za njega i njegove svećenike, kako ih ne bi uznemirivali ni Turci ni Grci. Ne uzimajući ni nadbiskup ni njegovi svećenici od naroda novac, oni bi privukli vrlo lako na latinski obred mnoge „šizmatike” i to najviše one, koji su slavenskog jezika (della lingua slava). Zatim bi još bilo dobro da pođu onamo barem 2 svećenika, koji će služiti misu na slavenskom jeziku a po rimskom obredu (secondo il rito romano). Sigurno je da bi, kada bi se moglo sve privući latinskom obredu, uništena bila oholost Grka, koji ulažu sve svoje snage u pogledu Bugara, Srba i Albanaca, ovako završava ovo svoje pismo Jahja potpisujući se „Sultan Jachia Ottomano conte delli Monti negri”. Kada je Kongregacija dobila ovaj list, ondje je konačno u januaru 1647. g. odlučeno da se ovo Jahjino mišljenje i predlozi iznesu na dnevni red.³³⁴⁾

Iste godine je i fra Rafael Levaković (Padre fra Raffaele Croato Minorum osseruantium) sastavio (nažalost samo djelomično sačuvano i bez završetka, u već navedenom Kaptolskom arhivu u Splitu) pismo, koje je predao u ime sultana Jahje, katoličkog kneza otomanske kuće (Principe Cattolico della Casa Ottomana), kako ga titulira, papi Inocentu X. U vrlo patetičnom uvodu iznosi Levaković da se sa sviju strana osjeća kako se krvoločni Turčin oruža na štetu kršćanstva, Italije i crkvene države grada Rima. Zatim kako Turci posjeduju najbogatije dijelove Evrope i kako vladaju nad 13,200.000 ognjišta (fuochi) jadnih kršćana, koji im plaćaju danak. Nadalje kaže kako u Evropi pod samim rumelijskim beglerbegom (il Beglerbey di Romania) stoji više od 80.000 spahija ili vazala (feudatarii), koji uživaju prihode od timara i obavezni su na najmanji mig da dođu na svoj trošak neki sa 3, neki sa 4, a neki sa 30 i više hrabrih ljudi i dobro naoružanih konjanika, u čas i u mjesto, gdje im se bude odredilo. Inače postoji od njih sastavljena i opskrbljena stalna vojska od 160.000 ljudi. Zatim navada plaćenike, janjičare i kako se sa svakog feuda može dići 10 vojnika, te tako skupiti 800.000 konjanika, a da se ne govori još o Aziji i Africi. Predočujući sve to, pita se tko se može toj sili oprijeti. Iznosi i nebrigu kršćanskih knezova, koji nastoje da nanovo nešto dobiju, a nitko ne misli na slavni Kristov grob. Prikazujući kako se je prije Turčin domogao tolikih kraljevstava na Balkanu i kakva je danas njegova snaga, stavlja papi u dužnost da milostivo sasluša što bi bilo potrebno da se učini za sigurnost Rima, za obranu Italije, za opće dobro i iznad svega za interese katoličke religije. Kaže da se u Poljskoj nalazi sultan Jahja, katolički princ otomanske kuće, obično zvan knez Crne Gore (il Conte de Monte Nigri), čiji ukratko biografiju daje u vezi njegova rođenja i porijekla, te dodaje da ovaj već 38 godina pregovara sa papama, carevima, kraljevima, i vojvodama i drugim kršćanskim knezo-

³³⁴⁾ ASAN—Ispisi iz Vatikana dra M. Gavrilovića VIII /50/1/ Ex Tabulario S. C. de Prop. Fide—Lettere Antiche vol. 413 (Memoriali del 1647, fol. 23)—Prepis na pisačkoj mašini.

vima, da pruže pomoć kako bi se uništio Turčin i da se on domogne onog carstva, koje nije mario da ostavi zbog Kristove vjere. Ovi su mu dali razna obećanja, i to prvo 1614. godine španjolski kralj, koji je ovo obećanje kasnije zbog rata u Flandriji stornirao.³³⁵⁾

Ovo pismo je popraćeno papi sa drugim pismom, u kome je sve to ponovno prepričano, te tako doznajemo zapravo kako je Levakovićev list u cijelosti glasio. U vezi toga u ovom pismu se još kaže (sa strane je stavljeno: „Sultan Jachia Vita”) kako je Jahja bio pozvan od glavara kršćana, koji su pod Turcima, i da je tamo zapazio da je muhamedanstvo poraslo, a kršćanska vjera dosta oslabljena. Također je našao kršćane, koji su bili tlačeni i tiranizirani, da su najpripravniji da pograube oružje za svoje oslobođenje, kako to bijahu i prije. Nakon što je doznao za planove Turaka, kaže se dalje, a vodio je pregovore sa knezovima Vlaške i Moldavije, pošao je u Poljsku, gdje se je ponudio papi na službu. Ovaj odlični katolik, kako ga se naziva u ovom pismu, poznaje snage neprijatelja, zna čud naroda, običaje i sklonosti. Razumije i govori turski, perzijski, levantinski (leuante e uolgare = levantinski i pučki), albanski, ilirski ili slavenski (Illirico ouero Slaua), koji se rabi u evropskom kraju pod turskim gospodstvom, te latinski, talijanski, njemački, francuski i španjolski. Zna položaje i klance, koje treba u početku osvojiti, ima pristaša u narodu, i ima snage da uništi sve timare ili feude, kojih je u Evropi preko 80.000 i oni su temelj otomanske vojske. Nadalje bi Jahja sa osobitom invencijom mogao pribaviti onakav broj ljudi, koji je potreban, sa prokušanom vještinom jednoga Verga i arhiepiskopa Besariona, koji su bili divlji progonitelji Turaka. Na kraju se smatra da je dovoljna jedna godina, dok im se dade oružje sa potrebnim streljivom kao i zapovjednici i 5 do 6.000 plaćenika, pa da se oduzme Turčinu sve ono što danas posjeduje u evropskom kraju i da ga se goni sve do Carigrada. Čitavi trošak, koji „sultan” traži, ne iznosi više od milijun u zlatu, što se još bolje može uočiti iz priloženog pisma³³⁶⁾ (carta).³³⁷⁾

U međuvremenu je Pierucci vodio pregovore sa senatom u Veneciji u ime Jahje, koji je i sam onamo došao.³³⁸⁾ Konačno se je „sultan” ipak odlučio da uđe u službu republike sv. Marka i da pođe u Dalmaciju i Albaniju, nudeći se tom prilikom i za druge pothvate u drugim stranama. Na to mu je poručeno da što prije otputuje galijom, koja je spremna za put. Ujedno je senat bio pun nade da će se moći poduzeti pothvat ne samo u pogledu Albanije nego i napose glede drugih zemalja, kamo je „sultan” usredotočio svoj cilj, a u čemu ga se je obećalo pomagati ga.

Nakon što je Jahja, koji je sada uzeo novo ime „Alessandro colonello Varna” ili „Colonello Alessandro Varna”,³³⁹⁾ primio izvjesnu svotu novaca

³³⁵⁾ KAS—Ostavština J. Luciusa—Ormar B, br. 528, str. 103—104a, 112a.

³³⁶⁾ KAS—Ostavština..., str. 105, 105a.

³³⁷⁾ Iza ovoga pisma slijedi u prevodu na talijanskom jeziku tumačenje turskog sultana /gran Signore/, dano Grcima u njihovu korist za jeruzalemske poslove. Zatim je dodano pismo, u kome su iznesene na interesantan način t. zv. prokušana i nasilna sredstva /„mezzi tentatiui” i „mezzi violenti”/, kako da se nanovo dobiju sveta mjesta Jeruzalema /KAS—Ostavština..., str. 106—108a/.

³³⁸⁾ V. Catualdi, o. c., 476.

³³⁹⁾ Ili pak „Colonello Varna Piemontese” /V. Catualdi, o. c., 583, 604/.

od mletačke vlade, on je sa pratnjom 22. VIII. 1648. godine otplovio iz Venecije i prvo stigao u Zadar. Ondje je bio vrlo milostivo primljen od generala Foscola,³⁴⁰⁾ koji je sa njime imao dugi razgovor. Ujedno su sa Jahjom vijećali i zadarski knez i kapetan, komesar Molino i drugi kao i biskup Sape (kod Lješa u Albaniji), njegov poznanik,³⁴¹⁾ koga su bili u taj grad poslali drački nadbiskup Scura³⁴²⁾ i narodi (plemena) Albanije da izvijesti Foscola kako Albanci imaju najbolju volju da se pobune u korist Venecije. Ovaj biskup je u detalje upoznao Jahju³⁴³⁾ kako bi se mogao dići taj ustanak u Albaniji, što je „sultana” još više učvrstilo u uvjerenju da je sada zato najpovoljniji čas, jer u jesen nabujaju albanske rijeke i onda se njih ne može preći, a i planine su pokrite snijegom. Nadalje je Jahja držao da će se lako moći osvojiti Skadar i još neke druge tvrđave, te će se onda upasti u Makedoniju.

Kako je pak Levaković, koji je postao ohridski nadbiskup,³⁴⁴⁾ bio

³⁴⁰⁾ To je Leonardo Foscolo sa titulom „generale in capo” /V. Catualdi, o. c., 275/, koji je od 1645. do 1650. godine bio generalni providur za Dalmaciju i Albaniju /Boku Kotorску/, a čiji se spisi nalaze u Državnom arhivu u Zadru (DAZ).

³⁴¹⁾ To je Simeon de Summis, franjevac, koji je bio odgajan u „ilirskom” kolegiju u Loretu. Inocent X na preporuku dračkog nadbiskupa Marka Scure imenuje ga 1647. za biskupa Sape i Sarde. Umro je 1673. godine /O njemu opširno D. Farlati—J. Coleti, *Illyricum Sacrum* VII, 288; *Hierarchia catholica medii aevi et recentioris aevi summorum Pontificum*, S.R.E. *Cardinalium ecclesiarum Antistitum series* IV, *Monasterii* 1935, 31/. U pismu od 26. II. 1649., upućenom iz Kotora Jahji, on se potpisuje i kao „Fra Simeon Scura Vescouo Sappatense”. Iz jednog drugog dokumenta od 19. VII. 1652. vidimo da je on bio nećak dračkog nadbiskupa i da je te iste godine boravio u Veneciji. Ondje se je puistolovni biskup ponudio Mauriciju, sinu Jahje, deklarirajući mu se kao očevo veliki prijatelj, da mu bude na pomoći. Kasnije je boravio u Rimu, gdje sanjari o tome kako će ovaj Mauricije postati otomanski car i zato pokušava preko nekog kneza Giacomu Zabbanella da za svoj plan zagrije čak i samoga papu /V. Catualdi, o. c., 591, 603, 604, 670—612/.

³⁴²⁾ To je fra Marko Skura, koji je od 1640. godine bio drački nadbiskup /O njemu gl. V. Catualdi, o. c., 479, 606, 607, 611/.

³⁴³⁾ O Jahhjinoj suradnji sa ovim biskupom kao i sa dračkim nadbiskupom gl. K. Horvat, *Nekoliko...*, 194—15. X. 1648.

³⁴⁴⁾ Levaković je bio 1647. g. postavljen za ohridskog nadbiskupa, a onda i ujedno za administratora prizrenske biskupije /Gl. neslaganje u datiranju mjeseca: J. Radonić, *Štamparije...*, 66; *Isti, Rimska kurija...*, 244/. Njega /„P. Raffaele Croato”/ je još 4. X. 1646. toplo preporučivao Jahja Kongregaciji u Rimu za nadbiskupa i predlagao da mu se pridođaju 2 svećenika da služe slavensku misu rimskog obreda, sa čime će se iskorijeniti grčku objest, koja teško pritiskuje Bugare, Srbe i Albance. Na svom putu za Ohrid Levaković se je duže vremena zadržao u Zadru, gdje je stalno odgadjao svoj odlazak za Ohrid /J. Radonić, *Štamparije...*, 66, 68/. Odavle je pisao nekoliko dana prije dolaska Jahje iz Venecije u Zadar dr. Ivanu Mihaelu Pierucci—u da putuje iz Zadra da sudjeluje u nekom pothvatu i da mu zato piše Pierucci odsele u Kotor, a pisma neka mu upućuje na viteza Franju Bolicu /V. Catualdi, o. c., 586/. I zbilja u augustu je krenuo Levaković za Kotor, kamo je stigao 26. VIII. 1648. Odavle se je spremao da podje u svoju nadbiskupiju, iako ga je tada neki Andrija Nikić iz Sofije upozoravao da ne ide u Ohrid, jer će izgubiti život. Medjutim Levaković se iznenada vraća iz Kotora natrag u Zadar, odakle se 8. X. 1648. javlja u Rim /E. Fermendžin, *Listovi o izdanju glagolskih crkvenih knjiga i drugih književnih poslova u Hrvatskoj od god. 1620—1648*, *Starine JA XXIV*, Zagreb 1891, 38, 40, 39/. U Zadru se je u oktobru sastao sa Jahjom, koji mu se je pred sapatiskim biskupom žalio zbog zapostavljanja sa strane Venecije u ratu, što će se voditi sa Turcima. U vezi toga Levaković je pisao mletačkom senatu, zauzimajući se za Jahju i podupirući njegove planove u pogledu Albanije i Srbije. Ujedno je o svemu tome pisao i dru Pierucci (K. Horvat, *Nekoliko...*, 193—196). Inače je ovaj nadbiskup sa Jahjom ostao više mjeseci u Zadru, kako

poslan od Foscola fra Marku Scuri, to se je u Zadru³⁴⁵) čekalo na njegov povratak i Jahja je bio uvjeren da Levaković ne će donijeti drugu odluku nego onakvu kakva je od sapatskog biskupa. U vezi svega ovoga pisao je „sultan“ iz Zadra Pierucciu (15. IX. 1648) detaljno o svojim planovima i razgovorima, te kako je uvelike izmučen, jer nezna čemu se ovdje ima konačno nadati. Svakako pod uticajem razgovora s onim biskupom od Sape on je bio više nego uvjeren da su Albanci najspremniji da krenu u Makedoniju. Dva su pak puta, koja onamo vode. Jedan je prema Grčkoj, a drugi je između Skadra i Kotor, koji odavle vodi u Srbiju, u najplodnija polja Kosova,³⁴⁶) malo udaljena od Kratova, gdje su dva glavna sultanova rudnika. Prolazeći između Albanije i Srbije ondje se nalaze, piše dalje Jahja Pierucciu,

to sam izjavljuje (DAZ—Spisi generalnog providura za Dalmaciju i Albaniju Leonardo Foscolo (1645—1650/III, str. 247—251a—Inventario delle robbe di qu. s. Alessandro Varno de Monte Nero collonel). Konačno je ipak otplovio za Kotor, gdje se je sastao sa biskupom Simeonom, sa kojim je onda u februaru 1649. g. pošao u nutrašnost Crne Gore (V. Catualdi, o. c., 588, 591). Dokle su stigli, nije nam zasada poznato. Radonić piše da je Levaković umro „u Zadru i ne sagledavši svoju rezidenciju“ (Štamparije... 68/t. j. ni „Prizren ni Ohrid“ nego je zauzet pri osvajanju Risna i u drugim javnim poslovima sa mletačkim generalima u Dalmaciji, kako se kaže u jednom kasnijem izvještaju (J. Radonić, Rimska kurija, . . . 244). Kukuljević priča da je Levaković 1649. stanovao u Rimu i kasnije mu nema traga, te da je oko 1650—1653, umro u tom istom gradu (I. Kukuljević Sakcinski, o. c., 305). J. Radonić bez ikakvog dokaza piše da je umro 1649. godine (Rimska kurija, . . . 242), dok I. Dujčev navodi, služeći se Fermendžinom, da je umro negdje početkom decembra 1649. (Il Cattolicesimo im Bulgaria nel sec. XVII, Orientalia christiana analecta 111, 50). K. Horvat pak datira njegovo biskupovanje od 1647. do 1650. g. (Nekoliko podataka, . . . 193, bilj. 2), što mnogo prije kaže i Pius Bonifacius Gams (Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro apostolo, Ratisbonae 1873, 392) i 1935. Hierarchia catholica. (IV, 67).

Međutim iz jednog savremenog izvora vidimo da se još u februaru 1649. Levaković nalazi u Kotoru (V. Catualdi, o. c., 591), odakle se je spremao u 1648. u svoju nadbiskupiju, iako ga je tada neki Nikić, kako smo već spomenuli, odogovarao od toga nauma (E. Fermendžin, o. c, 40). U Kotoru se je ovaj nadbiskup u martu 1649. potpisao na popis stvari svoga pokojnog prijatelja Jahje (DAS—Spisi. . . III, str. 247—251a). Levaković je, kako nas to izvještava jedan savremeni izvor, umro 1649. godine i to po svoj prilici u novembru (E. Fermendžin, Acta Bulgariae. . . , 204—5, XII. 1649.), a sve svoje stvari je ostavio, kako se se je pričalo, kod Giovannia Domenica Verusio (E. Fermendžin, o. c., 220, 221), kome je bila povjerena štamparija Propagande fide u Rimu (I. Dujčev, o. c., 110, bilj. 1). Levakovićevim nasljednikom na ohridskoj stolici postavljen je Andrija Bogdani, svećenik u Prištini (J. Radonić, Rimska kurija, . . . 244) u februaru 1651. godine (Vatikanski tajni arhiv — Indice /vescovi/), a koji je umro 1675. (Gl. o njemu detaljnije: Hierarchia, . . IV, 67). Ovo nam dokazuje da više Levaković nije na životu. Iz izvještaja sofijskog nadbiskupa Petra od 10. II. 1655. godine doznajemo da je Levaković na putu iz Rima prema Ohridu umro u Zadru (E. Fermendžin, Izprave god. 1579—1671 tičuće se Crne Gore i Srbije, Starine JA XXV, Zagreb 1892, 190). Svakako to bi bilo prema dokumentu od 3. VII. 1650. najkasnije 1650., kada već Bogdani predložen za obridskog nadbiskupa papinskoj kuriji (E. Fermendžin, o. c., 172, 173).

³⁴⁵) Ondje je Jahja ostavio svu svoju robu kod tamošnjeg zadarskog kancelara (V. Catualdi, o. c., 594). Ne samo to. Jahja je dao sastaviti i popis svojih stvari (DAZ—Spisi. . . III, str. 247—251a). Zbog te očeve ostavštine u Zadru je kasnije njegov sin Mauricije išao u Veneciju, gdje je molio napismeno dužda da mu se izruče ove stvari (V. Catualdi, o. c., 594. — 18. XII. 1650).

³⁴⁶) Da bi prodro do toga polja tražio je uz ostalo od Venecije i 4000 Morlaka, Srba i Albanaca, koji znaju slavenski jezik i koji su dobro opskrbljeni i naoružani (K. Horvat, o. c., 196).

Kaćanik, Mitrovica, Janjevo (Gianou), Novo Brdo (Nouomonte detto Bell burdo) i grad Skopje (Scopia). Sva ova mjesta su otvorena i bogata. U istom pismu Pierucciu navodi još Jahja da mu je taj isti biskup od Sape kazao da čim se pređe Kotor, ondje su 8000 Srba napripravni da se pobune. Stoga ga moli, predočujući mu kako se lijepa prilika pušta iz ruku, neka sve to iznese mletačkoj vladi, a onda neka mu odmah odgovori. Naime on je htio u vezi toga da se znade ravnati, nadodajući na kraju toga lista da taj već spomenuti biskup šalje u Veneciju svoje svećenike, te ga moli da im bude pri ruci za vrijeme pregovora. Međutim Jahja ipak nije odmah poslao ovo pismo Pierucciu nego istom 20. IX. i to po Jakovu Pierucciu, bratu dra Ivana Mihaela, smatrajući da je tako mnogo bolje i da će i ovaj sa svoje strane moći pružiti sve potrebne obavijesti. U dodatnom pismu od 20. IX. ponavlja Jahja Pierucciu o čemu su sve ugovorili prije njegovog polaska za Dalmaciju i što bi se sve imalo učiniti pod njegovim zapovjedništvom u pogledu napada na Albaniju i u slučaju rata sa Turcima. Stoga ga još jedamput moli da sve to iznese pred mletačke vlastodržce, te da mu onda piše, što da se radi.

Čim je dr. Pierucci dobio ovaj list od Jahje, on ga je popratio sa svojim preporučenim pismom od 28. IX. mletačkoj vladi. Konačno je u vezi svega toga senat pisao Foscolu, generalnom providuru Dalmacije i Albanije (Boke Kotorske), obavijestivši ga o akciji Jahje, prepuštajući mu da on poduzme mjere, koje smatra da su potrebne. Što se pak tiče „sultana”, njega neka povede sa sobom i stavi pod svoj nadzor. U slučaju osvojenja nekih primorskih mjesta kao i onih u Albaniji on može prema svojoj uvidavnosti dozvoliti „sultanu” da zajedno sa pobunjenim seljacima krene naprijed, ako smatra da bi to bilo korisno.

Istom sada je mogao Pierucci dozvolom senata preporučiti Jahji neka se sporazumi sa Foscolom, koji će lično poći da zauzme one predjele i mjesta. Uto je usred vojnih priprema dobio Jahja³⁴⁷) od svoga prijatelja Filipa Stanislava, nikopoljskog biskupa, pismo, datirano u Dubrovniku 26. X. 1648. g. U njemu ga ovaj prelat naziva „conte Alessandro di Montenero” i javlja mu kako se je za njega interesirao u Italiji, gdje bi ga mogao naći, te da je u Dubrovniku susreo Nikolu, službenika ohridskog nadbiskupa, koji će ga pozdraviti u njegovo ime. Nadalje ga izvještava da su ovih dana stigli u taj grad nekolicina Dubrovčana iz Dobruđe, koji su mu rekli, da su Turci dosta prestrašeni. Stoga se sada po mišljenju ovog prelata ne smije spavati i gubiti vrijeme. On (biskup) pak kreće prema Beogradu, pa ako „sultan” želi znati neke detalje o ovim krajevima, neka mu piše u Dubrovnik na Radu Stefana, koji će mu njegov list uručiti. Iz Dubrovnika je pisao Jahji 30. X. 1648. i fra Gabriel Correis, dominikanac, također njegov prijašnji znanac, koji ga je upozorio da u Albaniji ništa drugo ne očekuju nego li da vide znak križa, te mu se ujedno potajno nudi u službu.

³⁴⁷) Jahja ogorčen uslijed zatezanja mletačke vlade da mu dade sve ono što je potrebno za njegov pothvat (vojnike, oružje, streljivo, novac, brodove, zastave), odlučio je vratiti se iz Zadra u Veneciju, da se ondje požali. No i Levaković i sapatki biskup odgovorili su ga od toga nauma. Čak ohridski nadbiskup u vezi toga pisao je mletačkom senatu upozorujući ga na ovu jedinstvenu priliku da se izvede ovaj pothvat, za koji je „sultan” u osam točaka napismeno detaljno iznio što mu je sve za nj potrebno (K. Horvat, o. c., Vjesnik. . XV, 193—197).

Iz Kotora je pak 26. II. 1649. uputio list Jahji već navedeni fra Simeon, biskup Sape, obavještavajući ga da su Klementi zauzeli Medun, a drački nadbiskup da je sa 7000 ratnika zapalio Skadar. Svi ovi uspjesi, kaže ovaj biskup, ukazuju da će se sada moći krenuti ravno u Albaniju. Inače on i ohridski nadbiskup su poslani sa 800 vojnika-plaćenika Albanaca i Hrvata kao i sa 2000 Crnogoraca (doi mila homini di monte negro) od generalnog providura da se združe sa Kućima i Klementima, te da onda zajedno unište Podgoricu i Žabljak (Sabiaco). Simeon se nada da će se ovaj podvig nastaviti, jer i ovi narodi, uzdajući se u pomoć Venecije, to žele. Ujedno ovaj biskup izražava želju da i Jahja sudjeluje u ovom bojnom pohodu, jer će Turčin tada biti u sasama drugom položaju.³⁴⁸⁾

Međutim usred tih svih ratnih akcija i uspjeha³⁴⁹⁾ „sultan“³⁵⁰⁾ se razbolio kod Bara, odakle je ipak došao u ovakvom stanju pod zidine opsjednutog Risna, čiji je pad i dočekao. Istom tada teško bolestan bio je prisiljen da se vrati u Kotor,³⁵¹⁾ gdje je u jednoj čeliji samostana sv. Klare ležao pod imenom „Alessadro de Monte Nero collonel“ i umro 12. III. 1649. godine³⁵²⁾ u 64-toj godini života.

U ovom istom gradu on je bio i svečano sahranjen u crkvi³⁵³⁾ posvećenoj Začecu Djevice Marije.³⁵⁴⁾

Po Jahjinoj smrti sastavljen je bio popis svih njegovih stvari, nađenih u onoj čeliji navedenog samostana. Među predmetima bio je i veliki željezni pečat sa carskim grbom, te više pisama, dukala i t. d., a naravno bilo je i novaca.³⁵⁵⁾

Tako je završio jedan avanturista velikog formata, koji je čak sanjao o tome da bude gospodar turskog carstva.

* * *

Razdoblje i prilike, u kojima je živio i preko 40 godina djelovao „sultan“ Jahja, bile su vrlo pogodne za ovakvu vrst političkih pustolova i avanturista velikog stila.

³⁴⁸⁾ V. Catualdi, o. c., 277, 283, 585, 555, 554—559, 553, 554, 587—591.

³⁴⁹⁾ Za period od početka 17. stoljeća pa sve do 1649. godine pregledao sam i sav materijal u Državnom arhivu u Dubrovniku i to napose u ASSSM—Serija 76, sv. XIX—XXI XXIX, XXXI, XL, XLIV, XI, LIII, LXI, LXVIII i LXXXIX. No ipak nijesam u vezi ovoga moga rada među tim spisima ništa konkretnije našao.

³⁵⁰⁾ On je dio oženjen Anom Katarinom (r. 1608.), kćerkom Albanca Petra (Herzog-petar), kneza Drivasta, kako to pismeno svjedoči fra Marko Scura, dračke nadbiskup, te tvrdi još da je ona potomak Skenderbega (V. Catualdi o. c., 606, 607, 294, 309).

³⁵¹⁾ V. Catualdi, o. c., 293.

³⁵²⁾ DAZ—Spisi... III, str. 247—251a — Inventario...

³⁵³⁾ Ova je crkva, po pismenoj izjavi don Nike Lukovića, odličnog poznavaoa historije Boke Kotorske, kasnije posvećena i nazvana crkva sv. Klare (1705). Inače su grobnice u ovoj crkvi prilikom restauracije njenog pločišta bile većinom 1900. g. porušene i samo neke su sačuvane u njoj kao i u bašci ovoga samostana sv. Klare.

³⁵⁴⁾ V. Catualdi, o. c., 293.

³⁵⁵⁾ DAZ—Spisi... III, str. 247—251a,

Društveno-ekonomski razvoj u muslimansko teokratskoj državi Turskoj, gdje se je stanovništvo dijelilo po vjeri i gdje su kršćani, harački obveznici, imali građanska prava, iako ne ista kao muslimani,³⁵⁶⁾ doveo je do pogoršanja položaja naroda i do čitavog niza ustaničkih pokreta. Na Balkanu i u Maloj Aziji u periodu od 1590. do 1620. godine izbili su brojni ustanci,³⁵⁷⁾ kojima je osnovu dalo opće pogoršanje položaja seljaka u Turskoj u II polovici 16. stoljeća.³⁵⁸⁾ To je naročito dolazilo do izražaja u Bugarskoj, na Peloponezu, u južnoj i sjevernoj Albaniji, te hajdučko-buntovne akcije u Srbiji i Bosni kao i pokreti u Hercegovini i t. d.

Kako su nameti rapidno rasli, praćeni u teškim ratnim prilikama stalnim vojničkim zulumima i pljačkama, oni su pogađali i tursko stanovništvo a napose pogoršali položaj ugnjetavanih naroda, koji su tražili izlaz u oružanom ustanku.³⁵⁹⁾ Prema tome je stanje u turskom carstvu u to doba bilo očajno. Slabost Turske očitovala se je u krizi ekonomske osnove države, u procesu raslojavanja njegove vojno-feudalne strukture, a prvenstveno u raspadanju njegovog timarskog sistema. Nadalje sultani od kraja 16. stoljeća sve više zavise od svoje garde-janjičara, kojima zbog pomanjkanja ratnih uspjeha presahnjuje i priliv ratnog plijena, toga glavnog izvora bogaćenja vladajuće vojničke klase. Slabljenju ovoga carstva pridonose mnogo i snage, koje se stvaraju u Evropi.³⁶⁰⁾ Neke evropske zapadne sile, zauzimajući neprijateljski stav prema Turskoj, neprestano su pozivale „kršćansku” raju na ustanak protiv Turaka. Uporedo sa time su zapadni agenti i izaslanici boravili u raznim predjelima Balkana, obećavajući pomoć buntovnoj raji, čiji su pak emisari išli na zapad i tražili-tu istu pomoć, da bi onda zajednički podigli ustanak. Ali dok su strane sile želile ustanak radi diverzije protiv Turaka i radi svojih aspiracija na Balkanu, narod je želio da se oslobodi od turske vlasti. Zbog toga nije ni moglo biti prave suradnje. No ipak općenito uvjerenje da je Turska ugrožena i da se može srušiti ustancima i ratovima zahvatilo je široke slojeve ne samo na Balkanu nego i na Zapadu³⁶¹⁾ i to napose u Italiji, Francuskoj, Španiji, Austriji i Njemačkoj, a onda i još nekim evropskim zemljama.

Usred ovoga stanja započeo je Jahja svoju djelatnost, koja je oba-sezala ne samo veći dio Evrope nego čak i Aziju sa ciljem da se preko raznih diverzija, pobuna i ustanaka na Balkanu domogne turskog prijestolja.

Uzroci zašto Jahja nije uspio u svojim pothvatima su jasni.

1) Istina je da je i u I polovici 17. stoljeća već postojala sadržina za aktivnu borbu ostvarenjem ustanaka: težnja za oslobođenjem od ekonomsko-financijske eksploatacije, ali zato ne i svijesna težnja za nacionalno-političkim oslobođenjem od turske vlasti. Zato ovo i nijesu narodnooslobodilački pokreti nego samo pokreti protiv turske države, kojima su seljačke mase davale udarnu snagu i u njima stihijski izražavale svoje oslobodilačke težnje.³⁶²⁾

³⁵⁶⁾ Historija naroda Jugoslavije II, 41.

³⁵⁷⁾ O tome i Historija... II, 485—486.

³⁵⁸⁾ Historija... II, 492.

³⁵⁹⁾ V. Vinaver, o. c., 366, 367, 369, 368.

³⁶⁰⁾ Historija... II, 478—480.

³⁶¹⁾ V. Vinaver, o. c., 368.

³⁶²⁾ Gl. Historija... II, 495.

2) Iako je balkanski teritorij bio sasma zreo da sa uspjehom izazove bune i ustanke protiv Turaka, na Zapadu, a napose u Italiji, su neozbiljno i nerealno ocijenjavali situaciju i ostajali samo na pustim obećanjima.

3) Veliku krivnju za takvo gledanje nose i svjetovni i crkveni prvaci pokreta na Balkanu, koji su preko svojih pretstavnika davali sasma nerealnu sliku o mogućnostima podizanja ustanka.

4) U tome je igralo napose veliku ulogu i pravoslavno svećenstvo, koje se je stavilo na čelo pojedinih lokalnih pokreta. Međutim u to vrijeme još nije bilo objektivnih uvjeta za povezivanje ovih mjesnih buna u pokrete širih razmjera.³⁶³⁾

5) Uloga gorskih hajduka, kojih je bilo po svim predjelima Balkana, pa tako i u Makedoniji, u Jahjinom i suviše nerealnom pokušaju podizanja ustanka, bila je neefikasna, jer im je uz ostalo manjkalo i oružje, i zato su se ovi hajduci i ograničili samo na regionalne napade.

6) Značajna je uloga raznih vrsta profesionalnih avanturista, punih maglovitih projekata o osvojenju turske carevine i to pretežno putem podizanja ustanaka. Većini ovih pustolova to je bio glavni izvor zarade. Među njima dominiraju Albanci, Srbi i Hrvati.

7) Ali glavna ličnost metu njima je ipak Jahja, čiji život izgleda kao pravi fantastični roman. Ovaj po majci Grk, a po ocu Turčin, koji je poznavao veliki broj evropskih jezika, pa tako i srpski ili hrvatski, a svakako i makedonski (jer je onaj eunuh Mehmed bio sam iz Pirinske Makedonije), u krajnjoj liniji nije bio dorastao da provede u djelo ono što je bio zamislio. Naime on je uzaludno rasipao svoju aktivnost na sve strane sa ciljem da dobije što više novaca i oružja za svoju odasvuda sakupljenu balkansku armiju, koju su sačinjavali pretežno gorski hajduci. No kako nije sasma usredotočio svu svoju aktivnost u pogledu konačnog oslobođenja Balkana od Turaka, nego se je uporedo sa time zanašao i mnogim drugim planovima, to je uskoro izgubio svaku realnu sliku o pravom stanju u onim predjelima i polagano naprosto stupio na tlo neozbiljnih planiranja u obliku raznih pismenih projekata.

Kao posljedica toga je bila njegovo neprestano neostvareno uvjerenje o slanju pomoći zapadnih sila i konačno odricanje provođenja njegove prvobitne široko zamišljene osnove da se na kraju pred smrt zadovolji sa neznatnom ulogom, koju mu je namijenila Venecija u jednom kutu Dalmacije.

³⁶³⁾ Gl. Historija. . II, 61.

„SULTAN JAHJA“ IN MACEDONIA

Summary

Although the author has used all the necessary material, the paper is based mainly on the as yet unpublished manuscript lives of „Sultan Jahja“ (3) written by friar Raphael Levaković, and found in Biblioteca civica in Udine and the Chapter Archives in Split. Part of the material used comes from the State Archives in Florence, the State Archives in Venice, the Vatican Apostolic Library, the Archives de Propaganda Fide and the Vatican Secret Archives in Rome as well as the from the Archives of the Academy of Science in Belgrade, the Chapter Archives in Split and the State Archives at Dubrovnik and at Zadar.

The author follows the course of Jahja's life an adventurer and supposed son of Sultan Mehmed III. whose ambition was to come to the Turkish throne. He describes his activities in Italy in the cause of the liberation of the Balcanic peoples from Turkish domination, his travels as well as his attempts in other European countries to captivate the attention of eminent statesmen and generals of the time and stir them into activity against the Turkish Empire. Of patricular interest are Jahja's last visits in Albania and in Macedonia in 1644. and 1645. which are drawn vividly and in detail in Raphael Levaković's Life of Jahja. The concluding section of the paper deals with Jahja's last efforts persuading the powers in Italy to renew military operations against Turkey nad his settling down in the service of the Venetian republic as whose official he was sent to Dalmatie, where he with unceasing zeal continued to plot against the Turkish power on the Balkans, and describes his death on March the 12 th 1649. at Kotor.